

PREZENȚA MONEDEI BIZANTINE ÎN BAZINUL CARPAȚILOR ȘI LA NORDUL DUNĂRII INFERIOARE ÎN SECOLELE VIII–IX¹

DE

SERGIU MUSTEAȚĂ

GENERALITĂȚI

Difuzarea monedei bizantine în afara hotarelor Imperiului este o chestiune importantă în cercetările numismatice și istorice contemporane. Evident, prezența ei în teritorii care nu au făcut parte din Bizanț contribuie la cunoașterea relațiilor acestui stat cu alte popoare.

Din punct de vedere statistic, pot fi evidențiate perioade și etape cu o frecvență mai mare sau mai mică a pieselor numismatice. Intervalele de timp când numărul monedelor s-a redus esențial, printre care se includ și secolele VIII–IX, au fost deseori apreciate în literatura de specialitate ca „perioada fără monede”, „perioada întreruperii circulației monedelor bizantine” sau un „hiatus în circulația monetară”². Deși numărul monedelor bizantine din secolele VIII–IX, cunoscute până în prezent, este redus, ele totuși au constituit subiectul unor cataloage și studii de referință³. Piese descoperite în regiunile carpato-dunărene nu au beneficiat însă de o sinteză la nivel de macroregiune⁴.

---

¹ Acest studiu a fost elaborat în cadrul proiectului “Byzantine Imports in the Eastern Carpathian Area during the 6th–9th c.” în colaborare cu Institut für Ur- und Frühgeschichte und Mittelalterliche Archäologie, Albert-Ludwigs-Universität, Freiburg im Breisgau, susținut de programul INTAS, Grant of Research Projects for Young Scientists, within the Collaborative Call for Research Projects for Young Scientists Moldova – INTAS 2005, Grant Ref. Nr 05–115–4134.

² I. Dimian, *Cîteva descoperiri monetare bizantine pe teritoriul R.P.R.*, în *SCN*, I, 1957, p. 204; V.V. Kropotkin, *Ekonomičeskie svyazi Vostočnoj Evropy v I tys. n.é.*, Moskva, 1967, pp. 117, 125; O. Toropu, O. Stoica, *Monede bizantine descoperite în Oltenia*, în *Drobeta*, I, 1974, p. 160; A.A. Nudel'man, *Očerki istorii monetnogo obraščeniija v Dnestrovsko-Prutskom regione*, Kișinev, 1985, pp. 71, 77.

³ W. Wroth, *Catalogue of the Imperial Byzantine coins in the British Museum*, vol. I–II, London, 1908; J. Tolstói, *Monnaies byzantines*, 8 parts, St. Petersburg, 1912–1914, reeditat la Amsterdam, 1968; Ph. Grierson, *The Copper Coinage of Leon III (717–740) and Constantin V (720–755)*, în *NC*, 1965, pp. 183–195; E. Frančes, *La ville byzantine et la monnaie aux VIIe–VIIIe siècles, contribution au problème de la crise de la ville byzantine*, în *Byzantinobulgarica* II, 1966, pp. 3–14.; D.M. Metcalf, *The new bronze coinage of Theophilus and the growth of the Balkan Themes*, în *ANSMN*, 10, 1961, pp. 81–98; idem, *Coinage in the Balkans 820–1355*, Thessaloniki, 1965; idem, *How extensive was the issue of follis during the years 775–820?*, în *Byzantion*, XXXVI, 1967, pp. 270–310; idem, *The reformed follis of Theophilus: their styles and localization*, în *ANSMN*, 14, 1968, pp. 121–152; idem, *Coinage in South-Eastern Europe. 820–1396*, 2nd ed., London, 1979; A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collecton*, vol. I, *Anastasius I to Maurice, 491–602*, vol. I, Washington, D.C., 1966; A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collecton*, vol. II, Part 1–2, *Phocas to Theodosius III 602–717*, Washington, D.C., 1968; A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collecton*, vol. III, Part 1–2, *Leo III to Nicephorus III 717–1081*, Washington, D.C., 1973; W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini von Heraclius bis Leo III./Alleinregierung (610–720)*, Teil 3, Wien, 1981; C. Morrișon, *Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliothèque Nationale (491–1204)*, vol. I–II, Paris, 1970; M.F. Hendy, *Studies in the Byzantine monetary Economy c. 300–1450*, Cambridge, 1985; C. Morrișon, *Survivance de l'économie monétaire à Byzance (VIIe–IXe siècle)*, în E. Kountoura-

Scopul nostru este de a actualiza informația numismatică în intenția de a încadra descoperirile monetare în procesele și fenomenele istorice din secolele VIII–IX, care au avut loc atât în Bizanț, cât și în regiunile carpato-danubiano-pontice. Studiul de față se bazează pe exploatarea izvoarelor numismatice publicate anterior în diverse lucrări de specialitate, dar care nu au fost adunate într-un singur catalog destinat să reflecte tabloul general privind prezența monedei bizantine la nordul Dunării Inferioare în secolele VIII–IX.

Perioada analizată cuprinde domniile împăraților de la Tiberius III (689–705) până la Leon VI Filosoful (886–912). În acest interval de timp, s-au succedat la tronul Bizanțului 19 împărați din patru dinastii (Heracliană, Isauriană, Amoriană și Macedoneană), ale căror domnii au durat de la câteva luni până la câteva decenii. Cea mai scurtă domnie a fost cea a lui Stauracius (iulie–octombrie 811), iar cea mai longevivă – a lui Constantin V (741–775) (a se vedea Tabel 1). Desele schimbări de putere denotă o instabilitate politică, fenomen provocat de un șir de cauze: de ordin politic, economic, militar, social și religios, a căror urgență are loc în secolele VI–VII.

Un impact devastator pentru Bizanț au avut incursiunile popoarelor barbare. Pe timpul împăraților bizantini Justinian I (527–565), Justin II (565/567–578), Tiberius II Constantin (578–582), Mauricius Tiberius (582–602), imperiul este atacat în repetate rânduri de avari și slavi. Aceste atacuri se vor intensifica odată cu slăbirea și, ulterior, căderea limesului de pe Dunăre, la finele secolului VI – începutul secolului VII, slavii reușind să treacă masiv la sud de fluviu, fiind urmași la sfârșitul secolului VII de bulgari. Pierderea de către Bizanț a regiunilor de la sud de Dunăre a afectat simțitor interesele și pozițiile imperiului în Balcani. Ca urmare a invaziilor barbare, în secolul VII, Bizanțul a pierdut cca 2/3 din teritoriul⁵, ceea ce a scăzut considerabil din capacitatea și potențialul său politic, militar și economic.

Galake, (ed.), *Oi Skoteinoi Aiones tou Bizantiou (7oç – 9oç au.) (The dark Centuries of Byzantium (7th – 9th c.))*, Athena, 2001, pp. 377–397; idem, *Byzantine Money: Its Production and Circulation in Economic History of Byzantium*, vol. II, Dumbarton Oaks, 2002; Florin Curta, *Byzantium in Dark-Age Greece (the numismatic evidence in its Balkan context)*, în *BMGS*, 29, 2, 2005, pp. 113–146.

⁴ O. Iliescu, *Însemnări privitoare la descoperiri monetare*, în *SCN I*, 1957, pp. 461–466; I. Dimian, *op. cit.*; V.V. Kropotkin, *Klady vizantijskikh monet na territorii SSSR, ArchSSSR SAI*, E-4, Moskva, 1962; C. Preda, *Circulația monedelor bizantine în regiunile carpato-dunărene*, în *SCIV*, 23, 3, 1973, pp. 375–415; idem, *The Byzantine coins – an expression of the relations between the Empire and the populations north of the Danube in the 6th–13th centuries*, în *Relations between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania*, București, 1975, pp. 219–234; O. Toropu, O. Stoica, *op. cit.*; O. Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică (secolele III–XI)*, Craiova, 1976; A.A. Nudel'man, *Topografija kladov i nakhodok ediničnykh monet*, (=AKM 8), Kișinev, 1976; idem, *Nekotorye nabljudenija nad nakhodkami vizantijskikh monet v Karpato-Dnestrovskom regione*, în *AIM v 1977–1978 gg.*, 1982, pp. 27–53; idem, *Očerki istorii monetnogo obraščenija v Dnestrovsko-Prutskom regione*, Kișinev, 1985; Gh. Poenaru Bordea, Corneliu Popa, *Noi date numismatice privind prezențele bizantine în Câmpia Română în secolele IX–XI*, în *Ilfov – file de istorie*, București, 1978, pp. 135–141; E. Oberländer-Târnoaveanu, *Monede bizantine din secolele VII–X descoperite în nordul Dobrogei*, în *SCN*, VII, 1980, pp. 163–165; idem, *Monnaies byzantines des VIIe–Xe siècles découvertes à Silistra dans la collection de l'Académicien Péricle Papahagi conservées au Cabinet des médailles du Musée National d'Histoire de Roumanie*, în *CN VII*, 1996, pp. 97–127; idem, *Coins and history. The case of the area of the Iron Gates of the Danube during 10th – 11th centuries*, în *Istros*, X, 2000, pp. 387–411; idem, *Societate, economie și politică – populațiile de pe teritoriul Moldovei și lumea sud-est europeană în secolele IV–XIV în lumina descoperirilor monetare*, în *Suceava*, XXVI–XXVII–XXVIII, 1999–2000–2001, 2001, pp. 311–355; idem, *From the Late Antiquity to Early Middle Ages – The Byzantine coins in territories of the Iron Gates of Danube. From the second half of the 6th century to the first half of the 8th century*, în *EBPB*, IV, 2001, pp. 29–70; 2002; L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 133–154; E.S. Stoljarik, *Novye nahodki posdnerimskih i vizantijskikh monet v Pruto-Dunajskom meždureč'e*, în *Dnestro-Dunajskoe meždureč'e v I – načale II tys. n.è.*, Kiev, 1987, pp. 93–97; idem, *Očerki monetnogo obraščenija Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja v pozdnerimskoe i vizantijskoe vremja (konec III–načalo XIII v.)*, Kiev, 1992; Ana-Maria Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V–XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIVA*, 39, 3, 1988, pp. 251–274; idem, *Transilvania în secolele V–XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V–XII*, București, 2002; P. Somogyi, *Vorbericht über die Bearbeitung byzantinischer Fundmünzen der Awarenzeit aus dem Karpatenbecken. Die Münzen der heraclischen Dynastie*, în A. Nagy, (ed.), *Numizmatika és a társstudományok*, Szeged, 1994, pp. 87–101; idem, *Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit, Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie*, 5, Innsbruck, 1997; A. Madgearu, *Continuitate și discontinuitate culturală la Dunărea de Jos în secolele VII–VIII*, București, 1997; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Monede bizantine din colecțiile Muzeului municipiului București*, București, 2003.

⁵ W.T. Treadgold, *The Byzantine State Finance in the Eight and Ninth Centuries*, East European Monographs, New York, 1982, p. 1.

De menționat că eșecurile politice și militare din secolul VII au influențat direct sistemul financiar și formarea bugetului anual al imperiului⁶. Aria de difuzare a monedei bizantine s-a redus substanțial în Asia Mică, Italia, Grecia, regiunile balcano-dunărene⁷ etc. Această situație s-a repercutat și asupra regiunilor aflate în imediata apropiere a hotarelor imperiului. Astfel, apariția și stabilirea în masă a slavilor și crearea statului bulgar la sud de Dunăre au împiedicat menținerea unor legături directe între Bizanț și teritoriile de la Dunărea Inferioară, ceea ce a dus la rărirea sau chiar la dispariția obiectelor de factură bizantină și a monedei în regiunile de la nord de fluviu⁸. La pierderile Bizanțului din Balcani au contribuit, în această perioadă, invaziile perșilor în provinciile asiatice și ale arabilor în Asia și Africa de Nord, care au provocat noi pagube materiale și umane⁹. Scoaterea de populație din imperiu, de către invadatori, a dus la probleme demografice, la diminuarea forței de producție și a capacității economice.

Așadar, pe parcursul secolelor VII-VIII se observă un dezechilibru de forțe între Imperiul Bizantin și lumea arabă¹⁰. După destrămarea Califatului Omeiazilor, califul Abu al-Abbas Abd Allah as Saffah (750-754) pune bazele unuia dintre cele mai puternice state arabe, cu capitala la Kufa, iar mai târziu la Bagdad. În a doua jumătate a secolului VIII, califul ajunge să aibă un teritoriu de șase ori și o populație de cca 2,5 ori mai mare decât Bizanțul, fapt care a condus la inferioritatea politică, militară și financiară a Imperiului Bizantin față de Califatul Arab¹¹. La toate acestea se adăugau tributul anual și cadourile oferite de bizantini unor popoare vecine sau invadatoare, care, la fel, au periclitat stabilitatea economică a imperiului. Mărimea tributului plătit arabilor, avarilor, slavilor, apoi bulgarilor a variat de la un împărat la altul, însă aceste plăți erau destul de impunătoare, în special în perioada domniilor lui Constantin IV, Constantin VI și Leon VI¹².

Pe parcursul secolului VIII, pe piețele din imperiu, unde moneda de argint bizantină avea un circuit restrâns, își face tot mai mult apariția moneda de argint arabă¹³, răspândită în întreaga Asie și, parțial, în Europa. Moneda bizantină dispare practic din toate regiunile cucerite de arabi, pierzându-și succesiv rolul și în unele zone limitrofe hotarelor imperiale, fiind substituită cu cea cufică. În teritoriile, în special din Orient, ieșite din sfera de influență imperială, comerțul bizantin a fost înlocuit treptat de cel arab. Astfel, lumea arabă a devenit un concurent economic și politic important al Bizanțului. Ca urmare a incursiunilor, subsidiilor și a comerțului, arabii scoteau din imperiu cantități mari de monedă bizantină, ceea ce ducea la diminuarea masei monetare din Imperiu¹⁴. Drept rezultat, bizantinii au fost nevoiți să stabilească unele restricții în comerțul cu

⁶ A se vedea detalii privind criza financiară și militară din Imperiul Bizantin din secolul VII la M.F. Hendy, *Studies in the Byzantine monetary Economy c. 300-1450*, Cambridge, 1985, pp. 619-626.

⁷ A se vedea pentru comparație situația monetară din Balcani: F. Curta, *op. cit.*, p. 116, fig. 1 – secolul VII și p. 117, fig. 2 – secolul VIII și separat pentru Dobrogea: G. Custurea, *Unele aspecte privind penetrația monedei bizantine în Dobrogea în secolele VIII-X*, în *Pontica*, XIX, 1986, pp. 273-277; idem, *Schimbările economice în regiunea danubiano-pontică în secolele VII-XI*, în *Pontica*, XXIV, 1991, pp. 379-393; idem, *Circulația monedei bizantine în Dobrogea (secolele IX-XI)*, Constanța, 2000.

⁸ C. Moisil, *Sur les monnaies byzantines trouvées en Roumanie*, în *Acad. Roum. Bull. de la Sect. Hist.*, t. XI, 1924, p. 210; I. Minea, *Influența bizantină în regiunea carpato-dunăreană pînă la sfîrșitul secolului al XII-lea, în baza monedelor răspîndite*, în *BSNR*, XXVII-XXVIII (1933-1934), p. 109; D. Csallány, *Vizantijskie monety v avarskih nahodkah*, în *AAH*, 2, 1952, p. 248.

⁹ Ph. Grierson, *Byzantine Coins*, London, 1982, p. 5; D.M. Metcalf, *Avar and Slav invasions into the Balkan peninsula (c. 575-625). The nature of the numismatic evidence*, în *JRA*, 4, 1991, pp. 140-148.

¹⁰ Pentru detalii privind relațiile bizantino-arabe, a se vedea: A. Gibb, R. Hamilton, *Arab-Byzantine Relations under the Umayyad Caliphate*, în *DOP*, 12, 1958, pp. 219-233; Ir. Sperus Vrionis, *Byzantium & Islam. Sixth and Seventh Century*, în *EEQ*, 3, 1968, pp. 205-224; J.F. Haldon, H. Kennedy, *The Arab-Byzantine frontier in the eight and ninth centuries: military organisation and society in the borderland*, în *ZRVI*, 19, 1980, pp. 79-116; W. Brandes, *Die Städte Kleinasiens im 7. und 8. Jahrhundert*, Berlin, 1989.

¹¹ W.T. Treadgold, *op. cit.*, pp. 65, 92; Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 84-85. Situația creată a avut un impact direct și asupra modei acelor timpuri, făcându-se simțită influența stilului oriental asupra obiceiurilor bizantine. V.P. Darkevič, *Vizantija i Vostok*, în *SA*, 3, 1991, p. 75; S.A. Pletneva, *Otnošenija vostočnoevropejskih kočevnikov s Vizantiej i arheologičeskie istočniki*, în *SA*, 3, 1991, p. 99.

¹² În 781 Bizanțul plătea arabilor un tribut anual de 70.000 *solidi*. Împărăteasa Irena a plătit, timp de 7 ani, din cei 22 de ani de domnie, un tribut anual de 140.000 *solidi*, iar împăratul Nicephor a plătit arabilor în anul 806 un tribut anual de 30.006 *solidi*. W.T. Treadgold, *op. cit.*, p. 84; M.F. Hendy, *Studies in the Byzantine monetary Economy c. 300-1450*, Cambridge, 1985, pp. 264-265.

¹³ *Dirhem* – monedă de argint arabă, cunoscută și sub numele de monedă cufică.

¹⁴ A. Ducellier, *Bizantinii. Istorie și cultură*, București, 1998, p. 168.

metale prețioase și mărfuri de valoare. Despre noile reglementări în comerțul bizantin extern se menționează și în *Cartea Eparhului* din secolul X¹⁵.

În secolele VIII–IX, situația politică și militară din imperiu a degenerat într-o criză economică, politică, socială și cultural-religioasă de proporții. Pierderile de teritorii și de piețe de desfacere au avut ca urmare închiderea monetărilor și, implicit, reducerea masei monetare de pe piața bizantină. Impactul acestei crize s-a manifestat prin scăderea nivelului economic general al imperiului și ruralizarea multor orașe¹⁶. Toate acestea, în ansamblu, au cauzat micșorarea interesului Bizanțului față de anumite teritorii din afara hotarelor, printre care se numărau și regiunile dunărene, anterior parte componentă a imperiului sau a zonelor de interes strategic.

Totuși, în perioada de criză, Imperiul a reușit să mențină, prin intermediul flotei sale comerciale și militare, contactul cu unele regiuni din zona Mării Negre. O dovadă în acest sens sunt evenimentele legate de repatrierea adrianopolitanilor din anul 837 și trecerea ungarilor peste Dunăre din anul 895, acțiune la care a participat și flota¹⁷. Despre o revenire în forță a bizantinilor la Dunărea de Jos se poate vorbi abia la finele secolului X, după eforturile împăraților Ioan Tzimiskes (969–976) și Vasile II (976–1025), când Bizanțul își va restabili controlul în regiunile dunărene. În anul 971 bizantinii pătrund pe teritoriul statului bulgar, ocupă Pereslavul, iar mai apoi îl urmăresc pe cneazul kievean până la Silistra. Asediul a durat trei luni, după care Sviatoslav este nevoit să accepte condițiile de pace înaintate de bizantini, iar hanul bulgar Boris II abdică de la putere și este dus la Constantinopol. Ca rezultat al acestui război, Ioan Tzimiskes anexează o bună parte a statului bulgar¹⁸. Revenirea Bizanțului la Dunărea de Jos, la finele secolului X – începutul secolului XI, a însemnat restabilirea legăturilor cu locuitorii acestor zone, care pe parcursul secolelor VII–X au suferit un șir de transformări etnice și culturale.

MONEDA BIZANTINĂ LA NORD DE DUNĂREA INFERIOARĂ

Pe baza datelor numismatice publicate până în prezent, este cunoscut, în spațiul carpato-danubiano-pontic, un eșantion de 117 monede bizantine din secolele VIII–IX, dintre care 92 sunt descoperiri singulare, iar 25 fac parte din tezaurul de la Cleja (Tabel 3, Diagrama 4)¹⁹. În afară de monedă bizantină, în regiunile de

¹⁵ *Cartea Eparhului*, II/4, IV/1, XVIII/2. *Cartea Eparhului* se referă în special la situația din Constantinopol, care era cea mai importantă piață, la acea vreme, din imperiu. A.P. Každan, *Vizantijskie goroda v VII–XI vv.*, în *SA*, XXI, 1954, p. 164.

¹⁶ A se vedea detalii privind situația orașelor bizantine din secolele VIII–IX în lucrările următoare: E.E. Lipšic, *K voprosu o gorode v Vizantii VIII–IX vv.*, în *VV*, VI; idem, *Očerki istorii vizanijskogo občestva i kul'tury VIII – pervaja polovina IX veka*, Moskva-Leningrad 1961; A.P. Každan, *Vizantijskie goroda v VII–XI vv.*, în *SA*, XXI, 1954, p. 164–188; G. Ostrogorsky, *Byzantine Cities in the Early Middle Ages*, în *DOP*, 13, 1959, p. 45–66; E. Frančes, *La ville byzantine et la monnaie aux VIIe–VIIIe siècles, contribution au problème de la crise de la ville byzantine*, în *Byzantinobulgarica*, II, 1966, pp. 3–14; M. Ja. Sjuzdumov, *Vizantijskij gorod (seredina VII – seredina IX v.)*, în *VV*, 27, 1967, pp. 38–70; M.F. Hendy, *op. cit.*, situația orașelor din Balcani, pp. 78–85, Map 15; R. Ivanov, *Rimski i rannovizantijski gradove v Bulgaria*, în *Studies in Memory of prof. Teofil Ivanov*, 1, 2, Sofia, 2002; J. Lefort, *The Rural Economy, Seventh–Twelfth Centuries*, în Laiou, Angeliki E. (Ed.), *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*, Washington, D.C., Dumbarton Oaks Research Library and Collection 39, 2002, pp. 231–314; A.I. Romančuk, *K voprosu ob ispol'zovanii numizmatičeskich dannych pri izučenii vizantijskogo goroda perioda "temnyh vekov"*, în *Mir Aleksandra Každana: k 80-letiju so dnja roždenija*, St. Petersburg, 2003, pp. 132–137.

¹⁷ Leo Grammaticus, *Cronografia, IIR* II, pp. 651–652; Simeon Magister, *Cronografia, IIR* II, p. 631.

¹⁸ V. Tăpkova-Zaimova, *Les frontières occidentales des territoires conquis par Tzimiscès*, în *Studia Balcanica*, 10, *Recherches de géographie historique*, Sofia, 1975, p. 118.

¹⁹ Din cele 39 de piese numismatice din tezaurul de la Cleja, 25 de monede sunt de la împărați bizantini din secolul IX, iar restul – din secolul X. A se vedea C. Preda, *Circulația monedelor bizantine în regiunile carpato-dunărene*, în *SCIV* 23, 3, 1973, p. 399; I. Mitrea, *Influențe bizantine în cultura materială și spirituală din regiunea subcarpatică a Moldovei în secolele VI–IX*, în *SCIVA* 30, 2, 1979, p. 148; Dan Gh. Teodor, *Descoperiri arheologice și numismatice la Est de Carpați în secolele V–XI d.H. (contribuții la continuitatea daco-romană și veche românească)*, București, 1997, p. 68, nr. 181; S. Langu, *Fenomenul teaurizării în secolele VIII–XIV în spațiul extracarpatic*, în *Danubius*, XXI, 2003, pp. 25–26. Tezaurul de la Cleja se înscrie în contextul deplasării spre vest, către mijlocul secolului X, din regiunile nord-pontice, a triburilor pecenege, care a avut un impact devastator asupra comunităților de la est de Carpați. În această perioadă au fost ascunse, după toate probabilitățile, și tezaurele (ce conțin monede cufice, lingouri de argint, obiecte de podoabă și vestimentație) de la Răducăneni și Echimăuți. Monede din secolele VIII–X fac parte din tezaurele din Dobrogea descoperite la Greci, Valul lui Traian, Dinogetia, Giurghengic, Ișirkovo, Urluia etc. I. Dimian, *op. cit.*, p. 199; G. Custurea, *Schimburile economice în regiunea danubiano-pontică în secolele VII–XI*, în *Pontica*, XXIV, 1991, p. 388. Subiectul depășește cadrul cronologic analizat, de aceea nu-l vom supune dezbaterii în prezentul articol.

la nordul Dunării Inferioare sunt atestate din secolele VIII-X: monede izolate și tezaure de factură arabă²⁰ și vest-europeană²¹ (Harta 1). Astfel, din start putem constata că, în comparație cu secolele V-VII²², descoperirile numismatice din secolele VIII-IX sunt mult mai reduse, înregistrându-se o creștere a numărului lor abia pe parcursul secolelor X-XI²³. Moneda bizantină din secolele VIII-IX este destul de rară, nu doar în

²⁰ A se vedea detalii privind răspândirea monedei islamice la nordul Dunării Inferioare în secolele VIII-X în articolul L. Kovács, *op. cit.*; R.A. Rabinovič, *Dirhemy na teritorii Moldovy: kul'turno-istoričeskij kontekst*, în: *Stratum Plus. Vremja deneg*, 6, 1999, pp. 262-274; Ana-Maria Velter, *Transilvania în secolele V-XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V-XII*, București, 2002; S. Musteață, *Răspândirea monedei islamice timpurii la nordul Dunării de Jos în secolele VIII-X (Distribution of the early islamic coins in the north of Lower Danube river during 8th-10th cc.)*, în: *Monedă și comerț în sud-estul Europei*, I, Sibiu, 2007, Biblioteca Brukenthal, IX, pp. 165-182.

²¹ Pentru detalii, a se vedea L. Kovács, *op. cit.*; Ana-Maria Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V-XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIVA*, 39, 3, 1988, pp. 251-274; idem, *Transilvania în secolele V-XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V-XII*, București, 2002, pp. 132-153.

²² A se vedea pentru comparație O. Iliescu, *Însemnări privitoare la descoperiri monetare*, în *SCN I*, 1957, pp. 461-466; idem, *Însemnări privitoare la descoperiri monetare (II)*, în *SCN II*, 1958, pp. 447-463; idem, *Cercetări românești de numismatică bizantină (1948-1977)*, în *BSNR*, LXX-LXXIV (1976-1980), pp. 124-128, *Cercetări românești de numismatică bizantină (1948-1977)*, în *BSNR*, LXX-LXXIV (1976-1980), 124-128, 1981, pp. 19-79; G.B. Fëdorov, *Rimskie i rannevizantijskie monety na teritorii Moldavskoj SSR*, în *Omăgiu lui Constantin Daicoviciu cu prilejul împlinirii a 60 de ani*, București, 1960, pp. 179-191; V.V. Kropotkin, *Klady vizantijskih monet na teritorii SSSR, ArchSSSR SAI E-4*, Moskva, 1962; C. Preda, *Circulația monedelor bizantine în regiunile carpato-dunărene*, în *SCIV* 23, 3, 1973, pp. 375-415; idem, *The Byzantine coins – an expression of the relations between the Empire and the populations north of the Danube in the 6th – 13th centuries*, în *Relations between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania*, București, 1975, pp. 219-234; A.A. Nudel'man, *Topografija kladov i nahodok ediničnyh monet*, Kișinev, 1976; idem, *Nekotorye nabljudenija nad nahodkami vizantijskih monet v Karpato-Dnestrovskom regione*, în *AIM v 1977-1978 gg.*, 1982, pp. 27-53; idem, *Očerki istorii monetnogo obraščenija v Dnestrovsko-Prutskom regione*, Kișinev, 1985; I. Mitrea, *Influențe bizantine în cultura materială și spirituală din regiunea subcarpatică a Moldovei în secolele VI-IX*, în *SCIVA*, 30, 2, 1979, pp. 145-162; E. Oberländer-Târnoveanu, *Monede bizantine din secolele VII-X descoperite în nordul Dobrogei*, în *SCN*, VII, 1980, pp. 163-165; idem, *Societate, economie și politică – populațiile de pe teritoriul Moldovei și lumea sud-est europeană în secolele IV-XIV în lumina descoperirilor monetare*, în *Suceava, XXVI-XXVII-XXVIII, 1999-2000-2001*, 2001, pp. 311-355; idem, *From the Late Antiquity to Early Middle Ages – The Byzantine coins in territories of the Iron Gates of Danube. From the second half of the 6th century to the first half of the 8th century*, în *EBPB*, IV, 2001, pp. 29-70; *Imperiul Bizantin și „Barbaricum apropiat” – populațiile din Muntenia și Imperiul Bizantin în secolele VI-X (mărturia numismaticii)*, în *Ialomița*, IV, 2003-2004, p. 323-381 și on-line http://egg.mnir.ro/studii/ernest/Ern_frame.htm (ultima accesare a paginii 21.01.2008); V.M. Butnariu, *Răspândirea monedelor bizantine din secolele VI-VII în teritoriile carpato-dunărene*, în *BSNR*, 131-133 (1983-1985), 1986, pp. 199-235; D. Ionescu, *Circulația monedei bizantine în Oltenia, Muntenia și Dobrogea în secolele VI-VII*, în *Litua*, 4, 1988, pp. 30-43; A.-M. Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V-XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIV*, 39, 3, 1988, pp. 251-274; idem, *Transilvania în secolele V-XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V-XII*, București, 2002; C. Chiriac, *Despre tezaurele monetare bizantine din secolele VII-X la est și sud de Carpați*, în *Pontica*, XXIV, 1991, pp. 373-378; E.S. Stoljarik, *Očerki monetnogo obraščenija Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja v pozdnerimskoe i vizantijskoe vremja (konec III-načalo XIII v.)*, Kiev, 1992; idem, *Essay on Monetary Circulation in the north-western Black Sea Region*, Odessa, 1993; E. Oberländer-Târnoveanu, E.-M. Constantinescu, *Monede romane târzii și bizantine din colecția Muzeului Județean Buzău*, în *Mousaios*, IV, I, 1994, pp. 311-341; I. Corman, *Contribuții la istoria spațiului pruto-nistrin în epoca evului mediu timpuriu (secolele V-VII d.Chr.)*, Chișinău, 1998; M. Gogu, *Monedele bizantine aflate în colecția numismatică a Muzeului Național al Bucovinei din Suceava*, în *Suceava, XXVI-XXVII-XXVIII, 1999-2000-2001*, 2001, pp. 283-310.

²³ A se vedea pentru comparație studiile G.B. Fëdorov, *Rimskie i rannevizantijskie monety na teritorii Moldavskoj SSR*, în *Omăgiu lui Constantin Daicoviciu cu prilejul împlinirii a 60 de ani*, București, 1960, pp. 179-191; D. Csallány, *Vizantijskie monety v avarskih nahodkah*, în *AAH*, 2, 1952, pp. 235-250; C. Preda, *op. cit.*; O. Toropu, O. Stoica, *Monede bizantine descoperite în Oltenia*, în *Drobeta*, I, 1974, pp. 159-168; A.A. Nudel'man, *op. cit.*; L. Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts, în *AAH*, 35, 1983, pp. 133-154; idem, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989; V. Butnariu, *op. cit.*; D. Ionescu, *op. cit.*; Gh. Poenaru Bordea, Paul I. Dicu, *Monede romane târzii și bizantine (secolele IV-XI) descoperite pe teritoriul județului Argeș*, în *SCN*, IX, 1989, pp. 75-88; C. Chiriac, *op. cit.*; E.S. Stoljarik, *op. cit.*; A. Madgearu, *Continuitate și discontinuitate culturală la Dunărea de Jos în secolele VII-VIII*, București, 1997; P. Somogyi, *Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit*,

regiunile din afara imperiului²⁴, ci și în majoritatea provinciilor sale²⁵. Cantitatea mică de monedă bizantină din secolele VIII–IX înregistrată la nordul Dunării Inferioare se explică prin cauzele menționate deja mai sus. Monedele bizantine provin, în general, din descoperiri izolate, din morminte și, doar într-un caz, dintr-un tezaur datat cu secolul X²⁶. Prin urmare, putem conchide că fenomenul teaurizării monedelor bizantine nu este caracteristic pentru secolele VIII–IX²⁷.

Din numărul total de 92 monede catalogate, în 41 de cazuri nu se cunoaște locul descoperirii, iar 51 de piese constituie descoperiri izolate, dintre care 42 sunt întâmplătoare și doar nouă piese au fost localizate într-un context arheologic clar. Din șirul pieselor găsite în complexe arheologice, șapte monede provin din morminte (Csongrád-*Vendelhalom*, kom. Csongrád, Ungaria²⁸; Csanytelek-*Síróhegy*, kom. Csongrád, Ungaria²⁹;

Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie, 5, Innsbruck, 1997; I. Corman, *op. cit.*, pp. 98–99; E. Oberländer-Târnoveanu, *Societate, economie și politică – populațiile de pe teritoriul Moldovei și lumea sud-est europeană în secolele IV–XIV în lumina descoperirilor monetare*, în *Suceava*, XXVI–XXVII–XXVIII, 1999–2000–2001, 2001, pp. 311–355; idem, *From the Late Antiquity to Early Middle Ages – The Byzantine coins in territories of the Iron Gates of Danube. From the second half of the 6th century to the first half of the 8th century*, în *EBPB*, IV, 2001, p. 29–70; idem, *La răscruce de vremuri – tranziția de la antichitate la evul mediu timpuriu în zona Porților de Fier ale Dunării – un punct de vedere numismatic*, în *CN*, VIII, 2002, pp. 121–172; *Imperiul Bizantin și „Barbaricum apropiat” – populațiile din Muntenia și Imperiul Bizantin în secolele VI–X (mărturia numismaticii)*, în *Ialomița*, IV, 2003–2004, pp. 323–381 și on-line http://egg.mnir.ro/studii/ernest/Ern_frame.htm; A.-M. Velter, *op. cit.*; M. Gogu, *op. cit.*; O. Dulea, *Considerații privind locuirea în Banat și Transilvania în secolele VII–VIII p.Chr. III. Monede și descoperiri izolate*, în *AB*, X–XI, 2002–2003, pp. 245–266; M. Woloszyn, *Monety bizantyńskie z VI–VII w. W Polsce na tle środkowoeuropejskim*, în P. Kaczanowski, M. Parczewski, (eds.), *Archeologia o początkach Słowian*, Kraków, 2005, pp. 637–680.

²⁴ V.V. Kropotkin, *Klady vizantijskih monet na territorii SSSR*, *ArchSSSR SAI*, E–4, Moskva, 1962, p. 11; L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH* 35, 1983, p. 137, Abb. 2, 144, notele 104, 105, 106. Pentru situația din regiunile din nord-vestul Mării Negre și Dobrogea a se vedea: I. Dimian, *op. cit.*, pp. 206–209; V.V. Kropotkin, *Ekonomičeskie svjazi Vostočnoj Evropy v I tys. n.é.*, Moskva, 1967, pp. 48–51; E.S. Stoljarik, *Essay on Monetary Circulation in the north-western Black Sea Region*, Odessa, 1993, p. 158, tab. 4 și p. 159, tab. 5; G. Custurea, *Unele aspecte privind penetrația monedei bizantine în Dobrogea în secolele VIII–X*, în *Pontica*, XIX, 1986, pp. 273–277; idem, *Schimburile economice în regiunea danubiano-pontică în secolele VII–XI*, în *Pontica* XXIV, 1991, pp. 379–393; idem, *Circulația monedei bizantine în Dobrogea (secolele IX–XI)*, Constanța, 2000.

²⁵ Pentru situația din Atena și Corint a se vedea M. Thompson, *The Athenian Agora, II, The Coins*, Princeton, 1954, pp. 71–72; A.P. Každan, *Vizantijskie goroda v VII–XI vv.*, în *SA*, XXI, 1954, pp. 170–171; D.M. Metcalf, *Coinage in the Balkans 820–1355*, Thessaloniki, 1965, pp. 18–19; M. Ja. Sjuzdumov, *Vizantijskij gorod (seredina VII – seredina IX v.)*, în *VV*, 27, 1967, p. 41; M.F. Hendy, *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300–1450*, Cambridge, 1985, p. 120; idem, *The Economy, Fiscal Administration and Coinage of Byzantium*, Northampton, 1989, p. 152. O comparație privind răspândirea monedei bizantine în 700–850 între unele regiuni ale imperiului și Barbaricum a se vedea la C. Morisson, *Survivance de l'économie monétaire à Byzance (VIIe–IXe siècle)*, în E. Kountoura-Galake, (ed.), *Oi Skoteinoi Aiones tou Bizantiu (705 – 905 at.) (The dark Centuries of Byzantium (7th – 9th c.))*, Athena, 2001, p. 385, precum și datele statistice privind prezența monedei în diferite orașe bizantine, fig. 2a și 2d. Pentru situația numismatică generală din Balcani în secolul VIII a se vedea F. Curta, *op. cit.*, p. 117, fig. 2 (secolul VIII).

²⁶ Tezaurul de la Cleja, jud. Bacău, România include în total 39 de monede, dintre care 38 de bronz și una de argint, descoperite întâmplător în anul 1930 de către un sătean. Tezaurul este o acumulare locală, *terminus post quem* este în anul 945, astfel încât ascunderea tezaurului poate fi pusă în legătură cu invaziile pecenege de la mijlocul secolului X. V. Spinei, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX–XIII*, Iași, 1999, pp. 111–116.

²⁷ S. Langu, în studiul privind fenomenul teaurizării în spațiul extracarpatic, include și secolele VIII–IX, situație care nu corespunde întru totul realităților arheologice și numismatice din aceste regiuni. S. Langu, *Fenomenul teaurizării în secolele VIII–XIV în spațiul extracarpatic*, în *Danubius*, XXI, 2003, pp. 25–46. Doi ani mai târziu același autor menționează că în perioada 800–971 teaurizarea aproape lipsește, singurele tezaure fiind cele de la Cleja, Răducăneni și Echimăuți, astfel că secolul VIII deja este lăsat în afara fenomenului teaurizării în regiunile de la est de Carpați. *Aspecte ale circulației monetare între anii 700–971 la sud și est de Carpați*, în *Danubius*, XXIII, 2005, p. 44.

²⁸ **IAV**, perforat, descoperit într-un mormânt din secolul X, de la Theophil, Mihail II și Constantin (?832–839?). L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 136, nr. 8; idem, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, p. 24, nr. 67, Taf. III; A.-M. Velter, *Transilvania în secolele V–XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V–XII*, București, 2002, p. 303, nr. CXXVIX/209.

²⁹ **IAE**, perforat, descoperit într-un mormânt din necropola din secolele X–XI. L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 136, nr. 7; A.-M. Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V–XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIVA* 39, 3,

Deta, jud. Timiș, România³⁰; Hunedoara (Vajdahunyad-Kincseshegy), jud. Hunedoara, România³¹; Jánoshalma-Kisráta, kom. Bács-Kiskun³²; Tiszaeszlár-Bashalom-Fenyvestábla, kom. Szabolcs-Szatmár, Ungaria³³; Üllő-Ilona utca, kom. Pest, Ungaria³⁴) (Harta 1), o monedă a fost descoperită „într-o mică alveolă a nivelului de locuire *Dridu* din așezarea de la Șirna, jud. Prahova, România³⁵, și ultima, un follis de la împăratul Justinian II (705–711), constituie o apariție izolată, ieșită la lumină în urma cercetării fundațiilor Teatrului Național din București³⁶. Astfel, putem constata că, din cele nouă monede atestate în situri arheologice, șapte piese au fost descoperite în complexe închise din cadrul unor necropole încadrate cronologic în secolele X–XI. Șase monede sunt perforate și au servit ca bijuterii sau podoabe vestimentare³⁷.

Unele monede descoperite în morminte au avut o semnificație rituală, fiind folosite ca obol funerar. Spre exemplu, în necropola de la Deta, jud. Timiș, o monedă bizantină de la Leon VI (886–912) a fost găsită în gura unui defunct³⁸. Punerea monedelor în morminte, în calitate de *obolus*, face parte din ritualurile funerare

1988, p. 263, nr. 17; idem, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, p. 23, nr. 63; A.-M. Velter, *Transilvania în secolele V–XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V–XII*, București, 2002, p. 303, nr. CXXVI/205.

³⁰ **IAE** de la Leon al VI-lea (886–912), descoperit în gura unui defunct. I. Sabău, *Circulația monetară în Transilvania secolelor XI–XIII, în lumina izvoarelor numismatice*, în *SCN*, II, 1958, p. 288; L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 136, nr. 9; Ana-Maria Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V–XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIV*, 39, 3, 1988, p. 265, nr. 23; L. Kovács, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, p. 25, nr. 77; P. Iambor, *Așezări fortificate din Transilvania (secolele IX–XIII)*, Cluj-Napoca, 2005, p. 265.

³¹ **IAE**, perforat, emis la Constantinopol, a fost descoperit în necropolă din secolele X–XI, mormânt de copil (nr. 46), în regiunea gâtului. După Kovács, care face trimitere la Roska 1913, moneda ar fi din perioada 896–? L. Kovács, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, p. 73, nr. 415, nota 408.

³² **IAV**, o jumătate dintr-un *solidus*, de la Theophil, Mihail II și Constantin (?832–839?), în A. L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 137, nr. 16; A.-M. Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V–XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIV*, 39, 3, 1988, p. 266, nr. 49; L. Kovács, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, p. 33, nr. 115 (Jamu Mare).

³³ **IAV**, perforat, de la Theophilus, Mihail II și Constantin (?832–839?), descoperit în mormântul nr. 7; L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 140, nr. 42; A.-M. Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V–XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIV*, 39, 3, 1988, p. 269, nr. 111; L. Kovács, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, p. 70, nr. 382, p. 140, Abb. 37.

³⁴ **IAV**, emis la Constantinopol, descoperit într-un mormânt de copil (nr. 6). După Kovács, moneda ar fi din perioada 896–? L. Kovács, *op. cit.*, p. 91, nr. 1046, nota 511.

³⁵ **IAE**, emis la Constantinopol. Moneda a fost surfrapată peste o emisiune de la împărăteasa Irena (797–802). E. Oberländer-Târnoaveanu, E.-M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 321, nota 35; E.-M. Constantinescu, *Memoria pământului dintre Carpați și Dunăre. Nord-estul Munteniei și sud-vestul Moldovei în veacurile IV–XI d.Hr.*, București, 1999, p. 232, nr. 141; Șt. Olteanu, *O monedă de la împăratul Bizanțului Nichifor I descoperită la Șirna, jud. Prahova și importanța ei pentru datarea primei faze a culturii „Dridu”*, în *CN*, VIII, 2002, p. 174; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Monede bizantine din colecțiile Muzeului municipiului București*, București, 2003, pp. 56, 295, nr. 1; S. Langu, *Aspecte ale circulației monetare între anii 700–971 la sud și est de Carpați*, în *Danubius*, XXIII, 2005, pp. 47, 54, nr. 11.

³⁶ Moneda a fost descoperită în camera 38, la o adâncime de -2,30-2,45 m, într-un nivel cu fragmente ceramice din secolul XIX. Gh. Mănușu-Adameșteanu, M. Mărgineanu Cârstoiu, *București Punct: Calea Victoriei, nr. 37 B, Fundațiile Teatrului Național*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2004*, Mangalia, CIMEC, 2005, p. 87–90, nr. 57. <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2005/cd/index.htm> (ultima accesare a paginii pe 24.01.2008), pp. 87–90, nr. 57.

³⁷ În așezarea *Ostrica-Kodyn II*, reg. Cernăuți, s-a descoperit o monedă de argint perforată, folosită ca pandantiv, destul de uzată, ceea ce nu permite încadrarea ei tipologică și cronologică exactă. I.P. Rusanova, B.A. Timoșuk, *Kodyn-Slavjanskoe poselenie V–VIII vv. na r. Prut*, Moskva, 1984, p. 22, fig. 18/3. Pentru analogii a se vedea situația din Bulgaria la Ž. Văzarova, *Slavjani i prabălgari po dannii na nekropolite ot VI–XI v. na teritorijata na Bălgarija*, Sofia, 1971, p. 295.

³⁸ P. Iambor, *op. cit.*, p. 265. Un exemplu pot fi descoperirile din Croația, de la Biskupija-Crkvina, unde s-au găsit în morminte *solidi* de la Constantin V (741–775), folosiți în calitate de oboli, L. Karaman, *Zlatni nalaz na Trilju nedaleko*

caracteristice epocii studiate³⁹. În acest context se înscriu și descoperirile din mormântul M108 din necropola de la Izvoru, jud. Giurgiu, din secolele VII–IX, unde, în mâna stângă a defunctului au fost descoperite un amnar, un fragment de cremene și o monedă din bronz din vremea lui Constantin I (306–337), învelite în pânză⁴⁰. Recurgerea la monedele folosite ca obol în calitate de argument în aprecierile cronologice este valabilă doar în contextul general al descoperirii, din considerentul explicit că ele pot fi mult mai timpurii decât mormintele. Așa cum s-a întâmplat la Izvoru sau, și mai interesant, în cazul mormântului din secolele XVI–XVII de la Snagov, unde, în apropierea mâinilor defunctului, încrucișate pe piept, s-a descoperit o monedă de la Ioan Tzimiskes (969–976)⁴¹.

Din categoria izvoarelor numismatice fac parte și monedele al căror loc de descoperire nu este cunoscut, ceea ce nu ne permite să le cartăm și să le analizăm într-un context istoric bine definit. Aici se înscriu 41 de piese numismatice ce fac parte din colecțiile muzeelor din Budapesta, București, Suceava, Chișinău etc.⁴²,

---

od Sinja, în *VAHD*, 44, 1921, p. 3–20; J. Werner, *Zur Zeitstellung der altkroatischen Grabfunde von Biskupija-Crvina (Marienkirche)*, în Schild von Steier, *Beiträge zur Steirischen Vor- und Frühgeschichte und Münzkunde*, 15/16, Festschrift Modrijan, 1978/79, p. 228.

³⁹ Deși ritualul funerar *obolul lui Charon/Χάρων (Totenobolus)*, de punere a unei monede în gura sau în mâna stângă a defunctului, apare în Antichitate, el este întâlnit și în Evul Mediu timpuriu la mai multe popoare din Asia și până în Europa de Nord. A se vedea detalii la L. Huszár, *Das Münzmaterial in den Funden des Völkerwanderungszeit im mittleren Donaubecken*, în *AAH*, 5, 1955, pp. 65–109; E. Kolníková, *Obolus mrtvých vo včastnostredovekých hroboch na Slovensku*, în *SlArch*, 15, 1967, pp. 189–254; A.-S. Gräslund, *Charonsmynt i vikingatida gravar?*, în *Tor*, XI, 1967, pp. 168–197; V.M. Potin, *Monety v pogrebenijach Drevnej Rusi i ich značenie dlja archeologii i etnografii*, în *TGE*, 12, 1971, pp. 53–56; P. Sarvas, *Länsi-Suomen ruumishautojen raha-ajoitukset*, în *HYALM*, 6, Helsinki, 1972, p. 9; T. Talvio, *Finland's place in Viking-Age relations between Sweden and the eastern Baltic/northern Russia: the numismatic evidence*, în *Journal of Baltic Studies*, XIII, 1982, pp. 245–255; W. Hävernick, *Münzen als Grabbeigaben 750–1817*, în *HBN*, 27/29, 1973/75, 1982, pp. 27–51; M. Rejholcová, *Obolus mrtvých ny pohrebisku v Cakajovciach*, în *Slovenká Numizmatika*, X, 1989, pp. 191–201; F. Thierry de Crussol, *Obole à Charon et rite fanhan. À propos des monnaies déposées dans la bouche des morts de la nécropole d'Astana*, în C. Bálint (Hrsg.), *Kontakte zwischen Iran, Byzanz und der Steppe im 6.–7. Jahrhundert. Varia Archaeologica Hungarica X*, Budapest/ Napoli/ Roma, 2000, pp. 323–329; H. Steuer, *Obolus*, în R. Müller (Hrsg.), *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 21*, Berlin/New York, 2002, pp. 509–511; T. Talvio, *Coins and Coin Finds in Finlad AD 800–1200*, în *ISKOS*, 12, 2002, pp. 67–72.

⁴⁰ B. Mitrea, *Unele probleme în legătură cu necropola prefeudală de la Izvorul (r. Giurgiu)*, în *SCIV*, 18, 3, 1967, p. 449. E. Oberländer-Târnoveanu, referindu-se la moneda de la Izvoru, susține existența unui caz similar în necropola de la Castelu (Ernest Oberländer-Târnoveanu, *Imperiul Bizantin și „Barbaricum apropiat” – populațiile din Muntenia și Imperiul Bizantin în secolele VI–X (mărturia numismaticii)*, în *Ialomița*, IV, 2003–2004, pp. 323–381 și on-line http://egg.mnir.ro/studii/ernest/Ern_frame.htm, nota 57), situație care nu se adeverește din publicațiile privind săpăturile din așezarea și necropola de la Castelu: M. Comșa, A. Rădulescu, N. Harțuchi, *Necropola de incinerare de la Castelu*, în *MCA*, VIII, 1962, pp. 649–660; A. Rădulescu, N. Harțuchi, *Cimitirul feudal-timpuriu de la Castelu*, Constanța, 1967; A. Panaitescu, *Date noi privind feudalismul timpuriu în zona comunei Castelu*, în *Pontica*, XIII, 1980, pp. 284–290. Un caz interesant a fost înregistrat în mormântul nr. 76 din necropola de secol IX de la Uherském Hradišti-Sadech, Slovacia, unde s-a găsit o bucată de fier de dimensiunile 5x3 cm, grosimea 0,15 cm, cu colțurile rotunjite, învelită într-o bucată de pânză de 15x15 cm. Amplasarea monedelor improvizate în morminte este atestată în Evul Mediu. Cazul slovac a provocat diverse discuții privind destinația și utilitatea acestei descoperiri, printre care și ideea folosirii în relațiile de schimb din Moravia, în același mod cu grivnele de fier, și a unor batiste din pânză. K. Marešová, *Nález předmínovního platidla na slovanském pohřebišti v Uherském Hradišti-Sadech*, în *Casopis Moravského Musea*, 6, 1976, pp. 31–37; K. Marešová, *Předmínovní platidlo ze slovanského pohřebišti v Uherském Hradišti-Sadech*, în *Slovenká Numizmatika*, X, 1989, p. 100, fig. 1–2.

⁴¹ D.V. Rosetti, *I, Săpăturile arheologice de la Snagov, I. II Tombes à incinération de l'âge du fer et de l'époque romaine dans la région de Bucarest. III Miscellanea*, Publicațiile Muzeului municipiului București, nr. 2, București, 1935, p. 12, XVI, fig. 10; P. Diaconu, *Pătrunderea pecenegilor în Cîmpia Română și argumentul numismatic*, în *SCIVA*, 35, 1, 1984, p. 72 și nota 18 (Roman III Argyros (1028–1034)).

⁴² Aceste piese numismatice fac parte, de regulă, din colecțiile muzeelor, fiind achiziționate, primite prin donare sau confiscare etc., fără a se cunoaște detalii privind locul descoperirii lor. Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Monede bizantine din colecțiile Muzeului municipiului București*, București, 2003, p. 57, nota 97. A se vedea pentru colecțiile numismatice ale Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei publicația recentă L. Călian, C. Găzdac, A. Alföldy-Găzdac, *The Ancient and Byzantine gold Coinages in the National History Museum of Transylvania. Moneda de aur antică și bizantină în Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei*. Cluj-Napoca, 2007.

fiind, la rândul lor, catalogate și trecute în statistica generală (Catalog, Tabel 3)⁴³. În Republica Moldova sunt cunoscute două monede bătute pe timpul lui Leon VI (886–911)⁴⁴, în România sunt atestați 1 follis de la Leon III (717–741), 3 folles de la Theophil (829–842), 3 folles și 1 solidus de la Vasile I (867–887) și 9 folles de la Leon VI⁴⁵, iar în Ungaria – alte 22 de piese din vremea împăraților Mihail II (820–829), Theophil (829–842), Mihail III (842–867), Vasile I (867–886) și Leon VI (886–912) (Tabel 3). În literatura de specialitate mai sunt atestate și alte descoperiri monetare din secolele VII–IX, fără a se preciza din vremea cărui împărat, ceea ce nu ne permite să le încadrăm în studiu. Astfel de cazuri sunt cunoscute în așezările de la Cuptoare, jud. Caraș-Severin⁴⁶, Vețel, jud. Hunedoara⁴⁷, Curtuișeni-Dealul Cărmidăriei, jud. Bihor⁴⁸, Berghin-În Peri, jud. Alba⁴⁹ etc.

Din numărul total de 92 de monede bizantine din secolele VIII–IX, după valoarea lor, 68% constituie piesele de aramă (62 folles), 24% – de aur (22 solidi) și doar 8% – de argint (7 miliaresia)⁵⁰. În ce privește piesele cu loc sigur de descoperire situația este similară: din 51 de monede, 31 sunt folles (61%), 17 solidi (33%) și trei miliaresia (6%) (Diagrama 2a, 2b, Tabel 1, 3).

Preponderența monedei de aramă este o tradiție pentru regiunile din afara imperiului și denotă rolul și importanța ei în circuitul economic pe tot parcursul Evului Mediu timpuriu. Atestarea follis-ului în spațiul carpato-danubiano-nistrean în secolele VIII–IX, chiar și într-un număr redus în comparație cu alte epoci, reflectă atât starea reală a sistemului financiar bizantin, cât și ponderea monedei imperiale în relațiile cu populațiile vecine.

Monedele de aur, în regiunile cercetate, provin în majoritate din secolul IX. Din secolul VIII sunt cunoscuți doar câte un solidus de la Anastasius II (713–715) și Constantin V (741–775). Între domniile lui Leon V (813–820) și Leon VI (886–912), în teritoriile nord-dunărene, solidul este prezent în mod constant: câte un solidus din vremea împăraților Leon V (813–820), Mihail II (820–829) și Mihail III (842–867), de la Theophil (829–842) provin opt solidi, iar de la Vasile I (867–886) – șapte și Leon VI – doi (Tabel 1).

Apariția ocazională a monedei de argint în anumite perioade de timp poate fi explicată prin rolul ei ceremonial și emiterea ei cu prilejul încoronării unor împărați și al asocierilor la domnie, cum s-a întâmplat, spre exemplu, în cazul împăraților Constantin V și Leon IV⁵¹. În regiunile balcanice, moneda de argint lipsește completamente în perioada cuprinsă între domniile lui Tiberius III și Leon IV⁵², iar de la nordul Dunării

⁴³ Din descoperirile monetare bizantine fac parte și piesele din colecția P. Papahagi, printre care și monede din secolele VIII–IX. Din datele publicate aflăm că de la Silistra provin emisiuni monetare de la Leon IV și Constantin (775–780) – ½ follis; Leon V și Constantin (813–820) – 2 folles; Mihail II și Theophil (821–829) – 1 follis; Theophil (829–842) 3 folles și ½ follis; Vasile I (867–886) – 6 folles; Leon VI (886–912) – 52 folles. E. Oberländer-Târnoveanu, *Monnaies byzantines des VIIe–Xe siècles découvertes à Silistra dans la collection de l'Académicien Périclès Papahagi conservées au Cabinet des médailles du Musée National d'Histoire de Roumanie*, în CN, VII, 1996, pp. 100–101.

⁴⁴ A.A. Nudel'man, *Topografija kladov i nahodok ediničnyh monet*, Kișinev, 1976, p. 88.

⁴⁵ B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în Dacia N.S. XI, 1967, pp. 389–390, nr. 77, p. II, nr. 4; idem, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, în SCIV, 18, 1, 1967, p. 201; C. Preda, *Circulația monedelor bizantine în regiunile carpato-dunărene*, în SCIV, 23, 3, 1973, p. 412; E. Oberländer-Târnoveanu, *La răscruce de vremuri – tranziția de la antichitate la evul mediu timpuriu în zona Porților de Fier ale Dunării – un punct de vedere numismatic*, în CN, VIII, 2002, p. 149; P. Iambor, *op. cit.*, p. 52.

⁴⁶ Monedă din secolele VIII–X, S.A. Luca, *Repertoriul arheologic al județului Caraș-Severin*, seria Bibliotheca Septemcastrensis VI, București, 2004, p. 58, nr. 80.3.

⁴⁷ Monede din secolele VII–VIII, S.A. Luca, *Repertoriul arheologic al județului Hunedoara*, seria Bibliotheca Septemcastrensis XIV, Alba Iulia, 2005, 168, nr. 475.4.c. C. Preda consideră că moneda bizantină de la Vețel ar putea data din secolele X–XII. C. Preda, *op. cit.*, p. 411.

⁴⁸ A fost descoperită o monedă bizantină, S. Dumitrașcu, (ed.), *Repertoriul monumentelor naturii, arheologice, istorice, etnografice, de arhitectură și artă din județul Bihor*, Oradea, 1974, p. 30; C. Cosma, *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII–X d.Hr.*, Cluj-Napoca, 2002, p. 188, nr. 79.

⁴⁹ Inventarul mormintelor din secolele VII–VIII este foarte variat și bogat, compus din ceramică, podoabe (cercei, mărgel, fibule, brățări etc.), piese de îmbrăcăminte, cuțite, amnare, râșnițe, monede etc. I.A.I. Aldea, E. Stoicovici, M. Blăjan, *Cercetări arheologice în cimitirul prefeudal de la Ghirbom (com. Berghin, jud. Alba)*, în *Apulum*, XVIII, 1980, pp. 151–152; M. Blăjan, *Contribuții la repertoriul arheologic al așezărilor rurale antice (secolele II–III e.n.) din Dacia Romană*, în *Apulum*, XXVI, 1989, p. 294; *Repertoriul arheologic al județului Alba*, în Biblioteca Musei Apulensis, II, Alba Iulia, 1995, p. 55, nr. 19:4, p. 56, nr. 19:9.

⁵⁰ Moneda de aur – solidus (nomisma) – constituia baza sistemului monetar bizantin, 1 solidus echivalând în secolul VIII cu 288 de folles. W. Treadgold, *The Byzantine Revival 780–842*, Stanford, 1988, p. 36.

⁵¹ Ph. Grierson, *Byzantine Coins*, London, 1982, p. 160.

⁵² F. Curta, *op. cit.*, p. 120.

Inferioare provine o singură piesă – de la Constantin V (751–775), descoperită la Tichilești, jud. Brăila (Catalog nr. 9)⁵³. Urmează o absență îndelungată și apoi moneda de argint reapare prin patru exemplare de la Vasile I (867–886) și două de la Leon VI (886–912) (Catalog nr. 37, 46–48, 69, 82).

În contextul transformărilor politice, militare, economice și sociale din imperiu, sistemul monetar bizantin a cunoscut schimbări profunde, fiind adaptat la noi realități⁵⁴. Desele denominalizări au contribuit la scăderea progresivă a cantității de monedă de aur (*solidus*) și la creșterea importanței monedei de aramă pe piața bizantină, fenomene care au avut impact și asupra răspândirii monedare în teritoriile din afara hotarelor imperiale. Astfel, *follis*-ul a devenit moneda principală în secolele VII–X⁵⁵, iar monedele de aur și argint au continuat să fie obiectul unor subsidii sau cadouri făcute șefilor populațiilor barbare și statelor vecine pentru serviciile prestate. Cu toate acestea, în regiunile de est ale Balcanilor moneda bizantină de bronz lipsește practic pe tot parcursul secolului VIII, absență care are o legătură directă cu stabilirea bulgarilor în aceste regiuni și cu conjunctura economică din Bizanț⁵⁶.

Majoritatea monedelor au fost emise la Constantinopol, cu excepția unui *follis* de la Tiberius III (689–705), produs de atelierul de la Ravenna (Catalog nr. 1)⁵⁷, și a doi *demifolles* de la Vasile I (867–886), bătute la Chersones⁵⁸ (Catalog nr. 39–40; Tabel 3). Situația respectivă corespunde cu starea de fapt a sistemului monetar bizantin din secolele VIII–IX. În secolul VII–VIII majoritatea monetărilor au fost ocupate de invadatori (Antiochia, Alexandria) sau închise de bizantini (Nicomedia, Cyzicus, Thessalonic). Pentru zonele de est ale imperiului a rămas activă, către finele secolului VII, doar monetăria de la Constantinopol⁵⁹. Monetăria de la Ravenna a fost închisă în anul 751, cea de la Roma – în 776 sau 781⁶⁰. Unica monetărie funcțională din afara granițelor imperiului a fost cea de la Chersones, închisă și ea pe o durată lungă în secolul VIII, redeschisă abia în prima jumătate a secolului IX⁶¹.

Descoperirile izolate reprezintă monede pierdute de deținătorii lor în circumstanțe și perioade necunoscute, ceea ce complică aprecierea rolului și locului lor în circuitul economic, cultural și politic al regiunii. De aceea, pentru reconstituirea unei imagini mai clare privind răspândirea monedei bizantine considerăm oportună analiza descoperirilor monetare după perioada de emisie. În continuare, vom cerceta aceste descoperiri în contextul politic, economic și militar din imperiu din perioada de domnie a fiecărui împărat între secolele VIII și IX.

Împăratul bizantin Tiberius III (698–705) este considerat un uzurpator⁶², a guvernat o perioadă scurtă de timp (6,5 ani), ținându-l în exil pe Justinian II, care a reușit, cu ajutorul hanului bulgar Tervel, să revină la putere în 705⁶³. Din emisiunile împăratului Tiberius III, la nordul Dunării Inferioare sunt cunoscute trei

⁵³ I. Dimian, *op. cit.*, p. 197; C. Preda, *op. cit.*, p. 410.

⁵⁴ C. Morrisson, *op. cit.*, p. 378.

⁵⁵ Monedă de aramă pe larg răspândită în Imperiul Bizantin, Ph. Grierson, *op. cit.*, p. 9.

⁵⁶ F. Curta, *op. cit.*, p. 122.

⁵⁷ **IAE** de la Tiberius III (689–705), descoperit întâmplător în anul 1946. Dan Gh. Teodor, *Elemente și influențe bizantine în Moldova în secolele VI–XI*, în *SCIV*, XXI, 1, 1970, p. 113; C. Preda, *op. cit.*, p. 396; Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V–XI e.n.*, Iași, 1978, p. 78; idem, *Descoperiri arheologice și numismatice la Est de Carpați în secolele V–XI d.H. (contribuții la continuitatea daco-romană și veche românească)*, București, 1997, p. 49, nr. 70; E.S. Stoljarik, *op. cit.*, p. 142, nr. 79; S. Langu, *op. cit.*, p. 51, nr. 3.

⁵⁸ Ernest Oberländer-Târnoveanu, *Societate, economie și politică – populațiile de pe teritoriul Moldovei și lumea sud-est europeană în secolele IV–XIV în lumina descoperirilor monetare*, în *Suceava*, XXVI–XXVII–XXVIII, 1999–2000–2001, 2001, p. 328, nota 69.

⁵⁹ Pe monedele produse la Constantinopol, precum și pe monedele de aur emise la Ravenna apar, de regulă, inscripțiile **CON**, **CONOB**, **CONOS**, **COB**; pe monedele de argint și de bronz de la Ravenna se întâlnesc inscripțiile **RAV**, **RA**, **RAB**, **RAVEN**, **RAVENNA**. Monedele emise la Chersones au inscripția **Xepconoc** sau **XPCONOC**. A se vedea detalii la Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 20–26.

⁶⁰ A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collecton*, vol. III, Part 1, *Leo III to Nicephorus III 717–1081*, Washington, D.C., 1973, pp. 87–91 și pp. 92–94; Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 5–6.

⁶¹ H. Goodacre, *A handbook of the coinage of the Byzantine Empire*, 6th ed., London, 1967, p. 13; A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collecton*, vol. III, Part 1, *Leo III to Nicephorus III 717–1081*, Washington, D.C., 1973, pp. 91–92.

⁶² Numele său era Apsimar, dar din momentul preluării, prin rebeliune, a tronului de la Leontius devine Tiberius III.

⁶³ Justinian II a reușit, înainte de a ajunge la bulgari, să scape de două ori de urmărirea lui Tiberius III, o dată de la Chersones și a doua oară de la chazari. D.R. Sear, *Byzantine coins and their values*, London, 2000, p. 263. Tervel, pentru ajutorul acordat, a primit *mantia împărătească* și a fost proclamat *ceasar*. F. Curta, *op. cit.*, p. 82. A se vedea detalii

monede, descoperite izolat: una la Berezeni, jud. Vaslui⁶⁴, alta la Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți⁶⁵ și a treia la Mediaș, jud. Sibiu, România (Catalog nr. 1-3⁶⁶; Tabel 3, Diagrama 1, Harta 1). Pieseile reprezintă *follis*, dintre care, cel de la Berezeni a fost emis la Ravenna, iar cele de la Drobeta-Turnu Severin și Mediaș – în monetăria de la Constantinopol, prezentând analogii cu alte monede bătute în perioada respectivă⁶⁷. Monedele lui Tiberius III au ajuns în regiunile de la nord de Dunăre la începutul secolului VIII, cu atât mai mult cu cât cunoaștem că piesa de la Drobeta-Turnu Severin a fost emisă în anii 700-701. Slaba prezență a monedei din vremea împăratului menționat este caracteristică pentru majoritatea teritoriilor imperiului și a celor limitrofe. În Dobrogea au fost descoperite doar două piese de la Tiberius III⁶⁸.

În a doua domnie a lui Justinian II (vara 705-4.11.711)⁶⁹, rezervele de aur ale imperiului erau destul mari, însă ele s-au redus rapid sub Philippicus Bardanes (4.11.711-3.06.713), care inițial a fost primit ca un erou ce a salvat imperiul de un tiran, dar în curând s-a descoperit că este un om al plăcerilor irosind banii statului⁷⁰. Din timpul celei de-a doua domnii a lui Justinian II (705-711), timp în care a guvernat împreună cu Tiberius, la nordul Dunării Inferioare este atestat doar *follis*-ul descoperit în fundațiile Teatrului Național de la București (Catalog nr. 4; Tabel 3, Harta 1)⁷¹. Atât din perioada lui Philippicus, cât și din cea a lui Theodosius III Adramytium (vara 715-24.07.717)⁷², nu s-au descoperit monede bizantine în regiunile de la nordul Dunării

---

privind situația sistemului monetar bizantin din vremea lui Tiberius III în A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collecton*, vol. II, Part 1-2, *Phocas to Theodosius III 602-717*, Washington, D.C., 1968, pp. 624-643.

⁶⁴ I. Dimian, *op. cit.*, p. 197; Dan Gh. Teodor, *Contribuția la cunoașterii culturii Dridu pe teritoriul Moldovei*, în *SCIV*, XIX, 2, 1968, p. 240; idem, *Elemente și influențe bizantine în Moldova în secolele VI-XI*, în *SCIV*, XXI, 1, 1970, p. 113; C. Preda, *op. cit.*, p. 396; Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n.*, Iași, 1978, p. 78; Gh. Coman, *Contribuții la cunoașterea fondului etnic al civilizației secolelor V-XIII în jumătatea sudică a Moldovei*, în *Carpica*, XI, 1979, p. 206; idem, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, 1980, p. 67; Dan Gh. Teodor, *Descoperiri arheologice și numismatice la Est de Carpați în secolele V-XI d.H. (contribuții la continuitatea daco-romană și veche românească)*, București, 1997, p. 49, nr. 70; E.S. Stoljarik, *op. cit.*, p. 142, nr. 79; E. Oberländer-Târnoveanu, *La răscruce de vremuri – tranziția de la antichitate la evul mediu timpuriu în zona Porților de Fier ale Dunării – un punct de vedere numismatic*, în *CN*, VIII, 2002, pp. 121-172 și p. 147; S. Langu, *op. cit.*, pp. 47, 51, nr. 3.

⁶⁵ V. Butnariu, *O nouă monedă bizantină de la Gugești (județul Vaslui)*, în *CI*, XI-XII, 1981-1982, p. 169; E. Oberländer-Târnoveanu, *Coins and history. The case of the area of the Iron Gates of the Danube during 10th – 11th centuries*, în *Istros*, X, 2000, p. 390; idem, *La răscruce de vremuri – tranziția de la antichitate la evul mediu timpuriu în zona Porților de Fier ale Dunării – un punct de vedere numismatic*, în *CN*, VIII, 2002, p. 147; F. Curta, *op. cit.*, p. 132, nr. 102, p. 133, nr. 118; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Monede bizantine din colecțiile Muzeului municipiului București*, București, 2003, p. 56; S. Langu, *op. cit.*, pp. 47, 53, nr. 6, b.

⁶⁶ I. Dimian, *op. cit.*, p. 197; K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei secolele IV-XIII*, București, 1958, p. 106, nr. 3; C. Preda, *op. cit.*, p. 403; E. Oberländer-Târnoveanu, *op. cit.*, p. 390. E. Oberländer-Târnoveanu consideră descoperirea nesigură, deoarece există o serie de neconcordanțe între descrierea monedei și referințele din catalogul la care se face trimitere, concluzionând că, fără descifrarea legendei, unele particularități ale tipului nu sunt suficiente pentru a atribui piesa lui Tiberius III, deoarece reprezentări asemănătoare se regăsesc pe emisiunile mai multor împărați, între sfârșitul domniei lui Constantin IV și începutul domniei lui Leon III. E. Oberländer-Târnoveanu, *La răscruce de vremuri – tranziția de la antichitate la evul mediu timpuriu în zona Porților de Fier ale Dunării – un punct de vedere numismatic*, în *CN*, VIII, 2002, p. 148.

⁶⁷ W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini von Heraclius bis Leo III./Alleinregierung (610-720)*, Teil 3, Wien, 1981, pp. 73; pp. 189-190; W. Wroth, *Catalogue of the Imperial Byzantine coins in the British Museum*, vol. II, London, 1908, p. 353, nr. 36.

⁶⁸ G. Custurea, *Schimburile economice în regiunea danubiano-pontică în secolele VII-XI*, în *Pontica*, XXIV, 1991, p. 388; E.S. Stoljarik, *op. cit.*, p. 159, tabel 5.

⁶⁹ Justinian II, în cea de a doua domnie, îl are ca asociat pe fiul său Tiberius (705-711). Printre transformările în domeniul monetăriei bizantine, se remarcă introducerea, pe timpul lui Justinian II, a bustului lui Hristos pe monedele de aur. D.R. Sear, *op. cit.*, p. 270.

⁷⁰ H. Goodacre, *op. cit.*, p. 125. A se vedea detalii privind situația sistemului monetar bizantin în cea de-a doua domnie a lui Justinian II în A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collecton*, vol. II, Part 1-2, *Phocas to Theodosius III 602-717*, Washington, D.C., 1968, pp. 644-663.

⁷¹ Gh. Mănușu-Adameșteanu, M. Mărgineanu Cârstoiu, *op. cit.*, nr. 57

⁷² Monedele emise de Theodosius III sunt, în general, foarte rare. H. Goodacre, *op. cit.*, p. 129; A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 664-672 și pp. 684-690.

Inferioare⁷³, cele mai apropiate descoperiri fiind o piesă din Dobrogea⁷⁴ și alta din Banat, dar care face parte dintr-un tezaur din secolul X⁷⁵. Unica monedă din această perioadă catalogată de noi, un *solidus* de la Anastasius II Artemius (3.06.713–vara 715), a fost descoperită în Pannonia, la Ószöny, com. Komárom, Ungaria (Catalog nr. 5) – regiuni aflate pe atunci sub controlul avarilor⁷⁶ (Tabel 3, Harta 1). Raritatea pieselor numismatice din timpul acestor împărați poate fi explicată atât prin perioada scurtă de domnie, cât și prin condițiile politice și social-economice din imperiu.

Următorul împărat al Bizanțului a fost Leon III Isaurianul (25.03.717–18.06.741), care a domnit în asociere cu Constantin V, devenit *Augustus* la 25.03.720. Leon III este considerat unul din cei mai puternici împărați bizantini și fondatorul unei noi dinastii imperiale, cea *Isauriană*. Perioada în care a guvernat (24 ani, 2 luni și 24 zile) se caracterizează printr-o atmosferă destul de complicată, atât pe plan intern, cât și extern. Astfel, chiar în primii ani de domnie, Constantinopolul este atacat de arabi (717–718), iar din anul 726 începe perioada iconoclastă (726–787, 815–843), ambele fenomene aducând imperiului un prejudiciu greu de recuperat. În scopul fortificării imperiului, în anul 740, Leon III reconstruiește zidurile cetății Constantinopol, mărește impozitele și stabilește *dikeration*. În contextul inițiativelor sale reformatoare, el introduce în anul 720 un nou nominal – *miliaresion*-ul, inițial ca unitate ceremonială, însă devenit rapid o monedă curentă⁷⁷. Moneda de argint amintită apare după încoronarea lui Constantin V⁷⁸. Prima emisie monetară de argint a avut loc, după toate probabilitățile, în anul 720, alte două emisiuni, în timpul domniei în asociere cu fiul său Constantin V: a doua între 720 și 737 și a treia în anii 737–741⁷⁹. Moneda de aramă, în perioada guvernării împăratului Leon III, a cunoscut cinci emisiuni (717–720, 720–732, 732?, 732/741)⁸⁰. În general, domnia lui Leon III se caracterizează prin emisiuni mult mai importante de monedă de aur și de argint comparativ cu anii precedenți, când prevalau emisiunile monetare de bronz. După apariția pe monede a efigiei fiului asociat la domnie, piesele numismatice devin de o largă varietate, cu particularități locale⁸¹. În regiunile carpato-danubiano-nistrene sunt cunoscute doar trei monede de bronz, bătute în monetăria de la Constantinopol, între anii 717/720 și 741, în perioada diarhieului lui Leon III și Constantin V: una descoperită la Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți⁸² și alta la Pázmándfalú, kom. Győr-Moson-Sopron, Ungaria⁸³ (Catalog nr. 6–7). O a

⁷³ Piesa de la Govora, jud. Vâlcea s-a dovedit a fi incorect datată; O. Toropu, O. Stoica, *op. cit.*, fiind în realitate de pe timpul lui Theodosius II (408–450); E. Oberländer-Târnoaveanu, *Coins and history. The case of the area of the Iron Gates of the Danube during 10th – 11th centuries*, în *Istros*, X, 2000, p. 390.

⁷⁴ Un decanumion de la Philipikos. G. Custurea, *op. cit.*, p. 388; E.S. Stoljarik, *op. cit.*, p. 159, tabel 5.

⁷⁵ Un *solidus* de la Theodosius III face parte din tezaurul de la Veliki Gaj, Serbia, încadrat cronologic în secolul XI. E. Oberländer-Târnoaveanu, A. Sășianu, *Un trésor de monnaies byzantines du XIe siècle trouvé en Transilvanie*, în *SCN*, X, 1993, pp. 98–99; E. Oberländer-Târnoaveanu, *op. cit.*, pp. 390–391; idem, *La răscruce de vremuri – tranziția de la antichitate la evul mediu timpuriu în zona Porților de Fier ale Dunării – un punct de vedere numismatic*, în *CN*, VIII, 2002, p. 148.

⁷⁶ A.-M. Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V–XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIVA*, 39, 3, 1988, p. 267; E. Oberländer-Târnoaveanu, *Coins and history. The case of the area of the Iron Gates of the Danube during 10th – 11th centuries*, în *Istros*, X, 2000, p. 390; idem, *La răscruce de vremuri – tranziția de la antichitate la evul mediu timpuriu în zona Porților de Fier ale Dunării – un punct de vedere numismatic*, în *CN*, VIII, 2002, p. 148.

⁷⁷ *Miliaresion* – moneda bizantină de argint introdusă de Leon III a fost folosită cca trei secole, fără a-i fi modificat designul, A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collecton*, vol. III, Part 1, *Leo III to Nicephorus III 717–1081*, Washington, D.C., 1973, p. 231; D.R. Sear, *op. cit.*, p. 14; Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 6, 9, 160; C. Morrisson, *op. cit.*, p. 379. A se vedea detalii privind sistemul monetar din vremea lui Leon III în A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 225–282.

⁷⁸ Moneda de argint apare, de regulă, odată cu asocierile la domnie, spre exemplu Leon al III-lea cu Constantin al V-lea (720–741), Artavasdus și Nicephor (742–743), Constantin al V-lea și Leon al IV-lea (751–775), Leon al IV-lea și Constantin al VI-lea (776–780), Constantin al VI-lea și Irena (780–797), Mihail I și Theophilact (811–813), Leon al V-lea și Constantin (813–820), Mihail al II-lea și Theophil (821–829), Theophil și Constantin (830/831). M.F. Hendy, *Studies in the Byzantine monetary Economy c. 300–1450*, Cambridge, 1985, p. 501.

⁷⁹ M.F. Hendy, *op. cit.*, p. 501.

⁸⁰ Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 162–163.

⁸¹ H. Goodacre, *op. cit.*, p. 133.

⁸² V. Butnariu, *op. cit.*, p. 169; E. Oberländer-Târnoaveanu, *Coins and history. The case of the area of the Iron Gates of the Danube during 10th – 11th centuries*, în *Istros*, X, 2000, p. 391; idem, *La răscruce de vremuri – tranziția de la antichitate la evul mediu timpuriu în zona Porților de Fier ale Dunării – un punct de vedere numismatic*, în *CN*, VIII, 2002, p. 148; F. Curta, *op. cit.*, p. 132, nr. 102, p. 133, nr. 118; S. Langu, *op. cit.*, p. 53, nr. 6, c.

⁸³ D. Csallány, *op. cit.*, pp. 238, 240–241, 246; A.P. Každan, *Vizantijskie goroda v VII–XI vv.*, în *SA*, XXI, 1954, p. 169.

treia piesă face parte din colecțiile Muzeului Național al Bucovinei din Suceava (Catalog nr. 8⁸⁴; Harta 1, Tabel 3, Diagramă 1). Monedele emise de Leon III sunt destul de rare în toată aria balcano-pontică, lipsind completamente pe teritoriul Dobrogei⁸⁵. Situația aceasta s-a datorat în mare măsură evenimentelor interne din imperiu, conflictelor cu bulgarii, cu lumea arabă etc.

Împăratul bizantin Constantin V (18.06.741–14.09.775) a guvernat singur și în asociere cu Leon IV, devenit *Augustus* la 6.06.751⁸⁶. În perioada acestei domnii (34 ani, 2 luni și 27 zile), în imperiu a continuat politica iconoclastă. Astfel, în 768 Constantin V începe confiscarea proprietății mănăstirilor din Constantinopol, iar în 722 a celor din thema Thracia⁸⁷. Ca urmare a ocupării de către lombarzi a Ravennei, în anul 751 își încheie activitatea monetăria bizantină din acest oraș⁸⁸. În domeniul reformei monetare, Constantin V se evidențiază prin introducerea bustului tatălui său pe reversul monedelor (Leon III) și marcarea valorii monedelor de bronz doar cu **M**⁸⁹. Moneda de argint apare după încoronarea lui Leon IV în calitate de asociat la domnie în anul 751. În timpul diarhiei acestor doi împărați se produce o ameliorare a calității monedei de aramă⁹⁰. Sub Constantin V se cunosc patru clase de monede din bronz (741–?, ?–751, 751–769?, 769?–775)⁹¹. Din această perioadă, la nordul Dunării Inferioare sunt atestate trei monede bizantine: câte un *solidus*, un *miliaresion* și un *folles*, descoperite întâmplător în localitățile Vypasne, r-I Belgorod-Dnestrovsk, reg. Odesa, Ucraina⁹², Tichilești, jud. Brăila⁹³ și Voila, jud. Brașov⁹⁴, România (Catalog nr. 9–11; Tabel 3, Diagrama 1, Harta 1). Toate trei monedele au fost emise la Constantinopol în timpul diarhiei lui Constantin V cu fiul său Leon IV, în anii 751–775⁹⁵. În Dobrogea, monedele lui Constantin V sunt reprezentate de un singur exemplar⁹⁶. Apariția monedelor din acea vreme în regiunile dunărene poate fi pusă pe seama expedițiilor bizantine împotriva bulgarilor din 756, 763 și 773, la care a participat și flota imperială.

Constantin V a fost pentru scurt timp înlăturat de la domnie de cumnatul său Artavasdus (iulie 742 – noiembrie 743), căsătorit cu Anna, sora mai mare a împăratului. Artavasdus a domnit în asociere cu fiul său Nicephor (742–743). Monedele din perioada lui Artavasdus sunt foarte rare, iar cele de aramă practic lipsesc⁹⁷. La nordul Dunării nu sunt cunoscute piese numismatice emise de acest împărat.

Împăratul Leon IV Chazarul (14.09.775–8.09.780) a guvernat în asociere cu Constantin VI, devenit *Augustus* la 24.04.776⁹⁸. Din perioada de domnie a lui Leon IV de până la asocierea la tron a fiului său (775–776) nu sunt atestate emisiuni monetare⁹⁹. În perioada diarhiei lui Leon IV cu fiul său sunt cunoscute două emisii de

⁸⁴ M. Gogu, *op. cit.*, p. 298, catalog nr. 32.

⁸⁵ E.S. Stoljarik, *op. cit.*, p. 159, tabel 5.

⁸⁶ D.R. Sear, *op. cit.*, p. 295.

⁸⁷ W.T. Treadgold, *op. cit.*, p. 87.

⁸⁸ H. Goodacre, *op. cit.*, p. 139.

⁸⁹ Până la Constantin V, pe reversul monedelor de bronz apărea valoarea lor **M** sau **K**, dar din timpul domniei lui se marca doar **M**. D.R. Sear, *op. cit.*, p. 14.

⁹⁰ M.F. Hendy, *op. cit.*, p. 502.

⁹¹ A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 290–324; Ph. Grierson, *op. cit.*, p. 163.

⁹² Gr = 3,8 g, D = 18 mm; T.N. Kokoržickaja, E.S. Stoljarik, *Pozdnerimskie i vizantijskie monety v meždureč'e Dnepra i Pruta (70–80 gg.)*, în V.L. Janin, A.A. Nudel'man, L.L. Polevoj, G.F. Čebotarenko, T.F. Rjaboj, (eds.), *Numizmatičeskie issledovanija po istorii jugo-vostočnoj Evropy*, Kișinev, 1990, pp. 114, 29; E.S. Stoljarik, *Očerki monetnogo obraščeniia Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja v pozdnerimskoe i vizantijskoe vremja (konec III–načalo XIII v.)*, Kiev, 1992, pp. 48, 93, fig. 14/5,6; idem, *Essay on Monetary Circulation in the North-western Black Sea Region*, Odessa, 1993, p. 12, nr. 81.

⁹³ I. Dimian, *op. cit.*, p. 197; C. Preda, *op. cit.*, p. 410; N. Harțușche, *Preliminarii la repertoriul arheologic al județului Brăila*, în *Istros*, I, 1980, p. 335; E. Oberländer-Târnoveanu, E.-M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 321.

⁹⁴ F. Costea, *Repertoriul arheologic al județului Brașov*, 2, Brașov, 1996, p. 90; F. Curta, *op. cit.*, p. 134, nr. 126; O. Dulea, *Considerații privind locuirea în Banat și Transilvania în secolele VII–VIII p.Chr. III. Monede și descoperiri izolate*, în *AB*, X–XI, 2002–2003, p. 253.

⁹⁵ Un *solidus* emis între 751 și 775 de la Constantin V și Leon IV este descoperit în Svätý Jur, Slovacia. A. Fiala, *Z najnovších objavov byzantských mincí na Slovensku*, în J. Bartík, (Ed.), *Zborník Slovenského Národného Múzea. ArcheológiaSupplementum*, 2, Bratislava, 2007, p. 125, nr. 12, obr. 4.

⁹⁶ G. Custurea, *op. cit.*, p. 388; E.S. Stoljarik, *op. cit.*, p. 159, tabel 5.

⁹⁷ H. Goodacre, *op. cit.*, p. 137; A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 283–289; Ph. Grierson, *op. cit.*, p. 163.

⁹⁸ Porecla *Chazarul* vine de la originea etnică a mamei sale. Leon a fost căsătorit cu Irena, iar Constantin, care s-a născut în 771, a fost asociat la domnie (24 aprilie 776) la o vârstă fragedă, din cauza stării sănătății tatălui său. D.R. Sear, *op. cit.*, p. 301.

⁹⁹ H. Goodacre, *op. cit.*, p. 147.

monede de aramă, una din anii 776–778 și alta din 778–780¹⁰⁰. Leon IV moare prematur, la vârsta de 31 de ani, și este urmat la tron de fiul său Constantin VI, în vârstă de doar 10 ani. De la Leon IV, la nordul Dunării Inferioare nu este atestată nicio monedă. În regiunile de la sud de Dunăre moneda din vremea lui Leon IV este la fel de rară. În Dobrogea, spre exemplu, au fost găsite doar două exemplare¹⁰¹.

Sub diarhia lui Constantin VI și a Irenei (780–797) se cunosc trei clase de monede de aramă emise în anii 780–790, 790–792 și 792–797. Moneda de argint lipsește în perioada domniei de cinci ani a împărătesei Irena (797–802)¹⁰². Din perioada acestor guvernări nu sunt atestate monede la nordul Dunării.

Împăratul Nicephor I (1.11.802–25.07.811) a domnit în asociere cu Stauracius, devenit *Augustus* din decembrie 803. Reformele fiscale întreprinse de Nicephor I au avut un impact de lungă durată asupra societății bizantine. Din vremea lui Nicephor se cunosc două emisiuni monetare, una din anii 802–803, când a guvernat singur (monede de aur și argint), și a doua, cu 2 busturi, dar fără inscripții, din anii 803–811¹⁰³. Nicephor I a contribuit mai mult la mărirea rezervei de aur a imperiului, decât la scoaterea pe piață a monedei de aur¹⁰⁴. Din perioada diarhiei, în teritoriile de la nord de Dunărea Inferioară, se cunoaște o singură monedă de bronz, descoperită la Șirna, jud. Prahova, România. *Follis*-ul respectiv a fost emis la Constantinopol în anii 803–811, fiind surfrapat peste o monedă de la împărăteasa Irena (797–802) (Catalog nr. 12)¹⁰⁵. Moneda de la Șirna, practic, este unicul exemplar descoperit în straturile culturale ale unei așezări din secolele IX–X de la nordul Dunării Inferioare, care are o valoare concludentă pentru încadrarea cronologică a descoperirilor din acest sit și perioadă arheologică¹⁰⁶. Din păcate, numărul monedelor emise sub Nicephor, atestate în spațiul carpatobalcanic, este destul de redus. Pe teritoriul Dobrogei sunt cunoscute doar trei monede¹⁰⁷. Numărul mic al monedelor din perioada acestui împărat poate fi explicat și prin pierderile esențiale din volumul monetar bizantin în conflictele cu bulgarii și arabii. Astfel, în anul 809, bulgarii au capturat solda destinată soldaților din thema Strymon, care valora 1.100 funți de aur (79.200 *solidi*), iar doi ani mai târziu arabii au capturat, în urma unui raid, plata destinată pentru thema Armeniakon, cu o valoare totală de 1.300 funți de aur, sau 93.600 solizi. Acestea sunt doar două evenimente menționate de surse, dar probabil au fost zeci de asemenea cazuri¹⁰⁸. În acest context se încadrează și conflictele bizantinilor cu bulgarii. În 811, când Nicephor ocupă orașul Pliska, el capturează tezaurul lui Krum. Sursele scrise afirmă că acesta era alcătuit din cantități importante de monedă bizantină, inclusiv de bronz, săpăturile arheologice contemporane însă nu au confirmat o prezență substanțială de monede bizantine la Pliska la începutul secolului IX¹⁰⁹. Soarta împăratului bizantin a fost tragică, el fiind ucis în bătălia din 25 iulie 811, iar tezaurul său a fost jefuit de către soldații lui Krum¹¹⁰.

Nicephor este urmat de Stauracius (25 iulie – 2 octombrie 811)¹¹¹, apoi de Mihail I (2 octombrie – 11 iulie 813), în asociere cu fiul său Theophilact, din 25 decembrie (811–813)¹¹². Din perioada acestor domnii scurte nu sunt cunoscute emisiuni monetare.

¹⁰⁰ A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 325–335; Ph. Grierson, *op. cit.*, p. 164.

¹⁰¹ G. Custurea, *op. cit.*, p. 388; E.S. Stoljarik, *op. cit.*, p. 159, tabel 5.

¹⁰² H. Goodacre, *op. cit.*, pp. 154–155; A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 336–346 și pp. 347–351; W.T. Treadgold, *The Byzantine State Finance in the Eight and Ninth Centuries*, New York, 1982, p. 67; idem, *The Byzantine Revival 780–842*, Stanford, 1988, pp. 110–114.

¹⁰³ A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 352–361; Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 164–165.

¹⁰⁴ W.T. Treadgold, *Byzantium and Its Army, 284–1081*, Stanford University Press, 1995, p. 170.

¹⁰⁵ Șt. Olteanu, *op. cit.*, p. 174; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Monede bizantine din colecțiile Muzeului municipiului București*, București, 2003, p. 56.

¹⁰⁶ E. Oberländer-Târnoveanu consideră că această monedă ar fi fost adusă în nord-estul Munteniei de către un localnic, participant la luptele dintre bizantini și bulgari din vremea lui Nicephor I (802–811). Cf. Ernest Oberländer-Târnoveanu, *Imperiul Bizantin și „Barbaricum apropiat” – populațiile din Muntenia și Imperiul Bizantin în secolele VI–X (mărturia numismaticii)*, în *Ialomița*, IV, 2003–2004, p. 323–381 și on-line http://egg.mnir.ro/studii/ernest/Ern_frame.htm (ultima accesare a paginii 21.01.2008).

¹⁰⁷ G. Custurea, *op. cit.*, p. 388; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *La diffusion de la monnaie byzantine en Dobroudja aux IXe–Xe siècles*, în *EBPB*, III, 1997, p. 110.

¹⁰⁸ D.M. Metcalf, *How extensive was the issue of follis during the years 775–820?*, în *Byzantion*, XXXVI, 1967, p. 271; W.T. Treadgold, *Byzantium and Its Army, 284–1081*, Stanford University Press, 1995, p. 141.

¹⁰⁹ D.M. Metcalf, *Coinage in the Balkans 820–1355*, Thessaloniki, 1965, p. 22; M.F. Hendy, *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300–1450*, Cambridge, 1985, p. 272; F. Curta, *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500–1250*. Cambridge Medieval Textbooks, Cambridge, 2006, p. 150.

¹¹⁰ W. Treadgold, *The Byzantine Revival 780–842*, Stanford, 1988, pp. 172–173; F. Curta, *op. cit.*, pp. 150–151.

¹¹¹ H. Goodacre, *op. cit.*, p. 160; A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *op. cit.*, p. 362; W. Treadgold, *The Byzantine Revival 780–842*, Stanford, 1988, pp. 174–189.

¹¹² A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 361–370; D.R. Sear, *op. cit.*, p. 309.

Împăratul Leon V Armeanul (11.07.813–25.12.820), care a guvernat în asociere cu fiul său Constantin, devenit *Augustus* la 25 decembrie 813, a întreprins un șir de reforme pentru a ridica prosperitatea imperiului (a reconstruit multe orașe, a reorganizat armata), însă aceste inițiative au costat destul de mult statul bizantin. Leon V emite monedă de aramă în 813, dar monedele din perioada domniei comune cu Constantin (813–820) nu se deosebesc de cele din perioada lui Leon III¹¹³. Moneda emisă este caracteristică pentru perioada iconoclastă și, în majoritatea cazurilor, imaginea împăratului apare împreună cu cea a fiului său Constantin¹¹⁴. În regiunile de la nordul Dunării Inferioare sunt cunoscute doar două piese din vremea acestui împărat. Un *solidus*, fără inscripții, considerat a fi probabil de la Leon V, a fost descoperit într-o așezare din secolul IX, de la Pázmánd, kom. Főjér, Ungaria (Catalog nr. 13)¹¹⁵. Din tezaurul de la Cleja, jud. Bacău, România face parte și o monedă de bronz emisă sub guvernarea împăraților Leon V și Constantin (813–820)¹¹⁶ (Harta 1, Tabel 3, Diagrama 4). Pe teritoriul Dobrogei sunt atestate două piese din vremea respectivă¹¹⁷.

Împăratul bizantin Mihail II Amorianul (25.12.820–2.10.829), care a domnit în asociere cu Theophil, devenit *Augustus* la 12.05.821 sau la 1.06.822, a emis mai multă masă monetară decât se obișnuia pe atunci, în special *folles*¹¹⁸. Între anii 825 și 835, ca urmare a reformelor inițiate, are loc denominalizarea *folles*-ului bizantin. La începutul domniei lui Mihail II, *folles*-ul avea diametrul de cca 22 mm și greutatea de 5,5 g, iar la sfârșitul guvernării sale, moneda de aramă ajunge la un diametru de 28 mm și o greutate de 7,5 g¹¹⁹. Astfel, în perioada acestei diarhii greutatea *folles*-ului crește până la 7–8 g¹²⁰.

În contextul războiului civil, al transformărilor social-economice și politice din imperiu, al trecerii de la o dinastie la alta (de la Amoriană la Macedoneană) etc., moneda bizantină, chiar dacă a fost emisă în cantități mai mari de monetăria de la Constantinopol, în regiunile de la nord de Dunăre a ajuns într-un număr foarte redus. Un *solidus* a fost găsit în împrejurimile localității Kiskunfélegyháza, kom. Bács-Kiskun, Ungaria¹²¹ și un *folles*, fără a se cunoaște locul descoperirii, face parte din colecțiile Muzeului Național de la Budapesta¹²² (Catalog nr. 14–15). Moneda din vremea acestui împărat este destul de rară și în regiunile de la sud de fluviu, pe teritoriul Dobrogei fiind cunoscută o singură piesă¹²³. Reformele lui Mihail II au fost continuate de succesorii săi.

Situația financiară din imperiu se redresează abia pe timpul împăratului Theophil (2.10.829–20.01.842), care a domnit și în asociere cu Constantin (*Augustus* la 5.06.830–831) și cu Mihail (*Augustus* la 1.09.840)¹²⁴. În 829, Theophil emite monedă de argint de unul singur (până la el, acest lucru se făcea împreună cu asociatul la domnie), măbind totodată și greutatea ei, care depășește 3,0 g¹²⁵. În anul 830, în legătură cu asocierea la

¹¹³ A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 371–386; Ph. Grierson, *op. cit.*, p. 165.

¹¹⁴ H. Goodacre, *op. cit.*, p. 167.

¹¹⁵ L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 139, nr. 33; A.-M. Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V–XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIVA*, 39, 3, 1988, p. 267, nr. 77; L. Kovács, *Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapesta, 1989, p. 52, nr. 267. A.-M. Velter, *Transilvania în secolele V–XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V–XII*, București, 2002, p. 307, nr. CLXVI/264.

¹¹⁶ Dan Gh. Teodor, *Descoperiri arheologice și numismatice la Est de Carpați în secolele V–XI d.H. (contribuții la continuitatea daco-romană și veche românească)*, București, 1997, p. 68, nr. 181; I. Mitrea, *Influențe bizantine în cultura materială și spirituală din regiunea subcarpatică a Moldovei în secolele VI–IX*, în *SCIVA*, 30, 2, 1979, p. 148; S. Langu, *Fenomenul tezaurizării în secolele VIII–XIV în spațiul extracarpatic*, în *Danubius*, XXI, 2003, pp. 25–26; 2005, 50; C. Preda, *op. cit.*, pp. 399; V. Butnariu, *op. cit.*, p. 169.

¹¹⁷ G. Custurea, *op. cit.*, p. 389; E.S. Stoljarik, *op. cit.*, p. 159, tabel 5; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *La diffusion de la monnaie byzantine en Dobroudja aux IXe–Xe siècles*, în *EBPB*, III, 1997, p. 110.

¹¹⁸ A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 387–405; Ph. Grierson, *op. cit.*, p. 8.

¹¹⁹ D.M. Metcalf, *Coinage in the Balkans 820–1355*, Thessaloniki, 1965, p. 20; Ph. Grierson, *op. cit.*, p. 181.

¹²⁰ M.F. Hendy, *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300–1450*, Cambridge, 1985, p. 503.

¹²¹ A.-M. Velter, *op. cit.*, p. 305, nr. CXLIX/236.

¹²² L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 142, nr. 68; idem, *Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapesta, 1989, p. 81, nr. 858.

¹²³ G. Custurea, *op. cit.*, p. 389; E.S. Stoljarik, *op. cit.*, p. 159, tabel 5; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *op. cit.*, p. 110.

¹²⁴ H. Goodacre, *op. cit.*, pp. 176, 178; W. Treadgold, *The Byzantine Revival 780–842*, Stanford, 1988, pp. 263–329; D.R. Sear, *op. cit.*, p. 317.

¹²⁵ M.F. Hendy, *op. cit.*, p. 501.

domnie a lui Constantin, are loc o emisie ceremonială a monedei de aur. Theophil a reluat emiterea pe scară largă a monedei de aramă, fiind atestate trei emisiuni ale acesteia (829–830, 830/831 și anii '30)¹²⁶. Reformele sale în domeniul sistemului financiar bizantin au condus la creșterea masei monetare pe piață și la mărirea greutateii monedelor, atât a celor de bronz¹²⁷, cât și a celor de aur, crescând totodată numărul și salariile soldaților¹²⁸. La moartea lui Theophil, rezervele imperiului numărau 97.000 funți = 6.984.000 *solidi*¹²⁹. Din emisiunile împăratului Theophil, în special din ultima parte a domniei lui, sunt atestate la nordul Dunării Inferioare 18 monede (Catalog nr. 16–33; Harta 1, Tabel 1, 3, Diagrama 1), dintre care zece de la împăratul Theophil și opt din vremea diarhiilor cu Constantin și cu Mihail. Din timpul domniei lui Theophil cunoaștem câte un *follis* la Buzău, jud. Buzău¹³⁰, la Craiova, jud. Dolj¹³¹, la Sălcuța, jud. Dolj¹³², pe teritoriul Olteniei, fără localizare exactă¹³³, doi *folles* la Szentpéterúr, kom. Zala, Ungaria¹³⁴ și un *solidus* la Kiskunfélegyhaza, kom. Bács, Ungaria¹³⁵ (Catalog nr. 16–21). Moneda descoperită la Sălcuța a fost emisă între anii 839–842, înscriindu-se în ultimele emisiuni de la finele domniei lui Theophilus, iar apariția ei în regiunile de la nord de Dunăre poate fi atribuită începând cu mijlocul secolului IX.

¹²⁶ A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 406–451; Ph. Grierson, *op. cit.*, p. 182.

¹²⁷ Mărirea greutateii monedei de bronz a dus și la modificarea designului ei, astfel începând cu Theophilus apare marca valorii M de dimensiuni mai mari. D.R. Sear, *op. cit.*, p. 15.

¹²⁸ W.T. Treadgold, *Byzantium and Its Army, 284–1081*, Stanford University Press, 1995, p. 170.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 141.

¹³⁰ E. Oberländer-Târnoveanu, E.-M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 317, nr. 34; E.-M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 211, nr. 24; S. Langu, *Aspecte ale circulației monetare între anii 700–971 la sud și est de Carpați*, în *Danubius*, XXIII, 2005, p. 523. Gh. Mănușu-Adameșteanu, spre exemplu, analizând monedele bizantine din secolele IX–XIII descoperite în Oltenia și Muntenia, nu ia în calcul moneda de la Buzău, deoarece nu se știe locul ei de proveniență. Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Monede bizantine din colecțiile Muzeului municipiului București*, București, 2003, p. 57, nota 97.

¹³¹ Piesa a fost descoperită în împrejurimile or. Craiova sau ale s. Cărbunești. B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în *Dacia* N.S. XI, 1967, pp. 389–390, nr. 77, p. II, nr. 4; *idem*, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, în *SCIV*, 18, 1, 1967, p. 201, nr. 77; C. Preda, *op. cit.*, p. 412; O. Toropu, O. Stoica, *op. cit.*, p. 160, tab. 1; O. Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică (secolele III–XI)*, Craiova, 1976, p. 183 și anexa 18; E. Oberländer-Târnoveanu, *La răscruce de vremuri – tranziția de la antichitate la evul mediu timpuriu în zona Porților de Fier ale Dunării – un punct de vedere numismatic*, în *CN*, VIII, 2002, p. 149; Gh. Mănușu-Adameșteanu *op. cit.*, p. 236, nr. 2; S. Langu, *op. cit.*, p. 54, nr. 8a.

¹³² Piesa a fost descoperită în împrejurimile satului. B. Mitrea, *Descoperiri de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, în *SCIV*, 23, 1, 1972, p. 146; C. Preda, *op. cit.*, p. 408; O. Toropu, O. Stoica, *op. cit.*, p. 161, cat. 1; B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie, 1976 (XVIII)*, în *Dacia* N.S. XIX, 1975, p. 325, nr. 94; O. Toropu, *op. cit.*, p. 183 și anexa 18; B. Mitrea, *Descoperirile monetare în România (1974–1976) (XVIII–XX)*, în *BSNR*, 70–74 (1976–1980), nr. 124–128, 1981, p. 600, nr. 317; E. Oberländer-Târnoveanu, *op. cit.*, p. 321; E. Oberländer-Târnoveanu, *Coins and history. The case of the area of the Iron Gates of the Danube during 10th – 11th centuries*, în *Istros*, X, 2000, p. 391; *idem*, *La răscruce de vremuri – tranziția de la antichitate la evul mediu timpuriu în zona Porților de Fier ale Dunării – un punct de vedere numismatic*, în *CN*, VIII, 2002, p. 149; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *op. cit.*, p. 236, nr. 1; S. Langu, *op. cit.*, p. 54, nr. 10.

¹³³ E. Oberländer-Târnoveanu, *Coins and history. The case of the area of the Iron Gates of the Danube during 10th–11th centuries*, în *Istros*, X, 2000, p. 392; *idem*, *La răscruce de vremuri – tranziția de la antichitate la evul mediu timpuriu în zona Porților de Fier ale Dunării – un punct de vedere numismatic*, în *CN*, VIII, 2002, p. 149, nota 203; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *op. cit.*, p. 236, nr. 3; S. Langu, *op. cit.*, p. 54, nr. 8, b.

¹³⁴ Piese au fost confiscate din localitatea Szentpéterúr. L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 142, nr. 71–72; A.-M. Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V–XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIVA*, 39, 3, 1988, p. 266, nr. 52; L. Kovács, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, p. 81, nr. 861–862.

¹³⁵ **1AV**, emis la Constantinopol, descoperit în localitatea Kiskunfélegyhaza, pe suprafața unei așezări din secolul X. L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 142, nr. 65; Velter, *op. cit.*, p. 266, nr. 52; L. Kovács, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, p. 81, nr. 859; A.-M. Velter, *Transilvania în secolele V–XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V–XII*, București, 2002, p. 305, nr. CXLIX/237.

Din perioada domniilor sale asociate sunt atestați șapte *solidi* și un *folles*, dintre care șase monede cu o localizare exactă, descoperite, în majoritatea cazurilor, în mormintele unor necropole din secolele X-XI de pe teritoriul actual al Ungariei, la Csongrád-*Vendelhalom*, kom. Csongrád¹³⁶, Füle, kom. Fejér¹³⁷, Jánoshalma-*Kisráta*, kom. Bács-Kiskun¹³⁸, Kiskunfélegyhaza, kom. Bács¹³⁹, Pálmonostora, kom. Bács-Kiskun¹⁴⁰ și Tiszaeszlár-*Bashalom II-Fenyvestábla*, kom. Szabolcs-Szatmár¹⁴¹ (Catalog nr. 26-31).

În șirul monedelor emise de împăratul Theophil (829-842) se înscriu alți trei *folles*, din tezaurul de la Cleja, jud. Bacău¹⁴² (Tabel 2, Diagrama 4). Din colecțiile muzeelor de la București¹⁴³, Ploiești¹⁴⁴ și Budapesta¹⁴⁵ fac parte monede bătute de Theophil, însă necunoașterea locului descoperirii lor complică integrarea lor într-un context istoric clar.

¹³⁶ **1AV**, perforat la o margine, descoperit într-un mormânt din secolul X. L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 136, nr. 8; idem, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, p. 24, nr. 67, Taf. III; A.-M. Velter, *op. cit.*, p. 303, nr. CXXVIX/209.

¹³⁷ **1AV**, descoperit în anul 1908 în condiții necunoscute, (?832-839?). L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 136, nr. 12; A.-M. Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V-XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIVA*, 39, 3, 1988, p. 265, nr. 34; idem, *Transilvania în secolele V-XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V-XII*, București, 2002, p. 303, nr. CXXXVII/218.

¹³⁸ O jumătate dintr-un solidus de la Theophilus, Mihail II și Constantin (?832-839?), descoperit în anul 1936 în mormântul A. L. Kovács, *op. cit.*, pp. 134, 137, nr. 16; A.-M. Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V-XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIVA*, 39, 3, 1988, p. 266, nr. 49; L. Kovács, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, p. 33, nr. 115 (Jamu Mare).

¹³⁹ **1AV**, perforat la o margine, descoperit în împrejurimile localității Kiskunfélegyhaza. L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 142, nr. 66; A.-M. Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V-XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIV*, 39, 3, 1988, p. 266, nr. 52; L. Kovács, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, p. 82, nr. 863; A.-M. Velter, *Transilvania în secolele V-XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V-XII*, București, 2002, p. 306, nr. CXLIX/238.

¹⁴⁰ **1AV**, perforat. L. Kovács, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, p. 82, nr. 865, p. 140, Abb. 37, Taf. XVII.

¹⁴¹ **1AV**, perforat la o margine, descoperit în mormântul nr. 7. L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 140, nr. 42; A.-M. Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V-XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIVA*, 39, 3, 1988, p. 269, nr. 111; L. Kovács, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, p. 70, nr. 382, p. 140, Abb. 37.

¹⁴² Dan Gh. Teodor, *Descoperiri arheologice și numismatice la Est de Carpați în secolele V-XI d.H. (contribuții la continuitatea daco-romană și veche românească)*, București, 1997, p. 68, nr. 181; I. Mitrea, *Influențe bizantine în cultura materială și spirituală din regiunea subcarpatică a Moldovei în secolele VI-IX*, în *SCIVA*, 30, 2, 1979, p. 148; S. Langu, *Fenomenul tezaurizării în secolele VIII-XIV în spațiul extracarpatic*, în *Danubius*, XXI, 2003, pp. 25-26; idem, *Aspecte ale circulației monetare între anii 700-971 la sud și est de Carpați*, în *Danubius*, XXIII, 2005, p. 50; C. Preda, *op. cit.*, p. 399; V. Butnariu, *op. cit.*, p. 169.

¹⁴³ **2AE**, emiși la Constantinopol. Gh. Mănușcu-Adameșteanu, *op. cit.*, p. 186, nr. 3 și 4.

¹⁴⁴ **1AE**, provine dintr-o colecție mai veche. Gh. Mănușcu-Adameșteanu, *op. cit.*, p. 80.

¹⁴⁵ **1AE**, emis la Constantinopol, anii 829-842. L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 142, nr. 69, 70; A.-M. Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V-XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIVA*, 39, 3, 1988, p. 266, nr. 52; L. Kovács, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, p. 81, nr. 860. **1AV**, emis la Constantinopol (832?-839?). L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 142, nr. 73; idem, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, p. 82, nr. 864.

Majoritatea monedelor de pe teritoriul Ungariei au fost descoperite în inventarul mormintelor și au câte o perforație. Din această categorie de monede face parte și o piesă găsită în Oltenia, dublu perforată, utilizată, după toate probabilitățile, și ea în calitate de aplică sau de podoabă vestimentară¹⁴⁶. Numărul monedelor din vremea lui Theophil crește și în regiunile de la sud de Dunăre, doar în Dobrogea fiind cunoscute șapte piese¹⁴⁷. Situația aceasta s-a datorat reformelor economice întreprinse de împăratul Theophil (în special monetară, prin reluarea emiterii pe scară largă a *follis*-ului), politico-militare și diplomatice, caracterizate prin incursiunile repetate ale flotei imperiale pe Dunăre și stabilizarea relațiilor dintre Bizanț și statul bulgar, contactele dintre imperiu și hoardele maghiare, care au avut un impact direct și asupra creșterii ponderii imperiului atât în regiunile danubiano-pontice, în Crimeea, cât și în Europa Centrală și Moravia Mare¹⁴⁸.

Împăratul Mihail III (20.01.842–23.09.867) a domnit în asociere cu mama sa Theodora (842–856) și cu Vasile, devenit *Augustus* la 26.05.866. Perioada cărmuirii lui Mihail III (25 ani, 8 luni și 3 zile) se caracterizează printr-un deficit bugetar considerabil, corupție și birocrație. Intervențiile împărătesei Theodora din perioada regenței (842–856) au reușit să restabilească fondurile imperiale, asigurând astfel o stabilitate financiară în imperiu¹⁴⁹. Pe monedele de aur timpurii, pe o parte este imprimată imaginea împărătesei, iar pe alta – cea a împăratului cu sora sa mai mare, Tecla. Într-o altă emisiune monetară, împăratul apare pe avers cu mama sa, iar pe revers este imprimat bustul lui Hristos, care astfel reapare, începând cu anul 843, în iconografia monetară bizantină. Din 856 împăratul apare singur pe monede, iar pe unii *semisses* și *folles* este reprezentat împreună cu asociatul său Vasile. În timpul lui Mihail III devine mai activă monetăria de la Chersones¹⁵⁰, ale cărei emisiuni monetare, către mijlocul secolului IX, se deosebeau de restul monedelor bizantine. Dar, după volumul de monede emise și poziția strategică, monetăria de la Constantinopol rămâne pentru acest interval de timp cea mai importantă¹⁵¹. Din perioada respectivă sunt atestate în regiunile Dunării de Jos doar două monede: un *solidus* la Găvănoasa, r-l Cahul, Republica Moldova¹⁵² și un *follis*, care face parte din colecțiile Muzeului Național de la Budapesta¹⁵³ (Catalog nr. 34–35).

Împăratul Vasile I Macedoneanul (23.08.867–28.08.886), întemeietorul dinastiei macedonene, a domnit (18 ani, 11 luni și 5 zile) în asociere cu Constantin, *Augustus* în perioada 10.02.868–3.09.879, cu Leon VI, *Augustus* de la 6.01.870, și cu Alexandru, *Augustus* din septembrie 879¹⁵⁴. Când vine la putere în 867, după moartea lui Mihail III, Vasile I găsește în vistierie doar 1 300 de funți de aur și cantități nesemnificative de argint. El a reușit să remedieze destul de rapid situația, rezervele de aur ajungând până la cca 30 000 de funți¹⁵⁵. Sub Vasile I sunt cunoscute cinci clase de *folles*. Moneda de aur¹⁵⁶ din timpul domniei acestui împărat este foarte rară, fiind emisă, probabil, doar în legătură cu anumite ceremonii¹⁵⁷. Moneda de argint are o greutate mai mare de 3,0 g¹⁵⁸. Pentru prima oară, pe monedele de aur apare, pe revers, Salvatorul întronat, până atunci fiindu-i reprezentat doar bustul. Efigiile lui Constantin, fiul de la prima soție, Maria, și ale lui Leon și Alexandru, fiii

¹⁴⁶ E. Oberländer-Târnoaveanu, *La răscruce de vremuri – tranziția de la antichitate la evul mediu timpuriu în zona Porților de Fier ale Dunării – un punct de vedere numismatic*, în *CN*, VIII, 2002, p. 149.

¹⁴⁷ G. Custurea, *Unele aspecte privind penetrația monedei bizantine în Dobrogea în secolele VIII–X*, în *Pontica*, XIX, 1986, p. 276; idem, *Schimburile economice în regiunea danubiano-pontică în secolele VII–XI*, în *Pontica*, XXIV, 1991; E.S. Stoljarik, *op. cit.*, p. 159, tabel 5; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *La diffusion de la monnaie byzantine en Dobroudja aux IXe–Xe siècles*, în *EBPB*, III, 1997, p. 110.

¹⁴⁸ E. Oberländer-Târnoaveanu, *op. cit.*, p. 149.

¹⁴⁹ Pentru detalii privind situația financiară a Imperiului Bizantin din această perioadă a se vedea W. Treadgold, *op. cit.*, pp. 9–66.

¹⁵⁰ H. Goodacre, *op. cit.*, pp. 183–184; D.R. Sear, *op. cit.*, p. 21.

¹⁵¹ A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 452–470; Ph. Grierson, *op. cit.*, p. 7.

¹⁵² T.N. Kokorčickaja, E.S. Stoljarik, *op. cit.*, p. 114, 30; E.S. Stoljarik, *Očerki monetnogo obraščeniija Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja v pozdnerimskoe i vizantijskoe vremja (konec III–načalo XIII v.)*, Kiev, 1992, pp. 48, 93, fig. 14/5,6; idem, *Essay on Monetary Circulation in the North-western Black Sea Region*, Odessa, 1993, p. 12, nr. 82.

¹⁵³ L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 142, nr. 74; idem, *Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, p. 82, nr. 866.

¹⁵⁴ D.R. Sear, *op. cit.*, p. 326.

¹⁵⁵ W. Treadgold, *op. cit.*, p. 68.

¹⁵⁶ *Solidus*, lat. = *Nomisma*, gr., Ph. Grierson, *op. cit.*, p. 8.

¹⁵⁷ A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 473–506; Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 183, 184.

¹⁵⁸ M.F. Hendy, *op. cit.*, p. 502.

de la cea de-a doua soție, Eudokeia Ingerina, apar pe monede odată cu asocierea lor la domnie¹⁵⁹. Pe unele monede este reprezentată și Eudokeia Ingerina. În timpul acestei domnii, în imperiu a fost emisă pe scară largă și destul de variat moneda de bronz¹⁶⁰.

De la Vasile I, în regiunile de la nordul Dunării Inferioare sunt cunoscute 16 monede (Catalog nr. 36–51; Tabel 3, Diagrama 1), dintre care trei *solidi*, un *miliaresion* și doi *folles* fac parte din emisiuni independente ale lui Vasile I (Catalog nr. 36–41), patru *solidi*, trei *miliaresia* și doi *folles* din perioada domniei asociate a lui Vasile I și Constantin (867–886) (Catalog nr. 42–50) și un *folles* de la Vasile I, Constantin și Leon VI (870–880) (Catalog nr. 51). Din cele 16 monede doar cinci pot fi localizate, locul descoperirii celorlalte nu se cunoaște¹⁶¹. Piesele cu o localizare certă sunt cinci *solidi*: unul la Streda nad Bodrogom (Bodrogszerdahely), okr. Trebišov, Slovacia¹⁶², altul la Poienii de Sus, com. Buntești, jud. Bihor¹⁶³, al treilea la Orșova, oraș, jud. Mehedinți¹⁶⁴, al

¹⁵⁹ H. Goodacre, *op. cit.*, p. 187.

¹⁶⁰ A se vedea detalii privind clasificarea *folles*-ului din vremea lui Vasile I (867–886) la D.M. Metcalf, *Coinage in the Balkans 820–1355*, Thessaloniki, 1965, pp. 29–32.

¹⁶¹ **1AV** de la Vasile I (867–886), loc de descoperire necunoscut, Transilvania, România. K. Horedt, *Siebenbürgen im Frühmittelalter*, Bonn, 1986, p. 98; L. Kovács, *op. cit.*, p. 82, nr. 867; A.-M. Velter, *Transilvania în secolele V–XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V–XII*, București, 2002, p. 302, nr. CXII/188; P. Iambor, *op. cit.*, p. 52. **2AE** descoperiți în regiunile din Carpați și Prut. E. Oberländer-Târnoveanu, *Societate, economie și politică – populațiile de pe teritoriul Moldovei și lumea sud-est europeană în secolele IV–XIV în lumina descoperirilor monetare*, în *Suceava*, XXVI–XXVII–XXVIII, 1999–2000–2001, 2001, p. 328, nota 69. **1AV** de la Vasile I și Constantin (869–880/879?), loc neprecizat, Transilvania, România. L. *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 142, nr. 62; K. Horedt, *op. cit.*, p. 98; A.-M. Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V–XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIVA*, 39, 3, 1988, p. 263; L. Kovács, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapesta, 1989, p. 82, nr. 867; A.-M. Velter, *Transilvania în secolele V–XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V–XII*, București, 2002, p. 302, nr. CXII/189; P. Iambor, *op. cit.*, p. 52. **1AE** emis la Constantinopol, face parte din Colecțiile Muzeului Municipiului București, România. Gh. Mănușu-Adameșteanu, *op. cit.*, p. 186, nr. 5. **1AV**, neperforat (869–880/879), **1AR**, la o margine perforat (869–880/879), **1AR**, cu 2 perforații transversale pe margini și una în centru (869–880/879), **1AR**, neperforat (869–880/879), **1AE**, neperforat (869–880/879) și **1AE** întreg (870–880/879) fac parte din colecțiile Muzeului Național de la Budapesta. L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 142, nr. 75–80; idem, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapesta, 1989, p. 82, nr. 868–873.

¹⁶² **1AV** de la Vasileos I Macedoneanul și Constantin (869–880/879?). L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, p. 135, nr. 5; A.-M. Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V–XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIV*, 39, 3, 1988, p. 268, nr. 95; L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 142, nr. 75–80; idem, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapesta, 1989, p. 21, nr. 49; A.-M. Velter, *Transilvania în secolele V–XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V–XII*, București, 2002, p. 311, nr. CCII/314.

¹⁶³ **1AV**, emis la Constantinopol, anii 868–870, perforat rv. sus. V. Ondrouch, *Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku*, Bratislava, 1964, p. 170; A. Fiala, *Byzantské mince na Slovensku (6. – 12. storočie)*, în *Slovenská Numizmatika*, 10, 1989, p. 60, nr. 2; A. Sășianu, *op. cit.*, pp. 447–448, nr. 8; A.-M. Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V–XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIVA*, 39, 3, 1988, p. 268, nr. 79; L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 142, nr. 75–80; idem, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapesta, 1989, p. 170, nr. 1052; A.-M. Velter, *Transilvania în secolele V–XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V–XII*, București, 2002, p. 297, nr. LXXVII/139.

¹⁶⁴ **1AV**, fără inscripții, de la Vasile I (867–886). L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 135, nr. 28; A.-M. Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V–XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIV*, 39, 3, 1988, p. 267, nr. 74; L. Kovács, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapesta, 1989, p. 51, nr. 260; A.-M. Velter, *Transilvania în secolele V–XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V–XII*, București, 2002, p. 296, nr. LXXIV/113.

patrula la Vaslui, România¹⁶⁵ și al cincilea la Suvorovo, r-I Ismail, reg. Odesa, Ucraina¹⁶⁶ (Harta 1). Moneda de la Poienii de Sus este perforată, ceea ce ne permite să o încadrăm în categoria pieselor folosite în calitate de medalion¹⁶⁷. Astfel, în regiunile de la nordul Dunării Inferioare se constată o creștere a numărului pieselor numismatice emise de Vasile I, în comparație cu predecesorii săi. Deși D. M. Metclaf constata, la mijlocul anilor '70 ai secolului XX, lipsa monedei din vremea lui Vasile I în regiunile balcanice, cu unele mici excepții¹⁶⁸, astăzi putem observa că numărul acestor monede a crescut. Astfel, doar în Dobrogea, sunt cunoscute zece piese, dintre care șapte *solidi* și trei *folles*¹⁶⁹.

În prima jumătate a secolului IX, după reorganizarea themei Cherson¹⁷⁰, are loc redeschiderea monetăriei de la Chersones, care a emis monede până în anul 989, când orașul a fost cucerit de către cneazul kievean Vladimir. Activitatea monetăriei de la Chersones se evidențiază prin producerea monedelor cu un conținut ridicat de plumb¹⁷¹. Monede emise la Chersones sub Vasile I (879–886) au fost atestate și în regiunile de la est de Carpați (**Catalog** nr. 39–40)¹⁷². Piese asemănătoare sunt cunoscute pe teritoriul Dobrogei: la Isaccea – trei și la Silistra – șase¹⁷³.

Împăratul Leon VI Filosoful (28.08.886–11.05.912) a domnit în asociere cu Alexandru, co-împărat din 886, și cu Constantin VII, *Augustus* din 15.05.908. Din vremea lui Leon VI se cunosc trei clase de *folles* (clasa 1, 2 și 3), dintre care două îl reprezintă doar pe Leon, iar a treia – pe acesta împreună cu Alexandru¹⁷⁴ sau cu fiul său Constantin VII¹⁷⁵. În literatura numismatică se admite că primele două clase de *folles* au fost emise la finele secolului IX, iar motivul emiterii celei de-a treia a putut fi începutul războiului cu bulgarii din 894. Asocierea la domnie a lui Constantin VII a fost urmată de emiterii unei serii restrânse de monedă de bronz. Monedele din clasa a 3-a emise de Theophilus au circulat câteva decenii, fiind atestate monede surfrapate din

¹⁶⁵ **IAR**, emis la Constantinopol în anii 867–879. E. Oberländer-Târnoveanu, *Societate, economie și politică – populațiile de pe teritoriul Moldovei și lumea sud-est europeană în secolele IV–XIV în lumina descoperirilor monetare, în Suceava, XXVI–XXVII–XXVIII, 1999–2000–2001, 2001, p. 328, nota 68.*

¹⁶⁶ N.D. Russev, M.M. Fokeev, *Vizantijskij solid iz rajona Dunajskoj del'ty*, în *Stratum Plus. Znamenija civilizacij*, 6, 2001–2002, pp. 183–185.

¹⁶⁷ A. Madgearu consideră că piesa în cauză își poate avea originea din plata bizantinilor pentru conducătorii locali. A. Madgearu, *Voievodatul lui Menemorout în lumina cercetărilor recente*, în *AUO SIA*, 11, 2001, pp. 38–50, pp. 43–44. Începând cu prima domnie a lui Justinian II (685–695), în iconografia numismatică bizantină a început să apară pe monedele de aur și chipul Mântuitorului, ceea ce a determinat, după toate probabilitățile, utilizarea lor ca însemne religioase în rândul comunităților creștine, inclusiv din *Barbaricum*. Odată ce majoritatea plăților acordate aliaților erau în monede de aur și argint, această modificare poate fi considerată una strategică, în contextul politicii de expansiune politică și religioasă a Bizanțului. În perioada iconoclastă, când venerarea imaginilor religioase a fost interzisă, efigia lui Christos a fost exclusă de pe monede, tradiția se va relua abia din anul 843, în vremea lui Mihail III (842–867). Din anul 867 Vasile I introduce o nouă reprezentare – Mântuitorul întronat –, care va exista, cu unele mici modificări, cca opt decenii. Începând cu Leon VI (886–912), pe monede apare și efigia Sf. Fecioare. Monedele din timpul domniei lui Mihail III au putut ajunge în regiunile de la nordul Dunării de Jos în contextul extinderii controlului bulgar, cu atât mai mult, după creștinarea hanului bulgar Boris în anul 865, cu cât a crescut și ponderea bisericii creștine în regiunile de la Dunărea de Jos. Utilizarea monedelor islamice și bizantine, în special de argint și aur, în calitate de pandantive a fost pe larg răspândită în Europa în secolele X–XI, iar cele cu reprezentări creștine au avut o semnificație religioasă. T. Talvio, *Coins and Coin Finds in Finlad AD 800–1200*, în *ISKOS*, 12, 2002, p. 71; Despre reprezentarea Mântuitorului și a Sf. Fecioare pe monedele bizantine a se vedea la A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 146–176; D.R. Sear, *op. cit.*, p. 14; Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 36–37, 176; W. Treadgold, *op. cit.*, pp. 207–214.

¹⁶⁸ D.M. Metcalf, *Coinage in the Balkans 820–1355*, Thessaloniki, 1965, p. 33.

¹⁶⁹ G. Custurea, *Schimbările economice în regiunea danubiano-pontică în secolele VII–XI*, în *Pontica*, XXIV, 1991, p. 389; E.S. Stoljarik, *op. cit.*, p. 159, tabel 5; *La diffusion de la monnaie byzantine en Dobroudja aux IXe–Xe siècles*, în *EBPB*, III, 1997, p. 110.

¹⁷⁰ V.E. Naumenko, *K voprosu o nazvanii i date učreždenija vizantijskoj femy v Tavrike*, în *MAIET*, VI, 1997, 1997, pp. 689–700.

¹⁷¹ În perioada lui Leon VI conținutul plumbului în aliajul din care erau confecționate monede ajungea până la 60%. Gh. Mănușcu-Adameșteanu, I. Poll, *Monede de plumb din epoca bizantină aflate în colecțiile din România (secolele V–VI și XI–XII)*, în *Pontica*, XXXVII–XXXVIII, 2004–2005, p. 541, inclusiv notele 30 și 31.

¹⁷² Doi *demifolles*, unul emis în anii 867–868 și altul în 879–886. E. Oberländer-Târnoveanu, *Societate, economie și politică – populațiile de pe teritoriul Moldovei și lumea sud-est europeană în secolele IV–XIV în lumina descoperirilor monetare, în Suceava, XXVI–XXVII–XXVIII, 1999–2000–2001, 2001, p. 328, nota 69.*

¹⁷³ Gh. Mănușcu-Adameșteanu, *Monede bizantine din colecțiile Muzeului municipiului București*, București, 2003, p. 100.

¹⁷⁴ A.R. Bellinger, Ph. Grierson, *op. cit.*, pp. 507–522; Ph. Grierson, *op. cit.*, p. 184.

¹⁷⁵ H. Goodacre, *op. cit.*, p. 192.

vremea succesorilor săi, Roman I (931–944) și Constantin VII (945–950)¹⁷⁶. Pe timpul lui Leon VI crește considerabil numărul de monede bizantine descoperite în teritoriile de la nord de Dunăre, în comparație cu predecesorii săi¹⁷⁷. Situația s-a datorat realităților politice și militare din regiunile de la Dunărea Jos¹⁷⁸. Așa, de la Leon VI, care a avut o domnie îndelungată (25 ani, 8 luni și 13 zile), sunt catalogate și cartate în spațiul carpato-danubiano-pontic 41 de monede¹⁷⁹ (Catalog nr. 52–92; Harta 1, Tabel 3, Diagrama 1). Dintre acestea, 21 de piese fac parte din colecțiile muzeelor din București¹⁸⁰, Budapesta¹⁸¹, Kecskemét¹⁸² și Chișinău¹⁸³, fără a se cunoaște locul descoperirii lor (Catalog nr. 72–92), și 20 de piese constituie descoperiri cu localizare precisă (Catalog nr. 52–71). Majoritatea monedelor bizantine de la Leon VI atestate la nordul Dunării Inferioare sunt descoperiri izolate și întâmplătoare, și doar într-un singur caz astfel de monede fac parte dintr-un tezaur. Din vremea acestui împărat datează 14 piese din cele 39 de monede bizantine din tezaurul de la Cleja, jud. Bacău, România (Tabel 2, Diagrama 4)¹⁸⁴. Din numărul de 20 de monede cu o localizare exactă, patru piese au fost descoperite în complexe arheologice închise, restul fiind descoperiri fortuite. Monedele din complexe se aflau în morminte de copil sau maturi din necropole încadrate cronologic în secolului X: câte un *follis* la Csanytelek-Síróhegy, kom. Csongrád, Ungaria¹⁸⁵, la Deta, jud. Timiș, România¹⁸⁶, la Hunedoara

¹⁷⁶ Gh. Mănușu-Adameșteanu, *op. cit.*, pp. 57–58, nota 99.

¹⁷⁷ Numărul monedelor emise de Leon VI (886–912) crește și în regiunile Bulgariei de Nord, ceea ce se încadrează în contextul evenimentelor militare amintite mai sus. Pentru situația numismatică din Bulgaria din secolele VII–IX a se vedea P. Georgiev, *Za moneta cirkulacija v B'lgarskata stolica prez VII–IX vek*, în *Numizmatični i sfragistični prinosi k'm istorijata na Zapadnoto Černomorie*, Varna, 2001, p. 223–229.

¹⁷⁸ În războiul bizantino-bulgar din anii 895–896, maghiarii din Atelkouzou au participat ca aliați ai imperiului. E. Oberländer-Târnoveanu, *Imperiul Bizantin și „Barbaricum apropiat” – populațiile din Muntenia și Imperiul Bizantin în secolele VI–X (mărturia numismaticii)*, în *Ialomița*, IV, 2003–2004, p. 323–381 și on-line http://egg.mnir.ro/studii/ernest/Ern_frame.htm (ultima accesare a paginii 21.01.2008).

¹⁷⁹ De pe teritoriul Dobrogei, din vremea domniei lui Leon VI, provin 1 *solidus* și 28 *folles*, G. Custurea, *Schimburile economice în regiunea danubiano-pontică în secolele VII–XI*, în *Pontica*, XXIV, 1991, pp. 389–390; E.S. Stoljarik, *op. cit.*, p. 159, tabel 5; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *La diffusion de la monnaie byzantine en Dobroudja aux IX–Xe siècles*, în *EBPB*, III, 1997, pp. 106, 110; idem, *Monede bizantine din colecțiile Muzeului municipiului București*, București, 2003, p. 97 (28 *folles*).

¹⁸⁰ **1AE** emis la Constantinopol în anii 886–912, **loc necunoscut**, jud. Prahova. C. Preda, *op. cit.*, p. 412; V. Butnariu, *op. cit.*, p. 170; E. Oberländer-Târnoveanu, E.-M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 321; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *op. cit.*, pp. 57, 295, nr. 4; S. Langu, *op. cit.*, p. 54, nr. 9. **8AE** fac parte din colecțiile Muzeului Municipiului București. Gh. Mănușu-Adameșteanu, *op. cit.*, pp. 186–187, nr. 6–13.

¹⁸¹ **1AV**, **1AR** și **7AE** fac parte din colecțiile Muzeului Național de la Budapesta. L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 142, nr. 81, 82–87, 89–90; idem, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, pp. 82, 83, 91, nr. 874, 876, 878–884.

¹⁸² **1AE** emis la Constantinopol în anii 886–912. L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 142, nr. 88; idem, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, p. 91, nr. 1047.

¹⁸³ **2AE** emiși la Constantinopol în anii 886–911. A.A. Nudel'man, *Topografija kladov i nahodok ediničnyh monet*, Kișinev, 1976, p. 88, 3; V. Butnariu, *op. cit.*, p. 170.

¹⁸⁴ C. Preda, *op. cit.*, p. 399; I. Mitrea, *Influențe bizantine în cultura materială și spirituală din regiunea subcarpatică a Moldovei în secolele VI–IX*, în *SCIVA*, 30, 2, 1979, p. 148; V. Butnariu, *op. cit.*, p. 169; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 68, nr. 181; S. Langu, *Fenomenul tezaurizării în secolele VIII–XIV în spațiul extracarpatic*, în *Danubius*, XXI, 2003, pp. 25–26; Idem, *Aspecte ale circulației monetare între anii 700–971 la sud și est de Carpați*, în *Danubius*, XXIII, 2005, p. 50.

¹⁸⁵ **1AE**, perforat la o margine, descoperit într-un mormânt din necropola din secolele X–XI. L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 136, nr. 7; A.-M. Velter, *Unele considerații privind circulația monetară din secolele V–XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre)*, în *SCIV*, 39, 3, 1988, p. 263, nr. 17; L. Kovács, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, p. 23, nr. 63; A.-M. Velter, *Transilvania în secolele V–XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul carpatic, secolele V–XII*, București, 2002, p. 303, nr. CXXVI/205.

¹⁸⁶ **1AE**, emis la Constantinopol în anii 886–912, descoperit în gura unui defunct. I. Sabău, *Circulația monetară în Transilvania secolelor XI–XIII, în lumina izvoarelor numismatice*, în *SCN*, II, 1958, p. 288; L. Kovács, *Byzantinische Münzen im Ungarn des 10. Jahrhunderts*, în *AAH*, 35, 1983, pp. 134, 136, nr. 9; A.-M. Velter, *Unele considerații privind*

(Vajdahunyad-Kincseshegy), jud. Hunedoara, România¹⁸⁷ și un *solidus* la Üllő-Ilona utca, kom. Pest, Ungaria¹⁸⁸.

Cele mai multe piese de la Leon VI descoperite la nordul Dunării Inferioare sunt din bronz (37) și doar câte două din argint și aur, ceea ce reflectă în continuare importanța *folles*-ului, atât pe piețele interne ale imperiului, cât și în afara hotarelor acestuia. Apariția pieselor din aur și argint poate fi corelată cu plata unor subsidii ungurilor, aliați cu Leon VI împotriva bulgarilor.

O situație neclară există în cazul monedelor de la Negrești și Zorleni, jud. Vaslui¹⁸⁹. Gh. Mănucu-Adameșteanu și E. Popușoi, într-un articol recent, ajung la concluzia că Gh. Coman a făcut o confuzie, în realitate fiind vorba de o singură monedă, care ar putea proveni de la Zorleni, iar ceilalți autori au preluat greșit această informație¹⁹⁰. Gh. Coman însă, în fiecare publicație, menționează clar existența a două piese din timpul lui Leon VI, prezentând, pentru fiecare aparte, desenul corespunzător¹⁹¹.

Numărul redus al pieselor monetare din perioada cercetată nu ne permite să urmărim în acest segment temporal o anumită dinamică în pătrunderea monedei bizantine în regiunile carpato-dunărene. Din secolul VIII, cel mai mare coeficient – de 0,5 monede/an – este înregistrat în vremea împăraților Tiberius III (698–705) și Anastasius II (713–715) (Tabel 1)¹⁹². Începând cu Leon V (813–820), observăm o învioreare în difuzarea monedei bizantine în regiunile carpato-danubiano-nistrene (Diagrama 3), evidențiindu-se piesele de la Theophil (829–842), cu un coeficient de 1,5 monede/an, și de la Vasile I (867–886), cu 0,88 monede/an. Apogeul acestei creșteri este atins sub Leon VI (886–912) – 1,64 monede/an, care este cel mai înalt coeficient în regiunile de la nordul Dunării Inferioare din întreaga perioadă vizată (Tabel 1)¹⁹³.

Din cele relatate, putem constata superioritatea numerică a monedelor bizantine emise de împăratul Leon VI în comparație cu piesele bătute în timpul domniilor anterioare din secolele VIII–IX (Tabel 1, Diagrama 1, 3). Acest fapt denotă o adevărată revenire a monedei bizantine în regiunile de la nordul Dunării Inferioare, care poate fi pusă într-o strânsă corelație cu situația politică, economică și militară, atât din imperiu, cât și din regiunile carpato-danubiano-pontice.

CONCLUZII

Deși putem vorbi doar despre o penetrare a monedei bizantine în regiunile de la nordul Dunării Inferioare în secolele VIII–IX, totuși putem evidenția din punct de vedere cronologic câteva etape care reflectă starea istorică a acestui fenomen:

1. *Sfârșitul secolului VII – începutul secolului VIII*. Aici se înscriu descoperirile de monede emise între domniile împăraților Tiberius III (689–705) și Theodosius III (715–717). În regiunile aflate în centrul atenției noastre au fost atestați doar trei *folles* de la Tiberius III și un *folles* de la Anastasius (713–715) (Tabel 1,

circulația monetară din secolele V–XII în bazinul carpatic (cu specială privire asupra teritoriului țării noastre), în *SCIVA*, 39, 3, 1988, p. 265, nr. 23; L. Kovács, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, p. 25, nr. 77; P. Iambor, *op. cit.*, p. 265.

¹⁸⁷ **1AE**, perforat la o margine, emis la Constantinopol, descoperit în necropolă din secolele X–XI, mormânt de copil (nr. 46), în regiunea gâtului. L. Kovács, *op. cit.*, p. 73, nr. 415, nota 408.

¹⁸⁸ **1AV**, emis la Constantinopol, descoperit într-un mormânt de copil – nr. 6. L. Kovács, *op. cit.*, p. 91, nr. 1046, nota 511.

¹⁸⁹ Gh. Coman, *Contribuții la cunoașterea fondului etnic al civilizației secolelor V–XIII în jumătatea sudică a Moldovei*, în *Carpica*, XI, 1979, p. 206, fig. 11/16–17?; idem, *Noi cercetări arheologice cu privire la secolele V–XI în partea de sud a Moldovei*, în *AMM*, I, 1979, p. 93, fig. 13/8; Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 121, nr. 475, nr. 774; V. Butnariu, *op. cit.*, p. 170; S. Langu, *op. cit.*, p. 52, nr. 7, nr. 10.

¹⁹⁰ Gh. Mănucu-Adameșteanu, E. Popușoi, *Monede bizantine descoperite la est de Carpați*, în *ArhMold*, XXIII–XXIV, 2000–2001, p. 353, nota 31.

¹⁹¹ Gh. Coman, *Contribuții la cunoașterea fondului etnic al civilizației secolelor V–XIII în jumătatea sudică a Moldovei*, în *Carpica*, XI, 1979, p. 206, fig. 11/16–17?; idem, *Noi cercetări arheologice cu privire la secolele V–XI în partea de sud a Moldovei*, în *AMM*, I, 1979, p. 93, fig. 13/8.

¹⁹² Analiza coeficientului monede/an domnie are un caracter mai mult teoretic și nu tot timpul reflectă starea reală a difuzării monedei bizantine, cu atât mai mult în cazul pieselor din metale prețioase, căci ele au circulat un timp îndelungat.

¹⁹³ Creșterea numerică a monedei din vremea lui Leon VI (886–912) este atestată și în provinciile balcanice, ceea ce reflectă o situație comună pentru Bizanț și regiunile limitrofe. Pentru situația din Corint și Atena a se vedea D.M. Metcalf, *Coinage in the Balkans 820–1355*, Thessaloniki, 1965, p. 37, Tab. 2.

Diagrama 1, Harta 1), ceea ce nu ne permite să vorbim despre o activizare politică și militară a bizantinilor la frontierele dunărene, pe baza datelor numismatice, contrar opiniei unor cercetători¹⁹⁴;

2. *secolul VIII* constituie intervalul de timp cuprins între domniile lui Leon III (717–741) și a Irenei (797–802). Perioada de opt decenii este foarte modest reprezentată prin descoperiri monetare. Astfel, la nordul Dunării Inferioare sunt cunoscute doar cinci piese, dintre care doi *folles* de la Leon III (717–741) și câte un *follis*, un *miliaresion* și un *solidus* de la Constantin V (741–775), după care urmează o perioadă de 27 ani de lipsă totală a monedei bizantine (Tabel 1, Diagrama 1, Harta 1). Situația din această etapă este similară cu cea din regiunile de la sud de Dunăre, chiar dacă în anul 716 Theodosius III a semnat un tratat comercial cu foederații bulgari¹⁹⁵;

3. *secolul IX – începutul secolului X*, între împărații Nicephor I (802–811) și Leon VI (886–912). Cu această perioadă sunt date cele mai multe monede: 55 *folles*, 20 *solidi* și șase *miliaresia* (Tabel 1). Monedele atestate în regiunile Dunării Inferioare au o legătură directă cu conflictele dintre bulgari și bizantini, la care s-au alăturat ungarilor și, mai târziu, pecenegii.

Cu toată evidența, situația statistică nu ilustrează „o revenire bruscă” a monedei bizantine în regiunile carpto-dunărene la începutul secolului IX, după cum afirmă unii cercetători¹⁹⁶, deoarece se cunoaște doar câte o monedă de la Nicephor I (802–811) și de la Leon V (813–820), iar din perioada imediat următoare, domnia lui Mihail II (820–829), sunt înregistrați un *follis* și un *solidus* (Tabel 1, Diagrama 1, Harta 1). Abia din timpul lui Theophil (829–842) se cunoaște un număr de zece *folles* și opt *solidi*, reflectând o prezență semnificativă a monedelor bizantine la nord de Dunărea Inferioară în comparație cu primele două decenii ale secolului IX. Această modificare în fluxul monedei bizantine poate fi corelată atât cu creșterea interesului manifestat de bulgari față de regiunile de la nord de fluviu după căderea puterii avare și deportarea adrianopolitanilor la nord de fluviu în anul 813, cât și cu apariția, în anul 837, la Dunărea de Jos a flotei bizantine venite să ajute la repatrierea adrianopolitanilor¹⁹⁷. Pe teritoriul Munteniei apar un șir de așezări încadrate cronologic în secolele IX–X, care ar veni în sprijinul ideii privind deportarea adrianopolitanilor în teritoriile dintre Carpați și Dunăre (Harta 1)¹⁹⁸. Monedele de aur din vremea împăratului Theophil (829–842) descoperite în Câmpia Pannoniei, în stare perforată, provin din morminte maghiare din secolul X. Monedele bizantine perforate sunt destul de des atestate în inventarul necropolelor din secolele X–XI, ceea ce ar însemna folosirea lor ca medalioane sau aplicații la decorarea vestimentației. Ungurii au putut intra în posesia monedelor bizantine emise sub Theophilus ca urmare a campaniilor lor la Dunăre, fie în anul 837, când au fost invitați de către bulgari să împiedice repatrierea adrianopolitanilor, fie câțiva ani mai târziu. Perioada de timp cuprinsă între domnia lui Theophil și cea a lui Leon VI este caracterizată, de asemenea, printr-o prezență modestă a monedei bizantine, fiind catalogate o monedă de la Mihail III (842–867) și 13 monede de la Vasile I (867–886), dintre care doar patru cu o localizare exactă. Monedele de aur de la Vasile I Macedoneanul și Constantin (867–886) au putut ajunge la nord de Dunăre prin intermediul ungarilor, care, în calitatea lor de aliați ai imperiului, primeau periodic un șir de subsidii¹⁹⁹. Piesa descoperită la Streda nad Bodrogom (Bodrogszerdahely), okr. Trebišov, Slovacia a putut ajunge aici prin intermediul moravenilor, care au avut pe parcursul secolului IX relații intense cu Bizanțul sau al misionarilor creștini veniți din imperiu (Harta 1).

Raritatea monedelor se explică atât prin pătrunderea bulgarilor la sud de Dunăre, cât și prin criza în care s-a aflat Imperiul Bizantin din a doua jumătate a secolului VII până la mijlocul secolului IX²⁰⁰. Transformările

¹⁹⁴ G. Custurea, *Schimburile economice în regiunea danubiano-pontică în secolele VII–XI*, în *Pontica*, XXIV, 1991, p. 388.

¹⁹⁵ Idem, *Unele aspecte privind penetrația monedei bizantine în Dobrogea în secolele VIII–X*, în *Pontica*, XIX, 1986, p. 276; idem, *Schimburile economice în regiunea danubiano-pontică în secolele VII–XI*, în *Pontica*, XXIV, 1991, p. 388; F. Curta, *Byzantium in Dark-Age Greece (the numismatic evidence in its Balkan context)*, în *BMGS*, 29, 2, 2005, fig. 2.

¹⁹⁶ S. Langu, *op. cit.*, p. 48.

¹⁹⁷ Leo Grammaticus, *Cronografia*, IIR II, pp. 651–652; Simeon Magister, *Cronografia*, IIR II, p. 631.

¹⁹⁸ Populația din Adrianopol, la finele secolului VIII – începutul secolului IX, număra cca 20.0000 locuitori și un contingent militar de cca 3000 soldați. W. Treadgold, *op. cit.*, p. 16, Map 2; 40–41, Map 3.

¹⁹⁹ P. Iambor, *op. cit.*, p. 51.

²⁰⁰ L. Brubaker, J. Haldon, *Byzantium in the Iconoclast Era (ca 680–850): The Sources*, Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs, vol. 7, University of Birmingham, 2001; Șt. Olteanu, M. Rusu, O. Iliescu, *Structuri economice (cultura cerealelor, creșterea animalelor, exploatarea bogățiilor miniere, practicile meșteșugărești, circulația mărfurilor și a banilor)*, în Șt. Pascu, R. Theodorescu, (eds.), *Istoria Românilor. Genezele românești*, vol. III, București, 2001, p. 45–64, p. 63.

din societatea bizantină legate de invaziile arabe, confruntările cu bulgarii și criza iconoclastă au avut un impact direct asupra relațiilor economice, sociale și cultural-religioase din întregul imperiu²⁰¹. În domeniul financiar, pe parcursul secolului VIII se constată o reducere semnificativă a masei monetare pe piața internă a imperiului. Penetrarea monedei bizantine la nord de Dunărea Inferioară, începând cu a doua jumătate a secolului IX, este legată, în primul rând, de depășirea crizei politice, economice, sociale și religioase prin care a trecut Imperiul Bizantin în secolul VIII – mijlocul secolului IX și de consecințele reformei monetare realizate sub Theophilus (829–842), după care *follis*-ul își recapătă treptat valoarea și importanța sa²⁰². În al doilea rând, fenomenul dat este în corelație cu schimbările de ordin etnic, politic și militar din regiunile de la nordul Dunării, care s-au produs la finele secolului VIII – începutul secolului IX²⁰³.

Din secolul VIII, în regiunile de la nord de Dunăre cunoaștem până în prezent doar nouă piese numismatice, ceea ce nu ne permite să vorbim despre o difuzare importantă în acel timp și spațiu a monedei bizantine. Despre o reapariție a monedei bizantine în regiunile carpato-danubiano-nistrene se poate vorbi abia sub Leon VI (886–912), de la care sunt înregistrate 20 de descoperiri numismatice izolate (Tabel 3) și 14 din tezaurul de la Cleja (Tabel 1, 2; Harta 1)²⁰⁴. Pătrunderea monedelor bizantine din emisiunile lui Leon VI poate fi pusă pe seama prezenței flotei imperiale la Gurile Dunării, a conflictelor bizantino-bulgare, a contactelor bizantino-maghiare din anii 893–896 și a atacului pecenegilor asupra ungarilor²⁰⁵. Un exemplu poate fi cazul trecerii cu ajutorul flotei imperiale, în anul 895, a călăreților maghiari la sud de Dunăre, pentru a-i ajuta pe bizantini în luptele împotriva bulgarilor. Atragerea ungarilor de partea Bizanțului în conflictul militar cu bulgarii presupunea și plata unor subsidii, o dovadă fiind numărul impresionant de monede atestate atât în regiunile carpato-danubiene, cât și în Pannonia, unde sunt aduse de către unguri după părăsirea forțată a Atelkuz-ului. Astfel, monedele descoperite la Comana, jud. Giurgiu, Călărași, jud. Călărași, Dobrușa, jud. Vâlcea, Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți, Orșova, jud. Mehedinți, Ostrovul Banului, jud. Mehedinți, Ștefănești, jud. Vâlcea, Galița, jud. Constanța și Nufăru, jud. Tulcea ar putea avea o legătură directă cu aceste evenimente. Pe seama raidurilor maghiare ar putea fi puse și piesele emise sub Leon VI, descoperite în localitățile Satu Nou, jud. Iași, Gugești, jud. Vaslui și Zorleni-*Fântânele*, jud. Vaslui (Harta 1). Situația din vremea lui Leon VI evidențiază, de fapt, începutul unei noi etape în eforturile bizantine de a-și restabili influența în regiunile dunărene.

Din numărul total de 92 de monede bizantine din secolele VIII–IX semnalate în regiunile de la nordul Dunării Inferioare, doar 49 de piese au putut fi cartate. Descoperirile monetare sunt repartizate neuniform atât

²⁰¹ Numărul monetărilor a fost în continuă scădere pe parcursul secolului VIII. Pentru detalii a se vedea W.G. Sayles, *Ancient Coin Collecting, V. The Roman/Byzantine Coinage*, Iola, WI, 1998, pp. 52–62.

²⁰² D.M. Metcalf, *The new bronze coinage of Theophilus and the growth of the Balkan Themes*, în *ANSMN*, 10, 1961, pp. 81–98; idem, *How extensive was the issue of follis during the years 775–820?*, în *Byzantion*, XXXVI, 1967, pp. 270–310; idem, *The reformed follis of Theophilus: their styles and localization*, în *ANSMN*, 14, 1968, pp. 121–152; idem, *Coinage in South-Eastern Europe. 820–1396*, 2nd ed., London, 1979, pp. 29–35.

²⁰³ A se vedea pentru detalii Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V–XI e.n.*, Iași, 1978; idem, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V–XI e.n.*, Iași, 1981; idem, *Descoperiri arheologice și numismatice la Est de Carpați în secolele V–XI d.H. (contribuții la continuitatea daco-romană și veche românească)*, București, 1997; Șt. Olteanu, *Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV–XI*, București, 1997; Șt. Olteanu, Eugenia Zaharia, R. Popa, *Realități sociale (obștea sătească teritorială: instituții caracteristice și funcții sociale; procesul de diferențiere socială)*, în Șt. Pascu, R. Theodorescu, (eds.), *Istoria Românilor. Genezele românești*, vol. III, București, 2001, p. 64–70; Șt. Olteanu, M. Rusu, R. Popa, *Modul de viață a comunităților umane: așezări, locuințe, necropole, credințe*, în Șt. Pascu, R. Theodorescu, (eds.), *Istoria Românilor. Genezele românești*, vol. III, București, 2001, p. 70–93; C. Cosma, *op. cit.*; M. Andronic, *Teritoriul nord-est carpatic în a doua jumătate a primului mileniu creștin*, Suceava, 2005; S. Musteață, *Populația spațiului pruto-nistrean în secolele VIII–IX*, Editura Pontos, Chișinău, 2005; E. Corbu, *Sudul României în evul mediu timpuriu (secolele VIII–XI). Repere Arheologice*, Brăila: Editura Istros, 2006; Gh. Postică, *Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistrean (secolele V–XIII)*, București, Editura Academiei Române, 2007.

²⁰⁴ C. Preda și C. Chiriac califică acest fenomen drept un „început, foarte timid însă, al noii etape de circulație monetară bizantină la nordul Dunării”. C. Preda, *op. cit.*, p. 389; C. Chiriac, *op. cit.*, p. 377. S. Langu consideră însă că în secolul IX se produce o revenire bruscă și o prezență constantă în secolul X a monedei bizantine în teritoriile de la nord de Dunărea Inferioară. S. Langu, *op. cit.*, p. 48.

²⁰⁵ E. Oberländer-Târnoveanu, *Coins and history. The case of the area of the Iron Gates of the Danube during 10th–11th centuries*, în Istros X, 2000, p. 393; idem, *Societate, economie și politică – populațiile de pe teritoriul Moldovei și lumea sud-est europeană în secolele IV–XIV în lumina descoperirilor monetare*, în Suceava, XXVI–XXVII–XXVIII, 1999–2000–2001, 2001, p. 329.

din punct de vedere geografic, cât și după perioadele de emisie (Tabel 3, Diagrama 1). Pe baza cartării datelor numismatice putem observa prezența monedei bizantine în anumite zone în secolele VIII-IX și în perioada imediat următoare²⁰⁶ (Harta 1):

- în valea Dunării de Mijloc și regiunile ei de vest;
- pe cursul de mijloc al Tisei cu o concentrare în regiunea Szeged-ului;
- în spațiul intracarpatic;
- teritoriul Olteniei;
- zona Orșova-Drobeta;
- în partea centrală a Munteniei;
- între cursurile de mijloc ale râurilor Siret și Prut;
- în sudul Bugeacului.

Apariția, de regulă, a monedelor în zonele cu o densitate înaltă a populației evidențiază existența unor centre locale de putere, precum și a unor căi de comunicare din *hinterland*, amplasate în special de-a lungul văilor râurilor, pe unde au trecut diverși călători, negustori, misionari, mercenari, transfugi, meșteri itineranți, localnici ș.a. Totodată, nu trebuie să uităm, după cum observă D. M. Metcalf, rolul păstorilor transhumanți (care coborau de la munte spre șesurile din regiunile dunărene și pontice) ca participanți activi ai relațiilor de schimb²⁰⁷. Coroborarea situației cartografice cu cea istorico-arheologică din secolele VIII-IX, care reflectă nivelul actual al cercetărilor, nu ne permite să vorbim, pe baza datelor numismatice, despre existență unor căi comerciale sau de comunicație intensă între regiunile nord-dunărene și Imperiul Bizantin. În plus, moneda, pe teritoriul extrabizantin, a avut un alt rol decât de valoare universală a mărfii. Monedele au putut ajunge în regiunile dunărene atât în perioada de guvernare a împăratului emitent, cât și în primii ani de domnie ai succesorului, când și-au păstrat încă funcțiile monetare, precum și ulterior, în contextul tezaurizării sau al folosirii lor în calitate de obiecte de podoabă și aplici vestimentare. Utilizarea monedei în comercializarea sării, care este atestată în această epocă, nu este confirmată prin descoperiri monetare în regiunile de unde aceasta era extrasă sau de-a lungul Mureșului și Tisei, pe unde se transporta acest mineral. Apariția monedelor de la Leon VI în zona Orșova-Drobeta-Turnu Severin (Catalog 58-60 și 65) evidențiază importanța sectorului dunărean în contextul conflictului bulgaro-bizantin, al apariției flotei imperiale pe Dunăre și al trecerii ungarilor la sud de fluviu, în calitatea lor de aliați ai Imperiului, posibil prin acest loc (Harta 1)²⁰⁸. În secolele VIII-IX se atestă în repetate rânduri prezența flotei bizantine la Gurile Dunării²⁰⁹. Populația locală a livrat produse și a prestat servicii armatei și flotei bizantine, pentru care a putut primi anumite sume de bani. Situația numismatică din această perioadă nu prezintă însă cu fidelitate nivelul acestor raporturi.

Din datele care ne stau astăzi la dispoziție constatăm raritatea monedei bizantine în teritoriile de la nord de Dunăre pe parcursul a două secole, iar în unele intervale de timp – chiar lipsa ei totală. Suntem de acord cu Dan Gh. Teodor că prezența elementelor bizantine la nord de Dunăre a fost condiționată de conjunctura economică din imperiu și de factorii externi, însă nu putem susține existența unor relații „multiple” între teritoriile de la nord de Dunărea Inferioară și Bizanț în secolele VIII-IX²¹⁰, deoarece, atât situația arheologică cât și cea numismatică nu reflectă realitatea istorico-politică și social-economică a regiunilor carpato-danubiano-pontice din acest interval de timp. Propagarea monedei bizantine la nordul Dunării Inferioare este legată mai mult de populațiile care au controlat, ori au traversat aceste regiuni, de deportarea adrianopolitanilor, de apariția flotei și armatei bizantine, decât de relațiile dintre imperiu și populația autohtonă.

²⁰⁶ Pentru o perioadă mai mare de timp a se vedea L. Kovács, *Münzen aus der ungarischen Landnahmenzeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*, Budapest, 1989, harta 40.

²⁰⁷ D.M. Metcalf, *Coinage in the Balkans 820-1355*, Thessaloniki, 1965, p. 22.

²⁰⁸ Regiunea respectivă a avut importanță și în secolele anterioare, atât în epoca romană, cât și în cea romano-bizantină. G.L. Duncan, *Coin circulation in the Danubian and Balkan provinces of the Roman Empire AD 294-578*, Special publication no. 26, London 1993, pp. 107, 133-135; E. Oberländer-Târnoveanu, *From the Late Antiquity to Early Middle Ages – The Byzantine coins in territories of the Iron Gates of Danube. From the second half of the 6th century to the first half of the 8th century*, în *EBPB*, IV, 2001, pp. 29-70.

²⁰⁹ O. Damian, *Despre prezența bizantină la Dunărea de Jos în secolele VII-X*, în I. Cîndea, V. Sîrbu, M. Neagu, (eds), *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*, Brăila, 2004, pp. 283-318.

²¹⁰ „[...] legăturile multiple ce s-au putut stabili în cursul secolelor VI-XI între populația locală și Imperiul bizantin”, Dan Gh. Teodor, *Elemente și influențe bizantine în Moldova în secolele VI-XI*, în *SCIV*, XXI, 1, 1970, p. 123; Șt. Pascu, *Interférences roumaino-byzantines dans l'aire carpatho-danubienne aux IXe-XIIe siècles*, în *AIIC*, XXIV, 1981, pp. 135-144.

Astfel, pătrunderea slavilor și, mai târziu, a bulgarilor la sud de Dunăre a dus la o restrângere treptată a contactelor cu centrele bizantine. În comparație cu secolele VI–VII, pe parcursul secolelor VIII–IX se reduce considerabil nu doar numărul monedelor, ci și numărul obiectelor de factură bizantină, ceea ce confirmă caracterul și nivelul scăzut al contactelor dintre regiunile nord-dunărene cu Imperiul Bizantin în această perioadă. Rolul populațiilor migratoare, care – prin mobilitatea lor – au fost purtători activi ai valorilor bizantine, a fost însă minimalizat în istoriografia română. Intermediari în răspândirea obiectelor de factură bizantină în secolele VII–IX au fost populațiile slave și bulgare, care, ocupând regiunile de la sud de fluviu, au intrat în contact direct cu bizantinii. Monedele de aur și argint provin, în majoritatea cazurilor, din subsidiile acordate de autoritățile imperiale populațiilor vecine pentru prestarea unor servicii militare. Reaparitia monedei bizantine la Dunărea Inferioară către finele secolului IX – începutul secolului X se datorează noilor schimbări de ordin etnic și politic în regiune, odată cu deplasarea dinspre est a ungarilor și pecenegilor și activizarea militară a bizantinilor²¹¹.

Numărul redus al monedelor bizantine în teritoriile de la nordul Dunării Inferioare pe parcursul secolelor VIII–IX nu ne permite să susținem ideea unei „circulații monetare active” și a „unor relații comerciale intense”²¹². Generalizarea concluziilor referitoare la „circulația monetară”, formulate pe baza a doar 2–3 monede²¹³ atestate într-o perioadă de câteva secole (secolele VIII–X) în regiunile de la nordul Dunării Inferioare, nu poate oferi o imagine reală a relațiilor Bizanțului cu populațiile din aceste teritorii²¹⁴. Moneda bizantină a ajuns la nord de fluviu în secolele VIII–IX ocazional și, în cele mai dese cazuri, ca rezultat al plăților efectuate către aliați, al jafurilor întreprinse de invadatori și, doar rareori, a devenit instrument al comerțului și obiect al acumulărilor de tezaur. Utilizarea monedei bizantine de către populațiile barbare în mijlocirea relațiilor de schimb economic a fost neesențială, în principal piesele numismatice au fost folosite în calitate de pandantive, aplici ca ornament vestimentar, obol în ritualurile funerare, ori materie primă pentru confecționarea obiectelor de podoabă. După toate probabilitățile, relațiile comerciale din această perioadă se bazează în continuare pe schimbul în natură, specific societăților cu o economie preponderent agricolă²¹⁵. Cu atât mai mult cu cât, în

²¹¹ Dan Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V–XI e.n.*, Iași, 1981, p. 73; V. Spinei, *Migrația ungarilor în spațiul carpato-dunărean și contactele lor cu românii în secolele IX–X*, în *AM*, XIII, 1990, pp. 103–147; C. Chiriac, *op. cit.*, p. 377.

²¹² În istoriografie deseori a fost exagerat rolul monedei bizantine în relațiile comerciale dintre regiunile de la nordul Dunării de Jos și Bizanț, ne referim în special la perioadele cu un număr redus de monede, cum ar fi secolele VIII–IX. I. Dimian scria: „Monedele bizantine **circulă intens** pe teritoriul R.P.R. **pe toată durata imperiului** și joacă un rol important în mijlocirea schimbului”, I. Dimian, *op. cit.*, p. 189. I. Mîtea, pe baza unor modeste descoperiri de proveniență bizantină pentru o perioadă de patru secole, concluzionează că: „Materialele de factură sau de influență bizantină, aparținând secolelor VI–IX, din regiunea subcarpatică a Moldovei, sînt nu numai o dovadă a menținerii acestei regiuni în sfera civilizației bizantine, ci implicit o confirmare a prezenței unei populații autohtone, romanice, în acest spațiu geografic”, I. Mîtea, *Influențe bizantine în cultura materială și spirituală din regiunea subcarpatică a Moldovei în secolele VI–IX*, în *SCIVA*, 30, 2, 1979, p. 159. Dan Gh. Teodor menționează „circulația **intensă și aproape neîntreruptă** a monedei bizantine de bronz sau de aramă, fără valoare intrinsecă, folosită ca mijloc principal de schimb în regiunile carpato-dunărene...”, Dan Gh. Teodor, *Legături economice între regiunile de la răsărit de Carpați și Orientul Arab în secolele IX–X e.n.*, în *AIIA „A.D. Xenopol”*, XXII/1, 1985, p. 264. Totodată, același autor, în contextul abordării descoperirilor monetare arabe, opinează că „pătrunderea în cursul secolelor IX–X e.n. a unor asemenea vestigii aici este, probabil, rezultatul faptului deja menționat că, în vremea respectivă, **comerțul bizantin la nordul Dunării era mai puțin activ**, datorită crizei economice în care se afla imperiul”, Dan Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 267. S. Langu, referindu-se la circulația monedei bizantine la sud și est de Carpați în secolele VIII–X afirmă: „Deși în cantități mult reduse față de perioadele anterioare, prezența ei este **deosebit de importantă**, demonstrând faptul că **legăturile cu sudul Dunării nu au fost niciodată întrerupte**”, Sorin Langu, *Aspecte ale circulației monetare între anii 700–971 la sud și est de Carpați*, în *Danubius*, XXIII, 2005, pp. 43–55. Această situație nu corespunde întru totul realităților politice, economice și culturale din secolele VIII–IX, atât în regiunile carpato-danubiano-nistrene, cât și în Bizanț (subl. n. S.M.)

²¹³ E. Oberländer-Târnoveanu și E. M. Constantinescu, pe baza doar a cinci monede din secolele VIII–IX, concluzionează: „Aceste descoperiri par să indice **un interes destul de marcat** al autorităților bizantine din zona Mării Negre față de teritoriile din Nord-Estul Munteniei, importante nu numai din punct de vedere strategic, dar și pentru zăcămintele de sare din regiune”, E. Oberländer-Târnoveanu, E.-M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 321. Realitățile arheologice și istorice nu confirmă dominația și interesul strategic al Bizanțului în regiunile dunărene pe parcursul secolelor VIII–IX, iar comerțul cu sare din regiunile carpatice era controlat în această perioadă de alte puteri politice din regiune.

²¹⁴ Câteva monede bizantine (10–20) în trei secole nu constituie un „număr mare”, pe baza căruia s-ar putea afirma niște relații comerciale deosebit de intense între populația de la nord de Dunăre și bizantini. S. Langu, *op. cit.*, p. 45.

²¹⁵ Relațiile comerciale de la începutul secolului VIII dintre Bizanț și Bulgaria erau reglementate prin tratatul din 716, dar caracterul schimbului a fost de ordin natural, păstrându-se până în secolul X, după cum se menționează și în *Cartea Eparhului* (IX, 6).

secolele VIII-IX, se constată un proces intens de ruralizare a societății și a economiei bizantine, cu un impact direct asupra piețelor interne și externe²¹⁶. Raritatea sau lipsa monedei bizantine din secolele VIII-IX este o particularitate comună pentru majoritatea regiunilor europene din afara hotarelor, precum și pentru regiunile controlate de Imperiul Bizantin²¹⁷.

²¹⁶ „Nevertheless, in comparison with the empire of the sixth century the empire in 780 had an economy that was more primitive, in that it was less urban and less monetary”, W. Treadgold, *The Byzantines Revival 780-842*, Stanford, 1988, p. 39. Mediul rural, chiar și din Imperiu, a avut în permanență o atitudine conservatoare față de schimburile comerciale bazate pe monedă. G. Custurea, *Schimburile economice în regiunea danubiano-pontică în secolele VII-XI*, în *Pontica*, XXIV, 1991, p. 386; idem, *Date noi privind circulația monedei bizantine în Dobrogea (secolele V-VII)*, în *Pontica*, XXXVII-XXXVIII, 2004-2005, p. 493.

²¹⁷ Pentru detalii privind prezența monedei bizantine a se vedea în ce privește Ucraina de Est – V.N. Zocenko, *Vizantijskaja moneta v Srednem Podneprov'e*, în *Južnaja Rus' i Vizantija*, Kiev, 1991, pp. 57-79; Rusia Kieveană – T.S. Noonan, *The circulation of Byzantine coins in Kievan Rus'*, în *Byzantine Studies/Études Byzantines*, 7, 1980, pp. 143-181; Bulgaria – P. Georgiev, *Za moneta cirkulacija v B'lgarskata stolica prez VII-IX vek*, în *Numizmatični i sfragistični prinosi k'm istorijata na Zapadnoto Černomorie*, Varna, 2001, p. 223-229; Polonia – M. Salamon, *The Byzantine Gold Coin Found at Żółków (Southern Poland), and the Problem of Light Weight Solidi in Central Europe*, în *Notae Numismaticae*, 1, 1996, pp. 97-108; M. Wołoszyn, *Monety bizantyńskie VI-VIII w. nad środkowym Dunajem i kwestia ich zróżnicowania pod względem miejsca emisji*, în *Trudy VI Międzynarodowego Kongresa slawjanskoj archeologii*, 5, Moskva, 1999, pp. 287-294; idem, *Monety bizantyńskie z VI-VII w. W Polsce na tle środkowoeuropejskim*, în P. Kaczanowski, M. Parczewski, (eds.), *Archeologia o początkach Słowian*, Kraków, 2005, pp. 637-680; M. Salamon, M. Wołoszyn, *Byzantine Coins from the 6th and the 7th Centuries Found in Poland and their East/Central European Context*, în *XIV International Economic History Congress*, Helsinki, 2006, Session 30; Cehia – J. Militký, *Finds of Roman and Early Byzantine Gold Coins in the Territory of the Czech Republic*, în *Slovenská Numizmatika*, 17, 2004, pp. 53-76; E. Kolníková, *Ďalšia byzantská minca z hromadného v Zemianskom Vrbovku*, în *Slovenská Numizmatika*, 17, 2004, pp. 210-212. Moneda bizantină este sporadică și pe teritoriul Slovaciei, probabil comerțul se desfășura după principiul barter. Cea mai semnificativă descoperire este tezaurul de la Zemjanski-Vrbovok, ce include 16 miliaresia și o hexagramă de la Constans II (641-668) și o hexagrama de la Constanin IV Pogonatul (668-685). De la finele secolului VII pătrunderea monedei bizantine în regiunile dunărene se întrerupe pentru o perioadă de peste un secol și jumătate, din secolul VIII se cunoaște doar o singură monedă de la Vasile I (869-870) descoperită la Streda nad Bodrogom, okr. Trebišov. V. Ondrouch, *Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku*, Bratislava, 1964; A. Avenarius, *Byzantská minca v nomádskom prostredí na strednom Dunaj*, în *Slovenská Numizmatika*, 10, 1989, 43-52; E. Kolníková, *Problémy tovarovo-penažných vzťahov na Slovensku 5. – 10. storočí*, în *Slovenská Numizmatika*, X, 1989, pp. 25-30; D. Staššiková-Štukovská, *K formám výmny a hodnoty tovaru v 6. a 7. storočí na Slovensku*, în *Slovenská Numizmatika*, X, 1989, pp. 54-55; A. Fiala, *Byzantské mince na Slovensku (6. – 12. storočie)*, în *Slovenská Numizmatika*, 10, 1989, pp. 57-64; A. Avenarius, *Byzantská kultúra v slovanskom postredí v VI.-XII. Storočí k problému recepcie a transformácie*, Bratislava, 1992; A. Fiala, *Kontakt der Slowakei mit Byzanz im früheren Mittelalter im Lichte der Münzfunde*, în *Mitteldonauegebiet und Südosteuropa im frühen Mittelalter Studia Archaeologica et Mediaevalia*, vol. I, Bratislava, 1995, pp. 47-55. Descoperirile din Slovacia și Polonia demonstrează apariția în relațiile de schimb din secolul IX a grivnei de fier. E. Kolníková, *op. cit.*, p. 30. Cea mai importantă descoperire provine din Krakov, unde într-o groapă, datată către mijlocul secolului IX, au fost descoperite 4212 de grivne de fier cu o greutate totală de 3630 kg. R. Pleiner, *K otázce funkce a rozšíření sekerovitých hriven*, în *Slovenská Numizmatika*, X, 1989, pp. 84-85. După greutatea lor grivnele de fier se egalează cu libra bizantină (1/2 – semis, 5 exemplare; 1/3 – triens, 36 exemplare; 1/4 – quadrans, 10 exemplare; 1/6 – sextans, 3 exemplare; 3/8 – 27 exemplare). După toate probabilitățile, comerțul în Moravia, în a doua jumătate a secolului IX, se realiza sub influența unităților de măsură bizantine. D. Bialekova, A. Turpáková, *K otázce funkčnosti sekerovitých hriven z pobedima z hl'adiska ich metrologických hodnot*, în *Slovenská Numizmatika*, X, 1989, p. 94. În Scandinavia situația este similară. În Suedia – 635 monede bizantine de la Justin II (565-578) și până la Nicephorus III (1078-1081), dintre care majoritatea sunt de argint (584) și provin din tezaure (512 exemplare), din aur fiind doar 4 ex., iar din bronz 23. I. Hammaberg, B. Malmst, T. Zachrisson, *Byzantine Coins found in Sweden. Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis*. Nova series 2, Stockholm-London, 1989, pp. 9, 108, Tab. 7.2. Între Heraclius (610-641) și Theophil (829-842) se atestă o perioadă de 200 ani de lipsă a monedei bizantine; *ibidem*, p. 9. Din perioada de care ne preocupăm în acest studiu, se cunosc doar opt monede, dintre care un miliaresion, 3 folles și 1/2 follis de la Theofil (829-842); câte un miliaresion de la Mihail III (842-867) și Vasile I (867-886) și un follis de la Leon VI (886-912). Majoritatea monedelor sunt din secolele X-XI, cu doar câteva excepții – două monede de bronz din secolul VI și șase de bronz din secolul VII. *Ibidem*, p. 107, Tab. 7.1. Creșterea numărului de monede bizantine; și tezaure având în componență piese de argint din secolele X-XI este caracteristică pentru mai multe regiuni din Europa, fiind puse în legătură cu activizarea vikingilor și a Rusiei Kieveane. *Ibidem*, pp. 16-18. Totodată, ponderea monedei bizantine în Scandinavia, în comparație cu cea arabă (35%), germanică (45%) și engleză (17%), în perioada vikingă este redusă – 3%. B. Malmer, *What does coinage tell us about Scandinavian society in the late Viking Age?* în D. Austin, L. Alcock, (Eds.), *From the Baltic to the Black Sea. Studies in Medieval Archaeology*, London and New York, 1990,

Așadar, comerțul, în perioada cercetată de noi, se desfășura cu prioritate pe bază de barter. O dovadă în acest sens o constituie diversele tipuri de piese de vestimentație și de podoabă descoperite în necropolele din bazinul Carpaților și de la nordul Dunării Inferioare²¹⁸, care reprezintă piese de import, folosite, după toate probabilitățile, în relațiile de schimb sau aduse aici de comunitățile migratoare.

CATALOGUL DESCOPERIRILOR MONETARE BIZANTINE DIN SECOLELE VIII–IX

TIBERIUS III (689–705)

1. Berezeni, comună, jud. Vaslui, România

1AE, emis la Ravena, descoperit, probabil, în preajma localității în anul 1946, *BMC*, II, 353, nr. 36 (?).

Bibliografie: Dimian 1957, p. 197; Teodor 1968, p. 240; Teodor 1970, p. 113; Preda 1972, p. 396; Teodor 1978b, p. 78; Coman 1979a, p. 206; Coman 1980, p. 67; Teodor 1997a, p. 49, nr. 70; Stoljarik 1993, p. 142, nr. 79; Oberländer-Târnoveanu 2002, p. 147; Langu 2005, pp. 47, 51, nr. 3.

2. Drobeta-Turnu Severin, municipiu, jud. Mehedinți, România

1AE, emis la Constantinopol în 700/701, descoperit în cursul săpăturilor arheologice din castrul de la Drobeta în anul 1928. Moneda se păstrează în Muzeul Regiunii Porților de Fier–Drobeta-Turnu Severin, nr. inv. I 5268. MIB III, 73.

Bibliografie: Butnariu 1981–1982, p. 169; Oberländer-Târnoveanu 2000, p. 390; Oberländer-Târnoveanu 2002, p. 147; Curta 2005a, p. 132, nr. 102, p. 133, nr. 118; Mănucu-Adameșteanu 2003, p. 56; Langu 2005, pp. 47, 53, nr. 6, b.

3. Mediaș, municipiu, jud. Sibiu, România

1AE, descoperit în 1931, descoperire nesigură, *BMC*, II, 8.

Bibliografie: Horedt 1958, p. 106, nr. 3; Dimian 1957, p. 197; Preda 1972, p. 403; Velter 1988, p. 263, nota 47/69; Oberländer-Târnoveanu 2000, p. 390; Oberländer-Târnoveanu 2002, p. 147–148; Velter 2002, p. 293, nr. LVI/82.

JUSTINIAN al II-lea (705–711)

4. București-Calea Victoriei, nr. 37 B, municipiu, jud. Dolj, România

1AE, descoperit în fundațiile Teatrului Național.

Bibliografie: Mănucu-Adameșteanu, Mărgineanu Cârstoiu 2005, pp. 87–90, nr. 57.

ANASTASIUS II (713–715)

5. Ószöny, com. Komárom-Esztergom, Ungaria

1AV, descoperit în arealul localității Ószöny.

Bibliografie: Velter 1988, p. 267, nr. 75; Oberländer-Târnoveanu 2000, p. 390; Oberländer-Târnoveanu 2002, p. 148.

LEON III și CONSTANTIN (717–741)

6. Drobeta-Turnu Severin, municipiu, jud. Mehedinți, România

1AE, emis la Constantinopol în 720–741, *DOC*, II, 2, nr. 29a-d. Piesa se păstrează în colecțiile MPF, nr. inv. I 5408.

Bibliografie: Butnariu 1981–1982, p. 169; Oberländer-Târnoveanu 2000, p. 391; Oberländer-Târnoveanu 2002, p. 148; Curta 2005a, p. 132, nr. 102, p. 133, nr. 118; Langu 2005, p. 53, nr. 6, c.

---

p. 157. În Finlanda sunt cunoscute doar 22 de monede bizantine, dar toate sunt din secolul X – începutul secolului XI [Constantin VII–Roman II (945–949) până la Constantin X (1042–1055)], P. Sarvas, *Byzanttilaiset rahat sekä niiden jäljitelvät Suomen 900– ja 1000-lukujen löydöissä. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja*, în *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift*, 75, 1973, p. 176–186; T. Talvio, *Coins and Coin Finds in Finland AD 800–1200*, în *ISKOS*, 12, 2002, p. 22 și pp. 104–106. Din secolele VIII–IX sunt doar monede islamice, *Ibidem*, pp. 76–77.

²¹⁸ A se vedea pentru detalii la U. Fiedler, *Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau*, Bonn, 1992.

7. Pázmándfalu, kom. Győr-Moson-Sopron, Ungaria

1AE, Leon III (?717–741) descoperire singulară în condiții neclare.

Bibliografie: Csallány 1952, pp. 238, 240–241, 246; Každan 1954, p. 169.**8. Colecțiile Muzeului Național al Bucovinei**, Suceava, România

1AE, 4,14 g; 20 mm, CON, off. A, a. 720–741. MIB III, 38 a. Nr. inv. MC–027. By 48.

Bibliografie: Gogu 2001, p. 298, catalog nr. 32.**CONSTANTIN V și LEON IV (751–775)****9. Tichilești**, comună, jud. Brăila, România1AR, emis la Constantinopol, descoperit în anul 1936, *BMC*, II, 394, nr. 7, pl. XLVI, nr. 2.**Bibliografie:** Dimian 1957, p. 197; Preda 1972, p. 410; Harțuche 1980, p. 335; Oberländer-Târnoveanu, Constantinescu 1994, p. 321; Constantinescu 1999, p. 233, nr. 149:b; Stoljarik 1993, p. 12, nr. 80; Mănuclu-Adameșteanu 2003, p. 56; Curta 2005a, p. 135, nr. 135; Langu 2005, pp. 47, 54, nr. 12.**10. Voila**, comună, jud. Brașov, România1AE, emis la Constantinopol, descoperit în anul 1950, *BMC*, II, 381, 2.**Bibliografie:** Dimian 1957, p. 197; Horedt 1958, p. 107, nr. 7; Preda 1972, p. 411; Ciupea 1987–1988, p. 294; Velter 1988, p. 263, nota 47, nr. 140; RepBrașov 1996, 90; Velter 2002, p. 303, nr. CXXII/200; Curta 2005a, p. 134, nr. 126; Dulea 2002–2003, p. 253**11. Vypasne (Vypasnoe)**, r-n Belgorod-Dnestrovsk, reg. Odesa, Ucraina1AV, emis la Constantinopol în anii 751–755, descoperit în anul 1980, 3,8 g., 18 mm, *BMC*, II, nr. 7–10.**Bibliografie:** Kokoržickaja, Stoljarik 1990, p. 114, 29; Stoljarik 1992, pp. 48,93, fig. 14/5,6; Stoljarik 1993, p. 12, nr. 81.**NICEPHOR I (802–811)****12. Șirna**, comună, jud. Prahova, România

1AE, emis la Constantinopol, 5,285 g, 23 mm, descoperit în cursul săpăturilor din anul 1992. Moneda a fost surfrapată peste o emisiune de la împărăteasa Irena (797–802). Tip DOC, III, 1, CON, 5.1–8, a. 803–811.

Piesa se păstrează în colecțiile Muzeului Ploiești, nr. inv. 64.23460.

Bibliografie: Oberländer-Târnoveanu, Constantinescu 1994, p. 321, nota 35; Constantinescu 1999, p. 232, nr. 141; Olteanu 2002; Mănuclu-Adameșteanu 2003, pp. 56, 295, nr. 1; Langu 2005, pp. 47, 54, nr. 11.**LEON V (813–820)****13. Pázmánd**, Féjér kom., Ungaria

1AV, fără inscripții, probabil de la Leon V(?) În așezare din secolul IX.

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 139, nr. 33; Velter 1988, p. 267, nr. 77; Kovács 1989, p. 52, nr. 267. Kovács 1983, p. 139, nr. 33; Velter 2002, p. 307, nr. CLXVI/264.**MIHAIL II (820–829)****14. Kiskunfélegyháza-Ímprejurimi**, kom. Bács-Kiskun, Ungaria

1AV, de la Mihail II (820–829).

Bibliografie: Velter 2002, p. 305, nr. CXLIX/236.**15. Colecțiile Muzeului Național de la Budapesta**, Ungaria1AE, de la Mihail II și Theophil (821–829), *BMC*, II, 8.**Bibliografie:** Kovács 1983, pp. 134, 142, nr. 68; Kovács 1989, p. 81, nr. 858**THEOPHIL (829–842)****16. Buzău**, municipiu, jud. Buzău, România

1AE, emis la Constantinopol, stare fragmentată, 2,34 g., 19,4x18 mm, Morrisson 1970, 527–528, 32/Cp/AE/04–14, tip 3, variantă neprecizată. Moneda se păstrează în colecția Muzeului Județean de la Buzău, nr. inv. 152/108.

Bibliografie: Oberländer-Târnoveanu, Constantinescu 1994, p. 317, catalog, nr. 34; Constantinescu 1999, p. 211, nr. 24; Mănuclu-Adameșteanu 2003, p. 57; Langu 2005, p. 53.

17. Craiova, municipiu, jud. Dolj, România

1AE, emis la Constantinopol, clasa 3, 7,24 g., 27 mm, descoperit în împrejurimile or. Craiova sau s. Cărbunești. *BMC*, II, 18, a. 839–842; *DOC* III/1, 435, clasa 3, a. 830/31–842; *Morrisson* II, 515, 527, tip 3, a. 835–842.

Moneda se păstrează în colecțiile Institutului de Arheologie din București, nr. inv. 1327/24.

Bibliografie: Mitrea B. 1967a, pp. 389–390, nr. 77, p. II, nr. 4; Mitrea B. 1967b, p. 201, nr. 77; Preda 1972, p. 412; Toropu, Stoica 1974, p. 160, tab. 1; Toropu 1976, p. 183 și anexa 18; Oberländer-Târnoveanu 2002, p. 149; Mănușcu-Adameșteanu 2003, p. 236, nr. 2; Langu 2005, p. 54, nr. 8a.

18. Kiskunfélegyhaza, kom. Bács, Ungaria

1 AV, emis la Constantinopol, descoperit în localitatea Kiskunfélegyhaza pe suprafața unei așezări din secolul X.

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 142, nr. 65; Velter 1988, p. 266, nr. 52; Kovács 1989, p. 81, nr. 859; Velter 2002, p. 305, nr. CXLIX/237.

19. Sălcuța, com. Calopăr, jud. Dolj, România

1AE, emis la Constantinopol, clasa 3, 24 mm, descoperit în raza s. Sălcuța, în colecția prof. Albu Florea din sat. *BMC* II, 423, nr. 18, anii 839–842; *DOC* III/1, 435, clasa 3, a. 830/31–842; *Morrisson* II, 515, 527, tip 3, a. 835–842.

Bibliografie: Mitrea B. 1972, p. 146; Preda 1972, p. 408; Toropu, Stoica 1974, p. 161, cat. 1; Mitrea B. 1975, p. 325, nr. 94; Toropu 1976, p. 183 și anexa 18; Mitrea B. 1981, p. 600, nr. 317; Oberländer-Târnoveanu, Constantinescu 1994, p. 321; Oberländer-Târnoveanu 2000, p. 391; Oberländer-Târnoveanu 2002, p. 149; Mănușcu-Adameșteanu 2003, p. 236, nr. 1; Langu 2005, p. 54, nr. 10.

20–21. Szentpéterúr, kom. Zala, Ungaria

2AE, emiși la Constantinopol, anii 829–842, au fost confiscate din localitatea Szentpéterúr, *BMC* II, 44, 49.

Piese fac parte din colecțiile Muzeului Național de la Budapesta, nr. inv. 53/1949.74–75.

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 142, nr. 71–72; Velter 1988, p. 266, nr. 52; Kovács 1989, p. 81, nr. 861–862.

22. Localitate neprecizată, Oltenia, România

1AE, emis la Constantinopol, dublu perforat, descoperit pe teritoriul Olteniei.

În colecția Muzeului Olteniei, nr. inv. I 7612.

Bibliografie: Oberländer-Târnoveanu 2000, p. 392; Oberländer-Târnoveanu 2002, p. 149, nota 203; Mănușcu-Adameșteanu 2003, p. 236, nr. 3; Langu 2005, p. 54, nr. 8, b

23. Localitate neprecizată, Ungaria

1AE, emis la Constantinopol, anii 829–842, *BMC*, II, 18.

Piesa face parte din colecțiile Muzeului Național de la Budapesta.

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 142, nr. 69, 70; Velter 1988, p. 266, nr. 52; Kovács 1989, p. 81, nr. 860.

24. Colecțiile Muzeului Municipiului București, România

1AE, emis la Constantinopol, follis clasa 3, 8,11 g., 27,67x28,46 mm, a. 830/31–842. *DOC* III/1, 435, clasa 3a, a. 830/31–842; *Morrisson* II, 515, 527, tip 3, a. 835–842.

Provine din colecția V. Siruni 1955, MMB nr. inv. 39393.

Bibliografie: Mănușcu-Adameșteanu 2003, p. 186, nr. 3.

25. Colecțiile Muzeului Ploiești, România

1AE, provine dintr-o colecție mai veche, fără a se cunoaște locul de proveniență.

Nr. inv. 64.8396

Bibliografie: Mănușcu-Adameșteanu 2003, p. 80.

TEOPHIL, MIHAIL II, CONSTANTIN (832–839)**26. Csongrád-Vendelhalom**, kom. Csongrád, Ungaria

1AV, perforat, s-a descoperit într-un mormânt din secolul X în anul 1955, *BMC*, II, 7.

Moneda se păstrează în colecțiile muzeului de la Csongrad, nr. inv. 57.20.17.

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 136, nr. 8; Kovács 1989, p. 24, nr. 67, Taf. III; Velter 2002, p. 303, nr. CXXVIX/209.

27. Füle, kom. Fejér, Ungaria

1AV, descoperit în anul 1908 în condiții necunoscute, (?832–839?).

István Király Múzeum, nr. inv. ?

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 136, nr. 12; Velter 1988, p. 265, nr. 34; Velter 2002, p. 303, nr. CXXXVII/218.

28. Jánoshalma-Kisráta, kom. Bács-Kiskun, Ungaria

1AV, o jumătate dintr-un solidus de la Theophilus, Mihail II și Constantin (?832–839?), descoperit în anul 1936 în mormântul A, tipul SAB II, 93, nr. 13, Taf. XLIII:12, BMC 4–10. Moneda se păstrează în colecțiile Muzeului Național de la Budapesta, nr. inv. ISV 19/1936.1.

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 137, nr. 16; Velter 1988, p. 266, nr. 49; Kovács 1989, p. 33, nr. 115 (Jamu Mare).

29. Kiskunfélegyhaza, kom. Bács, Ungaria

1AV, perforat, descoperit în împrejurimile localității Kiskunfélegyhaza. *BMC*, II, 6.

Moneda se păstrează în muzeul de la Kiskunfélegyhaza, Kiskun-Museum, nr. inv. 78.47.5

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 142, nr. 66; Velter 1988, p. 266, nr. 52; Kovács 1989, p. 82, nr. 863; Velter 2002, p. 306, nr. CXLIX/238

30. Pálmonostora, kom. Bács-Kiskun, Ungaria

1AV, perforat, *BMC*, 6, Taf. XLVII:16.

Moneda se păstrează în muzeul de la Kiskunfélegyháza, Kiskun-Museum, nr. inv. 74.11.1.

Bibliografie: Kovács 1989, p. 82, nr. 865, 140, Abb. 37, Taf. XVII.

31. Tiszaeszlár-Bashalom II-Fenyvestábla, kom. Szabolcs-Szatmár, Ungaria

1AV, perforat, descoperit în mormântul nr. 7, *BMC*, 8.

Moneda se păstrează în colecțiile Muzeului Național de la Budapesta, nr. inv. 60.12.5.A.

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 140, nr. 42; Velter 1988, p. 269, nr. 111; Kovács 1989, p. 70, nr. 382, 140, Abb. 37.

32. Colecțiile Muzeului Municipiului București, România

1AE, emis la Constantinopol, clasa 3b, 6,51 g, 29,08x26,48 mm, a. 821–829. *DOC* III/1, 398–399.

Provine din colecția V. Siruni 1955, MMB nr. inv. 39396.

Bibliografie: Mănușu-Adameșteanu 2003, p. 186, nr. 4.

33. Colecțiile Muzeului Național de la Budapesta, Ungaria

1AV, emis la Constantinopol (?832–839?), *BMC*, II, 7.

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 142, nr. 73; Kovács 1989, p. 82, nr. 864.

MIHAIL III (842–867)**34. Găvănoasa**, r-l Cahul, Republica Moldova

1AV, 4,40 g., 2,05 mm, descoperit în 1983, *BMC*, II, 5–6.

Procurat de Muzeul de Arheologie din Odesa de la persoane particulare, nr. inv. 54238

Bibliografie: Kokoržickaja, Stoljarik 1990, p. 114, 30; Stoljarik 1992, p. 48, 93, fig. 14/5,6; Stoljarik 1993, p. 12, nr. 82.

35. Colecțiile Muzeului Național de la Budapesta, Ungaria

1AE, emis la Constantinopol, anii 866–867, *BMC*, II, 16.

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 142, nr. 74; Kovács 1989, p. 82, nr. 866

VASILE I (867–886)**36. Orșova**, oraș, jud. Mehedinți, România

1AV, fără inscripții, de la Vasile I (867–886)

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 135, nr. 28; Velter 1988, p. 267, nr. 74; Kovács 1989, p. 51, nr. 260; Velter 2002, p. 296, nr. LXXIV/113

37. Suvorovo, r-n Ismail, reg. Odesa, Ucraina

1AV, emis la Constantinopol, descoperit în anul 1997.

Bibliografie: Russev, Fokeev 2002, pp. 183–185.

38. Vaslui, municipiu, jud. Vaslui, România

1AR, emis la Constantinopol în anii 867–879.

Colecția Pârnu Virgil.

Bibliografie: Oberländer-Târnoveanu 2001a, p. 328, nota 68.

39–40. Loc necunoscut, est de Carpați, România

1AE, demifolles, emis la Chersones în anii 867–868.

1AE, demifolles, emis la Chersones în anii 879–886.

Colecția Institutului de Arheologie, Iași, nr. inv. 1268.

Bibliografie: Oberländer-Târnoveanu 2001a, p. 328, nota 69.

41. Loc necunoscut, Transilvania, România

1AV, de la Vasile I (867–886).

Bibliografie: Velter 1988, p. 269, nr. 114; Velter 2002, p. 302, nr. CXII/188.

VASILE I și CONSTANTIN (867–886)

42. Streda nad Bodrogom (Bodrogszerdahely), okr. Trebišov, Slovacia

1AV, de la Vasileos I și Constantin (869–880/879?), descoperit în 1885 (SAB II, 107/5–7 = BMC, 1–4).

Bibliografie: Ondrouch 1964, p. 170; Kovács 1983, p. 135, nr. 5; Velter 1988, p. 268, nr. 95; Fiala 1989, p. 60, nr. 2; Kovács 1989, p. 21, nr. 49; Velter 2002, p. 311, nr. CCII/314.

43. Poienii de Sus, com. Buntești, jud. Bihor, România

1AV, emis la Constantinopol, anii 868–870, perforat rv. sus, a fost descoperit în anul 1979. Morrisson II, 542, tip 3.

Bibliografie: Sășianu 1983, pp. 447–448, nr. 8; Velter 1988, p. 268, nr. 79; Kovács 1989, p. 170, nr. 1052; Velter 2002, p. 297, nr. LXXVII/139.

44. Loc necunoscut, Transilvania, România

1AV, de la Vasile I și Constantin (869–880/879?), descoperit în anul 1914, loc neprecizat.

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 142, nr. 62; Horedt 1986, p. 98; Velter 1988, p. 263; Kovács 1989, p. 82, nr. 867; Velter 2002, p. 302, nr. CXII/189; Iambor 2005, p. 52

45. Colecțiile Muzeului Municipiului București, România

1AE, emis la Constantinopol, clasa 3c, 6,94 g., 26,24x27,46 mm, surfrapată ? a. 870–879. *DOC* III/2, 498.

Provine din colecția V. Siruni 1955, MMB, nr. inv. 39394.

Bibliografie: Mănușu-Adameșteanu 2003, p. 186, nr. 5.

46–50. Colecțiile Muzeului Național de la Budapesta, Ungaria

1AV, (869–880/879), BMC 2.

1AR, perforat, (869–880/879), BMC 6.

1AR, cu 2 perforații transversale pe laturi și una în centru (869–880/879), BMC 7.

1AR, (869–880/879), BMC 7.

1AE, (869–880/879), BMC 16.

Piese fac parte din colecțiile Muzeului Național de la Budapesta.

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 142, nr. 75–79; Kovács 1989, p. 82, nr. 868–872.

VASILE I, CONSTANTIN și LEON VI (870–880)

51. Colecțiile Muzeului Național de la Budapesta, Ungaria

1AE, (870–880/879), BMC 21.

Piesa face parte din colecțiile Muzeului Național de la Budapesta, nr. inv. 50/1872.

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 142, nr. 80; Kovács 1989, p. 82, nr. 873.

LEON VI (886–912)**52. Budapest-Csepel**, m. Budapesta, Ungaria**1AE**, descoperit în 1913–1914 (SAB 3 = BMC 8–10).**Bibliografie:** Ödön 1914, p. 18; Csallány 1952, p. 241, nota, 70; Kovács 1983, pp. 134, 136, nr. 6 (Budapest-Csepel); Velter 1988, p. 263, nr. 8 (Budapesta-Csepel); Kovács 1989, p. 22, nr. 55; Velter 2002, p. 303, nr. CXXV/204.**53. Călărași**, municipiu, jud. Călărași, România**1AE**, emis la Constantinopol, clasa 3, 7,88 g., 27 mm, *BMC* 8; *DOC* III/2, 518–519.

Piesa a fost descoperit de niște elevi în grădina școlii din cartierul Mărginești.

Moneda se păstrează în fondurile Institutului de Arheologie de la București, nr. inv. 1388.

Bibliografie: Mitrea B. 1970b, p. 345, nr. 89; Preda 1972, p. 398; Butnariu 1981–1982, p. 169; Mănuclu-Adameșteanu 2003, p. 295, nr. 2; Langu 2005, p. 53, nr. 3.**54. Comana**, comună, jud. Giurgiu, România**1AE**, emis la Constantinopol, clasa 3, 4,32 g, 24 mm. *DOC* III/2, 518, nr. 8.

Moneda se păstrează în fondurile Institutului de Arheologie de la București, nr. inv. ?

Bibliografie: Poenaru-Bordea, Popa 1978, p. 135; Mitrea B. 1981, p. 596; Mănuclu-Adameșteanu 2003, p. 295, nr. 3; Oberländer-Târnoveanu 2003–2004 (un follis emis de un atelier provincial); Langu 2005, p. 53, nr. 4**55. Csanytelek-Síróhegy**, kom. Csongrád, Ungaria**1AE**, perforat, descoperit într-un mormânt din necropola din secolele X–XI în anii 1934–1936. *BMC* 8.

Moneda se păstrează la Szentés, Koszta-József-Museum, nr. inv. 57.56.1

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 136, nr. 7; Velter 1988, p. 263, nr. 17; Kovács 1989, p. 23, nr. 63; Velter 2002, p. 303, nr. CXXVI/205.**56. Deta**, oraș, jud. Timiș, România**1AE**, emis la Constantinopol în anii 886–912, descoperit în gura unui defunct.**Bibliografie:** Sabău 1958, p. 288; Kovács 1983, pp. 134, 136, nr. 9; Velter 1988, p. 265, nr. 23; Kovács 1989, p. 25, nr. 77; Iambor 2005, p. 265.**57. Dobrușa**, com. Ștefănești, jud. Vâlcea, România**1AE**, emis la Constantinopol, descoperit pe teritoriul satului, 6,98 g., 26 mm, follis din clasa 3, *DOC* III/2, 518–519, nr. 8 1–63; *BMC* II, 447, 8; *Morrisson* II, 555, tip 3.

Moneda se păstrează într-o colecție particulară din s. Leama, jud. Dolj.

Bibliografie: Preda 1972, p. 400; Toropu, Stoica 1974, p. 165, nr. 30; Mitrea B. 1975, p. 324, nr. 80; Toropu 1976, p. 183 și anexa 18; Butnariu 1981–1982, p. 169; Oberländer-Târnoveanu 2000, p. 393; Mănuclu-Adameșteanu 2003, p. 236, nr. 4; Langu 2005, p. 53, nr. 5.**58–60. Drobeta-Turnu Severin**, municipiu, jud. Mehedinți, România**3AE**, emiși la Constantinopol, clasa 3, *DOC* III/2, 518–521, nr. 8.1–63.

O monedă a fost descoperită în 1928 în ruinele așezării romano-bizantine și alte 2 monede provin din așezarea medievală timpurie din preajma barierei Craiovei.

Monedele se păstrează în colecția Muzeului Regiunii Porților de Fier–Drobeta-Turnu Severin, inv. nr. I 5222, 5262 și 5386.

Bibliografie: Preda 1972, p. 410 (2 monede); Toropu, Stoica 1974, p. 160, tab. 1, nota 12 (2 monede); Toropu 1976, pp. 183, 211 și anexa 18 (2 monede, nr. inv. 3313 și 3316); Mitrea B. 1977, p. 380 (2 monede); Mitrea B. 1981, p. 597 (2 monede); Butnariu 1981–1982, p. 169; Oberländer-Târnoveanu 2000, p. 393 (4 folles, unul fiind de la Dobrușa); Mănuclu-Adameșteanu 2003, p. 237, nr. 5, 6, 7 (3 monede; 2 folles au fost descoperiți în 1928 și 1 la Bariera); Curta 2005a, p. 132, nr. 102, p. 133, nr. 118; Langu 2005, p. 53 (4 monede).**61. Eger**, kom. Heves, Ungaria**1AE**, emis la Constantinopol în anii 886–912, descoperit în împrejurimile localității, *BMC* 8.

Donație de la M. Turcsányi. Moneda se păstrează în fondurile Muzeului Național de la Budapesta, nr. inv. 191/1880.1.

Bibliografie: Kovács 1989, p. 82, nr. 875, Taf. XVIII.

62. Gugești, com. Botești, jud. Vaslui, România

1AE, emis la Constantinopol, 5, 83 g, 26 mm, descoperit în 1975 în vatra satului Gugești, tipul 3 după Morison.

Bibliografie: Coman 1980, p. 88; Teodor 1997, p. 96, nr. 334; Butnariu 1981–1982, pp. 169–171; Mănuclu-Adameșteanu, Popușoi 2000–2001, p. 353; Langu 2005, p. 52, nr. 5.

63. Hunedoara (Vajdahunyad-Kincseshegy), jud. Hunedoara, România

1AE, perforat, emis la Constantinopol, descoperit în necropolă din secolele X–XI, mormânt de copil (nr. 46), în regiunea gâtului, după Kovács, care face trimitere la ROSKA 1913, ar fi din perioada 896–?.

Bibliografie: Kovács 1989, p. 73, nr. 415, nota 408.

64. Nagykanizsa, kom. Zala, Ungaria

1AE, emis la Constantinopol în anii 886–912, descoperit în împrejurimile localității Nagykanizsa, *BMC* 9.

Piesa face parte din colecțiile Muzeului Național de la Budapesta, nr. inv. 133/1896.12.

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 142, nr. 81, 82–88; Kovács 1989, p. 82, nr. 877

65. Orșova, oraș, jud. Mehedinți, România

1AE, emis la Constantinopol, anii 886–912.

Bibliografie: Csallány 1952, pp. 238, 246, Kovács 1983, pp. 134, 139, nr. 31; Velter 1988, p. 263, nota 47, nr. 85; Kovács 1989, p. 51, nr. 263; Iambor 2002, p. 118; Velter 2002, p. 296, LXXIV/112; Iambor 2005, p. 66.

66. Ostrovul Banului, jud. Mehedinți, România

1AE, emis la Constantinopol, clasa 2.

Monedă se păstrează în colecțiile Muzeului Regiunii Porților de Fier–Drobeta-Turnu Severin, inv. nr. 5383.

Bibliografie: Mănuclu-Adameșteanu 2003, p. 237, nr. 8.

67. Satu Nou-Trestiana (Pocreaca), com. Schitu-Duca, jud. Iași, România

1AE, emis la Constantinopol, descoperit pe teritoriul localității, în punctul *Trestian*, în 1966, tipul 3 după Morisson.

Bibliografie: Mitrea B. 1968, p. 182, nr. 92; Teodor 1968, p. 240 (Pocreaca); Teodor 1970, p. 120, fig. 9/5a,b; Preda 1972, p. 408; Teodor 1978, p. 79; Teodor 1997, p. 143, nr. 613; Butnariu 1981–1982, p. 170; Mănuclu-Adameșteanu, Popușoi 2000–2001, p. 353; Langu 2005, p. 52, nr. 8.

68. Ștefănești, comună, jud. Vâlcea, România

1AE, emis la Constantinopol, 14,9 g, 28 mm, BMC II, 447, 8.

Bibliografie: Toropu, Stoica 1974, p. 165, nr. 30.

69. Üllő-Ilona utca, kom. Pest, Ungaria

1AV, emis la Constantinopol, descoperit într-un mormânt de copil, nr. 6, după Kovács – ar fi din 896–?

Bibliografie: Kovács 1989, p. 91, nr. 1046, nota 511.

70. Vădaș, com. Neaua, jud. Mureș, România

1AR, emis la Constantinopol în anii 886–912.

Bibliografie: Preda 1972, p. 411; Zrínyi 1976, p. 150; Butnariu 1981–1982, p. 170; RepMureș 1995, 188, nr. LVII.5.A.

71. Zorleni-Fântânele, comună, jud. Vaslui, România

1AE, emis la Constantinopol în anii 886–912, ? g., 32.00×28.00 mm, tipul 3, după Morisson II, 555–556; *DOC* III, 2, 518–521, clasa 3.

Piesa a fost donată Muzeului Județean din Vaslui de G. Coman, catalog 9, nr. inv. 239.

Bibliografie: Coman 1979a, p. 206, fig. 11/12 – Zorleni „Fântânele”; Coman 1979b, p. 93, fig. 13/7; Coman 1980, p. 284, fig. 166/12; Butnariu 1981–1982, p. 170; Teodor 1997, p. 171, nr. 774; Mănuclu-Adameșteanu, Popușoi 2000–2001, p. 353 (proveniență Dobrogea ?); Langu 2005, p. 52, nr. 10.

72. Loc necunoscut, jud. Prahova, România

1AE, emis la Constantinopol în anii 886–912.

Moneda se păstrează în colecțiile Institutului de Arheologie din București, nr. inv. 654.

Bibliografie: Preda 1972, p. 412; Butnariu 1981–1982, p. 170; Oberländer-Târnoveanu, Constantinescu 1994, p. 321, Mănucu-Adameșteanu 2003, pp. 57, 295, nr. 4; Langu 2005, p. 54, nr. 9.

73–74. Loc necunoscut, Republica Moldova

2AE, emiși la Constantinopol în anii 886–911, *BMC* II, LI, 13.

Monedele se păstrează în colecțiile Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău, nr. inv. 2477, 2478.

Bibliografie: Nudel'man 1976, p. 88, 3; Butnariu 1981–1982, p. 170; Langu 2005, p. 51, nr. 2.

75–82. Colecțiile Muzeului Municipiului București, România

1AE, 8,08 g., 28,27x27,15 mm, modul mare, nr. inv. 136288 (Colecția Justvan Anton 1983).

1AE, 6,72 g., 28,26x26,74 mm, modul mare, nr. inv. 99314 (Colecția Niculescu Gabriela 1969).

1AE, 6,15 g., 26,67x27,11 mm, modul mare, nr. inv. 137716 (Colecția Pârvulescu Roxana 1983).

1AE, 6,10 g., 24,12x24,77 mm, modul mic, nr. inv. 143641 (transfer 1987).

1AE, 5,40 g., 26,36x26,35 mm, modul mic, perforat, nr. inv. 143642 (transfer 1987).

1AE, 4,89 g., 24,03x23,32 mm, modul mic, nr. inv. 121424 (Colecția Karoly Francisc Goldgraber 1978).

1AE, 4,36 g., 23,67x24,67 mm, modul mic, nr. inv. 130604 (Liceul N. Bălcescu 1981).

1AE, 3,59 g., 23,23x22,52 mm, modul mic, nr. inv. 24263 (Colecția Șapira 1949).

DOC III/2, 518–519, clasa 3, a. 886–912.

Bibliografie: Mănucu-Adameșteanu 2003, pp. 186–187, nr. 6–13.

83–88. Colecțiile Muzeului Național de la Budapesta, Ungaria

1AR, perforat, emis la Constantinopol în anii 886?–911, *BMC* 5.

5AE, neperforate, emise la Constantinopol în anii 886–912, *BMC* 8, 9.

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 142, nr. 81, 82–87; Kovács 1989, pp. 82, 91, nr. 874, 876, 878–881.

89. Colecțiile Muzeului Katona-József, Kecskemét, Ungaria

1AE, emis la Constantinopol în anii 886–912, *BMC* 8, 9.

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 142, nr. 88; Kovács 1989, p. 91, nr. 1047.

LEON VI și ALEXANDRU (886–912)**90–91. Colecțiile Muzeului Național de la Budapesta, Ungaria**

1AE, perforat, emis la Constantinopol, *BMC* 11.

1AE, întreg, emis la Constantinopol în anii 886–912, *BMC* 12.

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 142, nr. 89–90; Kovács 1989, p. 83, nr. 882, 883.

LEON VI și CONSTANTIN (911–912)**92. Colecțiile Muzeului Național de la Budapesta, Ungaria**

1AV, întreg, emis la Constantinopol în anii 911–912, *BMC* 2.

Bibliografie: Kovács 1983, pp. 134, 142; Kovács 1989, p. 83, nr. 884.

NEDETERMINATE**93. *Ostrica-Kodyn* II, r. Hliboka, reg. Cernăuți, Ucraina²¹⁹**

1AR, perforat, starea destul de uzată, ceea ce nu permite încadrarea cronologică și stabilirea exactă a emitentului.

Bibliografie: Rusanova, Timoščuk 1984b, p. 22, fig. 18/3.

²¹⁹ Denumirea localității este Kodyn, iar așezarea este amplasată în punctul *Ostrica*, în literatura de specialitate situl este cunoscut sub denumirea de *Ostrica-Kodyn*, r. Hliboka, reg. Cernăuți, Ucraina.

* Sincere mulțumiri pentru observațiile și sugestiile extrem de utile făcute de către H. Steuer, S. Brather, F. Gauss, E. Baidaus, Al. Madgearu, Gh. Postică, G. Custurea și G. Talmațchi în procesul redactării finale a acestui studiu.

Tabelul 1

Răspândirea monedei bizantine la nordul Dunării Inferioare după emitenți

No.	Împărat	Nr. ani	Nr. monede			Coeficient monede/an
			AE	AR	AV	
1.	Tiberius III (698–705)	6,5 ani	3	–	–	0,5
2.	Justinian II (705–711)	6 ¼ ani	1	–	–	0,16
3.	Philippicus (711–713)	1 an, 7 luni	–	–	–	0
4.	Anastasius II (713–715)	2 ani	–	–	1	0,5
5.	Theodosius III (715–717)	2 ani	–	–	–	0
	<i>Sub-total etapa I</i>		4		1	
6.	Leon III (717–741)	24 ani, 2 luni	3	–	–	0,08
7.	Constantin V (741–775)	34 ani, 2 luni	1	1	1	0,09
8.	Leon IV (775–780)	1 an, 4 luni	–	–	–	0
9.	Constantin VI și Irena (780–797)	16 ani, 11 luni	–	–	–	0
10.	Irena (797–802)	5 ani, 2 luni	–	–	–	0
	<i>Sub-total etapa II</i>		4	1	1	
1.	Nicephor I (802–811)	8 ani, 8 luni	1	–	–	0,12
2.	Stauracius (07–10. 811)	2 luni	–	–	–	0
3.	Mihail I (811–813)	1 an, 9 luni	–	–	–	0
4.	Leon V (813–820)	7 ani, 5 luni	–	–	1	0,14
5.	Mihail II (820–829)	8 ani, 9 luni	1	–	1	0,25
6.	Theophil (829–842)	12 ani, 3 luni	10	–	8	1,5
7.	Mihail III (842–867)	25 ani, 8 luni	1	–	1	0,08
8.	Vasile I (867–886)	18 ani, 11 luni	5	4	7	0,88
9.	Leon VI (886–912)	25 ani, 8 luni	37	2	2	1,64
	<i>Sub-total etapa III</i>		55	6	20	
	Total		63	7	22	
			92			

Tabelul 2

Componența tezaurului de la Cleja, jud. Bacău, România

Împărați	Leon V Constantin (813-820)	Mihail II Theophil (812-829)	Theophil (829-842)	Theophil, Mihail II, Constantin (832-839)	Vasile I (867-886)	Vasile I Constantin (869-879)	Leon VI (886-912)	Leon VI Alexandru (886-912)	Constantin VII, Zoe (913-919)	Roman I (919-921)	Constantin VII (945)
Metal	1AE	1AE	2AE	1AE	2AE	1AR 6AE	11AE	3AE	1AE	7AE	3AE
Tipologie	BMC II, 412, 22	BMC II, 417, 20	BMC II, 422, 15; 426, 44	BMC II, 427, 49	BMC II; 438, 8	BMC II, 438, 6; 439, 11; 440, 18	BM C II, 447, 8	BMC II, 447, 11	BMC II, 452, 2	BMC II, 455, 14, 15; 456, 19	BM C II, 463, 45, 52, 53

Bibliografie: Dimian 1957, pp. 198–199; Mitrea I. 1972, p. 122; Preda 1972, p. 399; Căpitanu 1971, p. 260; Mitrea I. 1979, p. 148; Butnariu 1981–1982, p. 169; Chiriac 1991, p. 377; Teodor 1997, p. 68, nr. 181; Langu 2003, pp. 25–26; Langu 2005, p. 50.

Tabelul 3

Repartizarea monedei bizantine din secolele VIII-IX după localitate, nominal, loc de emisie și emitenți

No.	Localitate	Nominal	Loc emisie	Tiberius III (689-705)	Justinian II (705-711)	Anastasius II (713-715)	Leon III (717-741)	Constantin V (741-775)	Nicephor I (803-811)	Leon V (813-820)	Mihail II (820-829)	Theophil (829-842)	Mihail III (842-867)	Vasile I (867-886)	Leon VI (886-912)	Total
1.	Berezeni	follis	Ravenna	1AE										1AV		1
2.	Bodrogszerdahely	solidus	Constantinopol													1
3.	București	follis	?		1AE											1
4.	Budapest-Csepel	follis	Constantinopol									1AE			1AE	1
5.	Buzău	follis	Constantinopol													1
6.	Călărași	follis	Constantinopol												1AE	1
7.	Comana	follis	Constantinopol												1AE	1
8.	Craiova	follis	Constantinopol									1AE			1AE	1
9.	Csanylelek	follis	Constantinopol												1AE	1
10.	Csongrád	solidus	Constantinopol									1AV				1
11.	Deta	follis	Constantinopol												1AE	1
12.	Dobrușa	follis	Constantinopol												1AE	1
13.	Drobeta	follis	Constantinopol	1AE			1AE								3AE	5
14.	Eger	follis	Constantinopol									1AV			1AE	1
15.	Füle	solidus	Constantinopol													1
16.	Găvănoasa	solidus	Constantinopol										1AV			1
17.	Gugești	follis	Constantinopol												1AE	1
18.	Hunedoara	follis	Constantinopol												1AE	1
19.	Jánoshalma	follis	Constantinopol									1AV			1AE	1
20.	Kiskunfélegyháza	solidus	Constantinopol							1AV	2AV					3
21.	Mediaș	follis	Constantinopol	1AE												1
22.	Nagykanizsa	follis	Constantinopol												1AE	1
23.	Orșova	follis	Constantinopol										1AV		1AE	2
24.	Ostrovul Banului	follis	Constantinopol												1AE	1
25.	Ószöny	solidus	Constantinopol		1AV											1
26.	Pálmonostora	solidus	Constantinopol									1AV				1
27.	Pázmánd	follis/solidus	Constantinopol				1AE			1AV						2
28.	Poteni de Sus	solidus	Constantinopol										1AV			1
29.	Satu Nou	follis	Constantinopol												1AE	1
30.	Sălcuta	follis	Constantinopol									1AE				1
31.	Suvorovo	solidus	Constantinopol											1AV		1
32.	Szentpéterúr	follis	Constantinopol													2
33.	Șirna	follis	Constantinopol						1AE							1

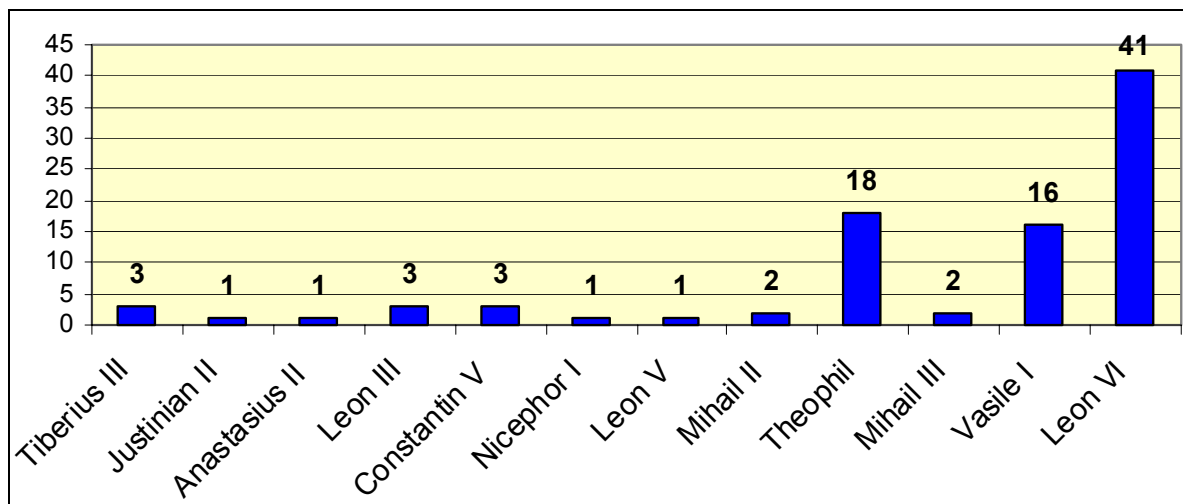

Diagrama 1 – Repartiția numerică a monedei bizantine din secolele VIII-IX după emitenți.

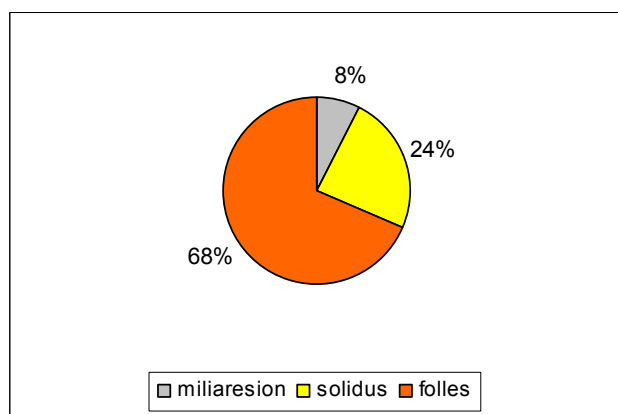

Diagrama 2a – Raportul monedei bizantine după nominal (număr total).

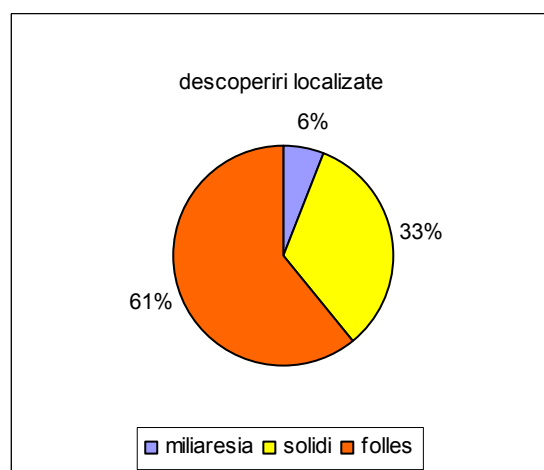

Diagrama 2b – Raportul monedei bizantine după nominal (descoperiri localizate).

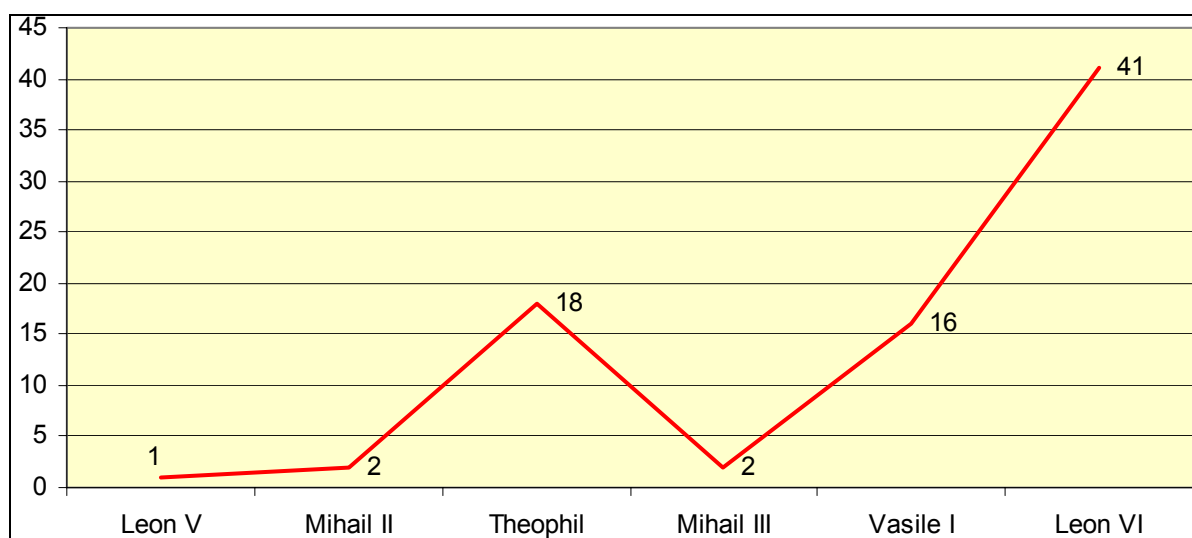

Diagrama 3 – Fluctuația monedei bizantine în regiunile carpato-danubiano-nistrene în secolul IX.

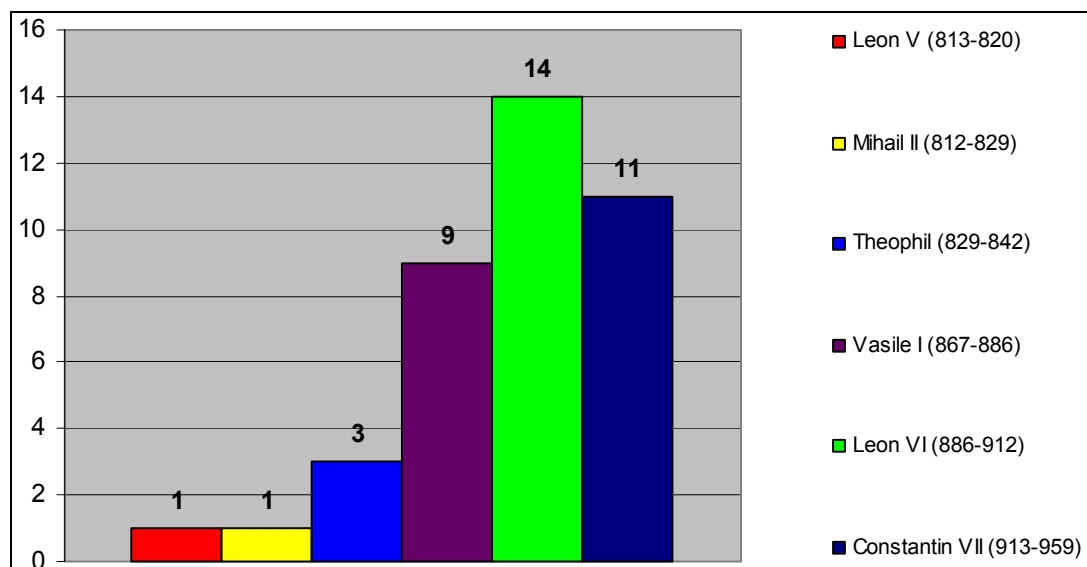
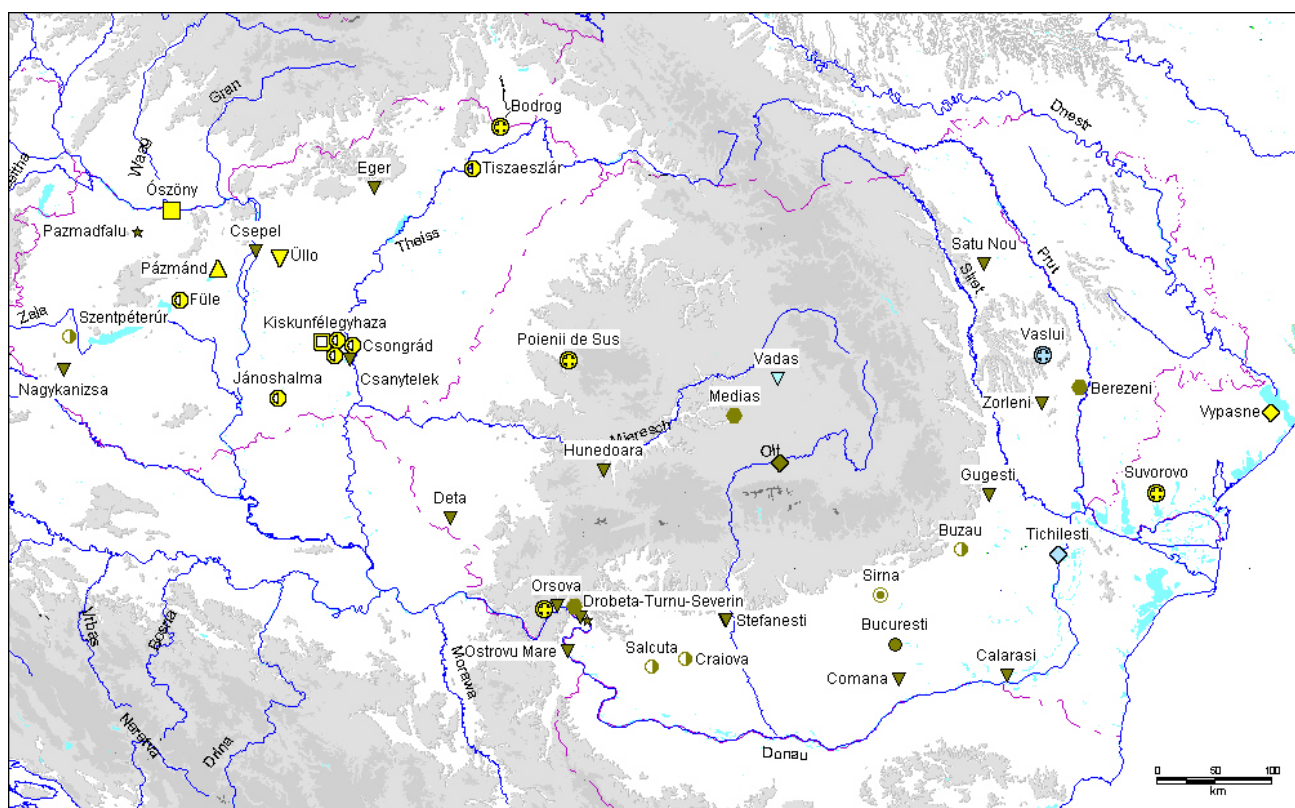

Diagrama 4 – Repartiția monedei bizantine din tezaurul de la Cleja după emiteții.

■ Anastasius II, Sol (1)	★ Leon III, Fol (2)	▼ Leon VI, Sol (1)	⊙ Teophil, Fol (4)
◆ Constantin V, Fol (1)	▲ Leon V, Sol (1)	□ Mihail II, Sol (1)	Ⓜ Teophil, Sol (6)
◇ Constantin V, Mil (1)	▼ Leon VI, Fol (16)	▣ Mihail III, Sol (1)	● Tiberius III, Fol (3)
◆ Constantin V, Sol (1)	▽ Leon VI, Mil (1)	⊙ Nicephor I, Fol (1)	⊕ Basilius I, Mil (1)
● Justinian II, Fol (1)			⊕ Basilius I, Sol (4)

Harta 1. Descoperiri de monede bizantine din sec VIII–IX în bazinul Carpaților și la nordul Dunării Inferioare

BYZANTINISCHE MÜNZFUNDE IM KARPATENBECKEN
UND NÖRDLICH DER UNTEREN DONAU IM 8.–9. JAHRHUNDERTS²²⁰

ZUSAMMENFASSUNG

Das Auftreten byzantinischer Münzen in den außerhalb der byzantinischen Reichsgrenzen liegenden Gebieten stellt einen wichtigen Gegenstand der zeitgenössischen numismatischen und geschichtlichen Forschung dar. Ihr Vorkommen in den Regionen außerhalb des byzantinischen Reiches trägt zur Kenntnis der Beziehungen zwischen Byzanz und seinen benachbarten Gebieten bei. Die analysierte Zeitspanne reicht von Kaiser Tiberius III. (689–705) bis zu Leon VI. (886–912).

Ziel ist es, die numismatischen Auskünfte mit den historischen Prozessen und Phänomenen, die sowohl in Byzanz, wie auch im zwischen den Karpaten, der Donau und dem Schwarzen Meer liegenden Raum stattgefunden haben, zu aktualisieren und zu beurteilen. Die vorliegende Studie fußt auf der vergleichenden Analyse der momentan zur Verfügung stehenden veröffentlichten numismatischen Quellen, die bisher noch nicht zusammengefaßt wurden. Diese Bestandsaufnahme soll den heutigen Forschungsstand des Vorkommens der byzantinischen Münzen nördlich der unteren Donau im 8.–9. Jh. widerspiegeln.

Aufgrund der bisher veröffentlichten numismatischen Angaben, gibt es im Raum zwischen den Karpaten, der Donau und dem Schwarzen Meer insgesamt 117 byzantinische Münzen aus dem 8.–9. Jh., wobei 25 dem Münzhort aus Cleja zugehören (Tabelle 3, Diagramm 4). Abgesehen von byzantinischen Münzen, sind in den nördlich der unteren Donau gelegenen Gebieten im 8.–10. Jh. noch vereinzelt Münzen und Münzhorte arabischer und westeuropäischer Herkunft nachgewiesen. (Karte 1).

Von den übrigen 92 katalogisierten Münzen, ist in 41 Fällen der Fundort unbekannt und 51 Exemplare sind vereinzelt Funde, 42 stammen aus Zufallsfunden, nur neun Exemplare stammen aus einem sicheren archäologischen Kontext. Bei letzteren stammen sieben Münzen aus Gräbern [Csongrád-*Vendelhalom*, Kom. Csongrád, Ungarn, Csanytelek-*Síróhegy*, Kom. Csongrád, Ungarn, Deta, Kr. Timiș, Rumänien, Hunedoara-*Dealul Comorilor* (Vajdahunyad-*Kincseshegy*), Kr. Hunedoara, Rumänien, Jánoshalma-*Kisráta*, Kom. Bács-Kiskun, Tiszaeszlár-*Bashalom-Fenyvestábla*, Kom. Szabolcs-Szatmár, Ungarn, Üllő-*Ilona utca*, Kom. Pest, Ungarn] (Karte 1), eine Münze wurde „in einer kleinen Nische des *Dridu*- Wohnniveaus“ der Siedlung von Șirna, Kr. Prahova, Rumänien entdeckt. Ein *folles* von Kaiser Justinian II. (705–711) wurde bei der Untersuchung der Fundamente des Bukarester Nationaltheaters gefunden. Nur sieben Münzen wurden in geschlossenen Komplexen aus in das 10.–11. Jh. datierten Gräberfeldern entdeckt. Die Exemplare aus Gräbern hatten eine symbolische Bedeutung, als Totenobolus oder – hier vor allem die durchlochten Münzen (6) – als Schmuckstücke oder als Verzierung der Kleidung. Im Friedhof von Deta, Kr. Timiș wurde eine byzantinische Münze von Leon VI. (886–912) im Mund eines Verstorbenen gefunden. Die Beigabe von Münzen in Gräbern wird in dieser Zeit häufig ausgeübt. In diesen Kontext gehört auch der Befund aus Grab M108 des Gräberfeldes von Izvoru, Kr. Giurgiu aus dem 7.–9. Jh., wo in der linken Hand des Verstorbenen ein Feuerstahl, ein Feuersteinbruchstück und eine Bronzemünze aus der Zeit von Konstantin dem Großen – alle in ein Tuch gewickelt – gefunden wurden. Die Münzbeigabe als Charon Obolus ist für die untersuchte Epoche nichts außergewöhnliches. Die Obolus-Münze kann sehr oft viel älter als das Grab sein und eignet sich nicht immer zur Datierung des Grabes. Dies ist im Falle des Grabes von Izvoru nachgewiesen. Noch interessanter ist die Situation des Grabes aus dem 16–17. Jh. von Snagov, wo neben den an dem Brust gekreuzten Händen eine Münze von Ioan Tzimiskes (969–976) entdeckt wurde.

Von den 92 byzantinischen Münzen des 8.–9. Jh. bilden die Exemplare aus Kupfer (63 *folles*) mit 68% den größten Anteil, 24% sind aus Gold (22 *solidi*) und nur 8% aus Silber (sieben *miliaresia*). Das Verhältnis bei den Münzen aus gesicherten Befundkontexten gestaltet sich ähnlich. Überliefert sind 31 *folles* (61%), 17 *solidi* (33%) und drei *miliaresia* (6%) (Diagramm 2a, 2b, Tabelle 1, 3).

Das Vorherrschen von Kupfermünzen ist für alle Gebiete außerhalb des byzantinischen Reiches üblich und spiegelt ihre Bedeutung im wirtschaftlichen Kreislauf während des ganzen Frühmittelalters wider. Das im diachronen Vergleich geringere Vorkommen des *folles* im 8.–9. Jh. im Untersuchungsgebiet, spiegelt ebenfalls sowohl die tatsächliche Lage des byzantinischen Finanzsystems, als auch den Anteil der kaiserlichen Münzen in den Beziehungen mit den Gebieten außerhalb der Reichsgrenzen wider.

Im Untersuchungsgebiet stammt die Mehrheit der Goldmünzen aus dem 9. Jh. Aus dem 8. Jh. ist je nur ein *solidus* von Anastasius II. (713–715) und Constantin V. (741–775) bekannt. Von Leon V. (813–820) bis Leon VI. (886–912) ist der *solidus* in den Gebieten nördlich der Donau ständig nachgewiesen, je ein *solidus* aus der Zeit der Kaiser Leon V.

²²⁰ Diese Studie wurde im Rahmen des Projektes “Byzantine Imports in the Eastern Carpathian Area during the 6th–9th centuries” in Zusammenarbeit mit dem Institut für Ur- und Frühgeschichte und Archäologie des Mittelalters der Albert-Ludwigs-Universität, Freiburg im Breisgau und mit der Unterstützung des Programms INTAS, Grant of Research Projects for Young Scientists, within the Collaborative Call for Research Projects for Young Scientists Moldova – INTAS 2005, Grant Ref. Nr 05–115–4134 durchgeführt.

(813–820), Michael II. (820–829) und Michael III. (842–867), von Theophilos (829–842) stammen acht *solidi*, von Basileios I. (867–886) sieben Exemplare und von Leon VI. sind zwei Münzen überliefert (Tabelle 1).

Das gelegentliche Vorkommen von Silbermünzen in gewissen Zeitspannen kann durch ihre Prägung anlässlich der Krönung von Kaisern, wie etwa im Fall der Kaiser Konstantin V. und Leon IV. erklärt werden. In der zwischen den Herrschaften von Tiberius III. und Leon IV. liegenden Zeitspanne fehlen Silbermünzen auf dem Balkan vollkommen. Nördlich der unteren Donau gibt es nur ein Exemplar von Konstantin V. (751–775), das bei Tichilești, Kr. Brăila entdeckt wurde (Katalog Nr. 8). Danach kommen Silbermünzen erst wieder durch vier Exemplare von Basileios I. (867–886) und zwei Münzen von Leon VI. (886–912) (Katalog Nr. 37, 46–48, 69, 82) vor.

Die Mehrheit der Münzen wurde in Konstantinopel geprägt. Ausnahmen bilden ein *folles* von Tiberius III. (689–705) aus der Werkstatt von Ravenna (Katalog Nr. 1) und zwei *demifolles* aus der Zeit von Basileios I. (867–886), die in Chersonesos geprägt wurden (Katalog Nr. 38–39) (Tabelle 3). Dies ist dem byzantinischen Münzsystem des 8.–9. Jh. geschuldet. Im 7.–8. Jh. wurde ein Großteil der Münzstätten von Eindringlingen besetzt (Antiocheia, Alexandria) oder von den Byzantinern selbst geschlossen (Nikomedeia, Kyzikos, Thessalonike). Für die östlichen Gebiete des Reiches blieb gegen Ende des 7. Jh. nur die Münzstätte von Konstantinopel tätig. Die Münzstätte von Ravenna wurde im Jahre 751 geschlossen, jene aus Rom im Jahr 776 oder 781. Die einzige intakte Münzstätte ausserhalb der Reichsgrenzen war jene aus Chersonesos. Doch war diese auch für lange Zeit während des 8. Jh. geschlossen und wurde erst in der ersten Hälfte des 9. Jh. wieder eröffnet.

Schlussfolgerungen

In chronologischer Hinsicht können im 8.–9. Jh. drei Etappen der Verbreitung byzantinischer Münzen in die nördlich der unteren Donau liegenden Gebiete unterschieden werden (Tabelle 2, Diagramm 2):

1. *ausgehendes 7. Jh. – beginnendes 8. Jh.*: Münzfunde mit Prägungen aus der Regierungszeit der Kaiser Tiberius III. (689–705) und Theodosius III. (715–717). Untersuchungsgebiet sind drei *folles* aus der Zeit Tiberius III. und ein *folles* von Anastasius (713–715) belegt (Tabelle 1, Diagramm 1, Karte 1). Daher kann nicht mehr von einer erneuten Belebung der politischen und militärischen Tätigkeiten der Byzantiner an den Donaugrenzen ausgegangen werden. Im ausgehenden 7. Jh. und im beginnenden 9. Jh. waren die Byzantiner hauptsächlich auf dem Balkan in Kämpfe mit den Bulgaren verwickelt.

2. *Das 8. Jh.*, die Zeitspanne zwischen den Herrschaften Leon III. (717–741) und Irene (797–802) ist acht Jahrzehnte lang durch Münzfunde nur geringfügig vertreten. So sind nördlich der unteren Donau nur fünf Exemplare bekannt, darunter zwei *folles* von Leon III. (717–741) und je ein *folles*, ein *miliaresion* und ein *solidus* von Konstantin V. (741–775), während byzantinische Münzen für eine Zeitspanne von 27 Jahren vollkommen fehlen (Tabelle 1, Diagramm 1, Karte 1). Dies entspricht der Lage in den Gebieten südlich der Donau, auch wenn im Jahre 716 Theodosius III. einen Handelsvertrag mit bulgarischen Föderierten unterzeichnet hat.

3. *Vom Anfang des 9. Jh. bis zum beginnenden 10. Jh.*, zwischen den Kaisern Nikephoros I. (802–811) und Leon VI. (886–912) sind die meisten Münzen überliefert: 55 *folles*, 20 *solidi* und sechs *miliaresia* (Tabelle 1). Die im Untersuchungsgebiet entdeckten Münzen aus dieser Zeit stehenn im direkten Zusammenhang mit den Konflikten mit den Bulgaren, welchen sich die Ungarn und später die Petschenegen angeschlossen haben.

Dieser Umstand berechtigt aber nicht von einer „plötzlichen Rückkehr“ der byzantinischen Münze in den Gebiete zwischen der Kapaten und der Donau im beginnenden 9. Jh. zu sprechen, wie es einige Forscher behaupten, weil nur je eine Münze von Nikephoros I. (802–811) und von Leon V. (813–820) bekannt ist und aus der sofort nachfolgenden Zeit, von Michael II. (820–829) ein *folles* und ein *solidus* registriert sind (Tabelle 1, Diagramm 1, Karte 1). Erst zur Zeit des Theophilos (829–842) ist eine Anzahl von zehn *folles* und acht *solidi* belegt, was wieder auf ein bedeutendes Vorkommen der byzantinischen Münzen nördlich der unteren Donau in dieser Zeit hindeutet. Diese Veränderung der Umlaufsintensität der byzantinischen Münzen kann sowohl mit der erneuten Belebung des Interesses der Bulgaren an diesen Gebieten nach dem Untergang des awarischen Khaganats, der Umsiedlung großer Teile der Bevölkerung Adrianopels nördlich des Flusses im Jahre 813, als auch mit dem Niedergang der byzantinischen Flotte in Zusammenhang gebracht werden. In der Großen Walachei finden sich eine Reihe von Siedlungen, die ins 9.–10. Jh. datiert werden können, was ebenfalls im Zusammenhang mit der Umsiedlung der Bevölkerung Adrianopels stehen könnte (Karte 1). In der Pannonischen Ebene stammen die Goldmünzen mit einer Durchlochung auf einer Seite aus der Zeit des Kaisers Theophilos (829–842) alle aus ungarischen Gräbern des 10. Jh. Die durchlochten byzantinischen Münzen kommen zudem häufig in den Inventaren der Gräberfelder aus dem 10.–11. Jh. vor, was ihre Benutzung als Medaillons oder als Verzierung der Kleidung andeutet. Zur Zeit des Theophilos kamen die Ungarn infolge ihrer Feldzüge an der Donau in Besitz der byzantinischen Münzen, sei es im Jahre 837, als sie zusammen mit den Bulgaren die Rückkehr der Adrianopolitaner zu verhindern suchten oder einige Jahre später. Die Zeitspanne zwischen der Herrschaft von Theophilos und jener Leons VI. ist ebenfalls durch ein bescheidenes Vorhandensein byzantischer Münzen charakterisiert, da nur eine Münze von Michael III. (842–867) und 13 Münzen von Basileios I. (867–886) erfaßt sind, von denen nur vier Exemplare genau zu verorten sind. Die Goldmünzen von Basileios I. und Konstantin (867–886) könnten durch die Vermittlung der

Ungarn in die Gebiete nördlich der Donau gelangt sein, denn als Verbündete des Reiches standen diesen eine Reihe von Subsidien zu. Die bei Bodrogszerdahely (Streda nad Bodrogom), bez. Trebišov, Slowakei entdeckte Münze könnte aber auch durch die Vermittlung der Mähren hierher gekommen sein, da diese während des 9. Jh. rege Beziehungen mit Byzanz unterhielten (Karte 1).

Die geringe Zahl der Münzen ist sowohl mit dem Eindringen der Bulgaren südlich der Donau verbunden, als auch mit der Krise, in der sich das Byzantinische Reich seit der zweiten Hälfte des 7. Jh. und bis zur Mitte des 9. Jh. befand. Diese mit den arabischen Einfällen, den Konflikten mit den Bulgaren sowie mit der ikonoklastischen Krise verbundenen Umwandlungen der byzantinischen Gesellschaft hatten direkte Auswirkungen auf die wirtschaftlichen, sozialen und kulturell-religiösen Verhältnisse im ganzen Reich und den benachbarten Gebieten. Im Bereich der Finanzen kann während des 8. Jh. eine bedeutende Abnahme des Münzausstoßes auf das Gebiet innerhalb des byzantinischen Reiches festgestellt werden. Die Verbreitung der byzantinischen Münzen seit der zweiten Hälfte des 9. Jh. in die Gebiete nördlich der unteren Donau ist vor allem mit dem Abflauen der vorher beschriebenen politischen, wirtschaftlichen und religiösen Krise des byzantinischen Reiches und der Münzreform des Kaisers Theophilos (829–842), nach der der *follos* allmählich sein Wert und seine Bedeutung zurückerhielt, verbunden. Ferner ist dies auch auf die ethnischen, politischen und militärischen Veränderungen in den Gebieten nördlich der Donau, die zwischen dem ausgehenden 8. Jh. und dem beginnenden 9. Jh. stattgefunden haben, zurückzuführen.

In den Gebieten nördlich der Donau sind bisher lediglich neun Münzen aus dem 8. Jh. bekannt. Byzantinische Münzen kommen in den Gebieten zwischen den Karpaten, der Donau und dem Dneestr in größerer Zahl erst wieder seit der Zeit des Kaisers Leon VI. (886–912) vor. Belegt sind 20 Einzelfunde (Tabelle 3) und die 14 Exemplare aus dem Münzhort von Cleja (Tabelle 1, 2) (Karte 1). Die Verbreitung der byzantinischen Münzen zur Zeit Leons VI. kann mit der Anwesenheit der kaiserlichen Flotte an den Mündungen der Donau, mit den byzantinisch-bulgarischen und den byzantinisch-ungarischen Konflikten aus den Jahren 893–896 sowie mit dem Angriff der Petschenegen auf die Ungarn in Verbindung gebracht werden. Beispielhaft sei hier der Übergang der ungarischen Reiter südlich der Donau mit der Hilfe der kaiserlichen Flotte im Jahre 895 erwähnt, um den Byzantinern in den Kämpfen gegen die Bulgaren zu helfen. Dies hat sicherlich auch die Zahlung von Subsidien zur Folge gehabt, die die beeindruckende Anzahl von Münzen in den Gebieten zwischen den Karpaten und der Donau sowie auch in Pannonien illustrieren, wo sie von den Ungarn nach dem Verlassen des Atelkuzs gebracht wurden. Die Münzfunde bei Comana, Kr. Giurgiu, Călărași, Kr. Călărași, Dobrușa, Gem. Ștefănești, Kr. Vâlcea, Drobeta-Turnu Severin, Kr. Mehedinți, Orșova, Kr. Mehedinți, Ostrovul Banului, Kr. Mehedinți, Galița, Kr. Constanța und Nufăru, Kr. Tulcea könnten im direkten Zusammenhang mit diesen Ereignissen stehen. Mit den ungarischen Streifzügen könnten auch die Exemplare aus der Zeit von Leon VI., die in den Ortschaften Satu Nou, Kr. Iași, Gugești, Kr. Vaslui und Zorleni-*Fântânele*, Kr. Vaslui (Karte 1) in Verbindung gebracht werden. Die Lage aus der Zeit von Leon VI. Kennzeichnet somit den Beginn einer neuen Etappe in den Bestrebungen der Byzantiner, ihren Einfluß in den Donauebenen wiederherzustellen.

Von den 92 byzantinischen Münzen des 8.–9. Jh. aus den Gebieten nördlich der unteren Donau konnten nur 49 Exemplare kartiert werden. Sowohl in geographischer Hinsicht, wie auch vom Prägezeitraum her, sind die Münzfunde nicht regelmäßig verteilt (Tabelle 3, Diagramm 1).

Verbreitung, archäologisch-historische Überlieferung sowie numismatische Angaben erlauben es nicht, von rege benutzten Handels- oder Verbindungswegen zwischen den Gebieten nördlich der Donau und dem Byzantinischen Reich zu sprechen. Die Münzen konnten in die an der Donau liegenden Gebiete sowohl zur Zeit der Herrschaft der Kaiser, die sie geprägt haben, als auch während der ersten Jahre der Herrschaft ihrer Nachfolger, als diese noch ihre Umtauschfunktion innehatten, gelangt sein. Aufgrund ihrer Thesaurierung oder der Verwendung als Schmuckstücke konnten diese ebenfalls länger verwendet werden. Deren Verwendung im Salzhandel ist durch Münzfunde aus dem Gebiet, wo Salz gewonnen wurde oder entlang der Transportwege, des Mieresch und der Theiß nicht belegt. Das Auftreten der Münzen Leons VI. in der Gegend Orșova – Drobeta-Turnu Severin (Katalog 57–59 und 64) bezeugt die Bedeutung des Gebietes im Kontext des bulgarisch-byzantinischen Konfliktes (Karte 1).

Zwei Jahrhunderte lang sind nördlich der unteren Donau kaum byzantinische Münzen überliefert, teilweise fehlen diese vollkommen. Dan Gh. Teodor vermutet zurecht, daß das Vorhandensein byzantinischer Elemente nördlich der Donau von der inneren wirtschaftlichen Lage und von den äußeren Faktoren bedingt wurde, allerdings sind die postulierten „vielfältigen“ Beziehungen zwischen den Territorien nördlich der unteren Donau und Byzanz im 8.–9. Jh. nicht aufrecht zu erhalten, denn sowohl die archäologischen Quellen als auch die numismatische Lage spiegeln die geschichtlich-politischen und sozial-wirtschaftlichen Verhältnisse dieser Zeitspanne in diesen Gebieten nicht wider. Die Verbreitung der byzantinischen Münzen in den Gebieten nördlich der unteren Donau ist eher mit den dort zahlreichen Bevölkerungsverschiebungen, etwa der Umsiedlung der Bevölkerung Adrianopels sowie den Aktivitäten des byzantinischen Militärs, als mit den Beziehungen zwischen dem Reich und der einheimischen Bevölkerung zu verbinden.

So hat das Eindringen der Slawen und später der Bulgaren südlich der Donau allmählich die Kontakte mit den byzantinischen Zentren geschwächt. Während des 8.–9. Jh. nimmt auch die Anzahl der Gegenstände byzantinischer Herkunft im Vergleich zum 6.–7. Jh. ab, was das bescheidene Niveau der Kontakte zwischen den Gebieten nördlich der Donau und dem Byzantinischen Reich zu dieser Zeit widerspiegelt. Die Gold- und Silbermünzen stammen in ihrer Mehrheit aus den von den Byzantinern für geleistete militärische Dienste bezahlten Subsidien. Das verstärkte Auftreten

byzantinischer Münzen in den Gebieten der unteren Donau gegen Ende des 9. Jh. und dem Beginn des 10. Jh. ist mit den neuen Umwandlungen ethnischer und politischer Natur in Verbindung zu bringen, die mit der Wanderung der Ungarn und der Petschenegen aus dem Osten und mit der erneuten militärischen Betätigung der Byzantiner in Zusammenhang stehen.

Die geringe Anzahl der byzantinischen Münzen in den Gebieten nördlich der unteren Donau während des 8.–9. Jh. erlaubt es nicht, „aktiven Münzumschlag“ und „rege Handelsbeziehungen“ zu postulieren. Die Verallgemeinerung der Schlußfolgerungen bezüglich des „Münzumschlages“, die aufgrund von nur 2–3 Münzen, die in den Gebieten nördlich der unteren Donau entdeckt wurden, kann kein wirkliches Bild der Beziehungen zwischen Byzanz und diesen Gebieten widerspiegeln. Die Verwendung der byzantinischen Münzen bei Austauschbeziehungen war hier sehr bescheiden, so daß die numismatischen Exemplare meistens als Anhänger oder als Zierplatten zur Verzierung der Kleidung oder als Obolus in den Bestattungsritualen benutzt wurden. Aller Wahrscheinlichkeit nach, fußten zu dieser Zeit die Handelsbeziehungen weiter auf dem für Gesellschaften mit einer überwiegend landwirtschaftlich strukturierten Wirtschaft spezifischen Tauschhandel. Umso mehr kann im 8.–9. Jh. ein Prozeß der Ruralisierung der byzantinischen Gesellschaft und Wirtschaft festgestellt werden, der direkte Folgen für den inneren und äußeren Markt hatte. Die Seltenheit oder das Fehlen byzantinischer Münze aus dem 8.–9. Jh. ist ein gemeinsames Phänomen für die meisten Gebiete Europas, sowohl innerhalb als auch außerhalb byzantinischer Reichsgrenzen. Auch in der Slowakei ist die byzantinische Münze eine Seltenheit; es ist sehr wahrscheinlich dass der Handel auf dem Warentausch basierte. Eine der bedeutendsten Entdeckungen bildet der Schatz von Zemjanski-Vrbovok, der aus 16 *miliaresia*, eine *hexagramme* von Constans II (641–668) sowie eine *hexagramme* von Constanin IV (668–685). Ab dem Ende des 7. Jhs. verschwindet die byzantinische Münze aus dem Gebiet der mittleren Donau für mindestens einandhalb Jahrhunderte; aus dem 8. Jh. ist nur eine einzelne Münze des Basileos I (869–870) bekannt, die bei Streda nad Bodrogom, okr. Trebišov entdeckt wurde.

Das gleiche Phänomen ist auch in Skandinavien zu beobachten. In Schweden wurden 635 byzantinische Münzen von Justin II (565–578) bis Nicephorus III (1078–1081) bekannt. Der Grossteil davon sind aus Silber (584) und kommen aus Münzschatzen (512) vor. Aus Gold sind nur 4 Exemplare und aus Bronze 23. Zwischen Heraclius (610–641) und Theophil (829–842) werden auf eine Dauer von circa 200 Jahre keine byzantinischen Münzen registriert. Für das von uns untersuchte Periode sind von dort nur acht Münzen bekannt: ein *miliaresion*, 3 *folles* und $\frac{1}{2}$ *folles* von Theofil (829–842); je ein *miliaresion* von Mihail III (842–867) und von Vasile I (867–886) und ein *folles* von Leon VI (886–912). Die Mehrheit der Münzen sind aus dem 10–11 Jh. Ausnahmen davon sind die zwei Bronzen aus dem 6 Jh. und sechs bronzene Nominale aus dem siebten Jh. Die steigende Anzahl der silbernen byzantinischen Münzen (sowohl als Einzelfunde als auch als Silbermünzenschatzen) ist ein bekanntes europäisches Phänomen für den Zeitraum des 10–11 Jhs., das in der Fachliteratur in Verbindung mit den Vikinger und Kiev-Russland gestellt wird. Im Vergleich zu den arabischen (35%), germanischen (45%) oder englischen (17%) erscheint die relative Anzahl der byzantinischen Münzen in Skandinavien der Vikingerzeit sehr klein – nämlich nur 3 %. In Finnland sind nur 22 byzantinischen Münzen bekannt und alle kommen aus dem 10. – Anfang des 11. Jhs. zum Vorschein. (Konstantin VII–Roman II (945–949) bis Konstantin X (1042–1055). Aus dem 8–9 Jh. sind aus Finnland nur islamische Münzen bekannt.

Zusammenfassend lässt sich feststellen, dass der Handel in der von uns berücksichtigten Zeitperiode hauptsächlich auf Warentausch basierte. Als Beweis dafür dienen auch verschiedenen Typen der „importierten“ Tracht- und Schmuckgegenstände aus der Nekropolen in Karpatenbecken und von der unteren Donau, die entweder im Rahmen der Tauschbeziehungen oder von den migrierten Stämmen ins Untersuchungsgebiet gebracht wurden.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN:

Tabelle 1. Verbreitung der byzantinischen Münzen nördlich der unteren Donau, nach Kaisern.

Tabelle 2. Zusammensetzung des Münzhortes von Cleja, Kr. Bacău, Rumänien.

Tabelle 3. Verteilung der byzantinischen Münzen nach Ort, Nominal, Prägungsort und Kaiser.

Diagramm 1. Quantitative Verteilung der byzantinischen Münzen aus dem 8.–9. Jh. nach Kaisern.

Diagramm 2a. Quantitative Verteilung der byzantinischen Münzen nach dem Nominal.

Diagramm 2b. Relative Verteilung der byzantinischen Münze nach dem Nominal (Funde mit bekanntem Fundort).

Diagramm 3. Übersicht über die Anzahl der byzantinischen Münzen im Untersuchungsgebiet im 9. Jh.

Diagramm 4. Quantitative Verteilung byzantinischer Münzen im Münzhort von Cleja, nach Kaisern.

Karte 1. Verbreitungskarte der byzantinischen Münzen aus dem 8.–9. Jh. im Untersuchungsgebiet.